

Академик БОГУМИЛ ХРАБАК

ПЛЕМЕНА ИСТОЧНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ
ИЗМЕЂУ ТУРСКИХ ГОСПОДАРА И
ВОЈНИЧКИ НЕАКТИВНИХ МЛЕЧАНА
ОД 1684. ДО ПАДА ХЕРЦЕГ-НОВОГ (1687)
ПОД ЊИХОВУ ВЛАСТ

У годинама пре почетка Морејског рата племена и братства источног дела Херцеговине била су одлучна у томе да не дозволе обнављање појачаног турског зулума у време ратова. Та решеност најбоље се сведочи крвавим сукобом 1682. године, у коме су Пивљани и Бањани, према млетачкој документацији, побили 2000 Турака.¹ Требиње и Попово и пре избијања Морејског рата нису били лишени напада наоружаних хришћанских дружина. На удару црногорских чета била су муслиманска села, али и цело Требиње због проласка Црногораца у правцу дубровачких Конавала. Још првих дана јуна 1682, на пример, дубровачка влада је по налогу сената Републике била дужна да кадију, чорбацију и аге у Херцег-Новом упозна са ситуацијом у Конавлима према Црногорцима. Ови су већ испланирали свој поход на Конавле, и то као одмазду за двојицу њихових отимача убијених на дубровачком граничном подручју.² Године 1683, кад је почео турско-аустријски рат

¹ *Историја Црне Горе*, књ. III, св. 1, Титоград 1975 (текст Г. Станојевића) (у даљем тексту; ИЦГ III)

² В. Храбак, *Trebinje, Popovo i Donja Neretva u hajdučkom vojevanju u vreme morejskog rata*. Prilozi Instituta za istoriju, Sarajevo 1986, XVI, 70. - Перашки капетан Кристифор Змајевић је сумњао да ће се случај окончати само доласком нових плачкаша који су наступали најчешће удвоје; саветовао је дубровачкој властели да припази на зубачке плачкаше, јер су њима долазили Црногорци на путу за дубровачко подручје, и они су им давали водиче. Иако је већ наступила јесен, Црногорци су и даље намеравали да

турским походом на Беч, османлијска војска се према Млечанима није из Херцеговине ангажовала у Боки Которској, него према Задру. Наиме, марта те године 4000 турских коњаника појавило се пред средиштем млетачке управе у Далмацији, да би ускоро њихов број нарастао на 20.000 пешака и атлија.³ Та акција је представљала увод у Морејски рат, који је избио тек нешто више од године дана касније. Почетком лета исте године две барке млетачких хајдука из Макарске крајине усидриле су се у Ловиштима, где су хајдуци дубровачким пастирима отели девет шкопаца и сурово их тукли, секли им косу и претили им, али још нису преко дубровачког подручја упали у отоманску територију, конкретно у Попово.⁴

Хајдуци Котарани, ранији котарски ускоци, и хајдуци у Макарској крајини подигли су се још јануара 1684. године. Преко једног становника Сућурца на Хвару који је приспео у дубровачко село Вигањ Дубровчани су сазнали да су се у Макарској сакупиле многобројне барке хајдука да би пленили дубровачку територију. Њима су из Сућурца допловиле три барке хајдука Котарана са дозволом да могу пленити турске земље. Наредног дана у Дубровачко село Трстеницу допловио је из Сућурца један влах из Сливна, праћен неким из Сућурца да би пребацио своју породицу на Корчулу и тиме избегао турску тиранију у рату који се спремао. Влах је Дубровчанима саопштио да је на те обале приспео Харамбаша Мато Кулишић са 13 барки хајдука спремних на сваковрсну отимачину. Хајдуци су се набацали и на куће оточана који су признавали власт млетачке Сињорије.⁵

О турском поразу под Бечом нешто се знало и међу херцеговачким племенима. Кад су се почели ширити гласови да се и Млетачка Република спрема за војну против Отоманске царевине, никшићки војвода Вукашин и дробњачки кнез поп Илија Балотић послали су (фебруара 1684) повереника Ивану Болици у Котор да утврди тачност те вести. На Боличино питање да ли би њихова племена притекла у помоћ Ре-

се одуже Конављанима. Њих 30 је у првој половини октобра обилазило дубровачке међе, али су свуда видели добро постављене страже. За тих четири дана Црногорци су се држали шуме и осматрали су прилике преко границе, не би ли им се ипак пружила могућност за јуначки плен. Држање зубачких пријатеља могло је утицати на одлуку Црногораца, који су подигли на оружје још стотину својих људи да се похара бар једно конавоско село. То је, вероватно, имало да буде Прапатрно, где су она тридесеторица лица уходила (Исто).

³ Historijski arhiv u Dubrovniku (у даљем тексту: HAD), Acta sanctae Mariae Maioris (у даљем тексту: ASMM), XVII, ст., св. LXXV, н° 2130 a/57, Никола М. Соркочевић са Ластова 23.III 1683. - О збивањима око Земуника вид.: С. Contarini, *Istoria della guerra di Leopoldo Primo, imperatore e de'principi collegati contro il Turcho, dall'anno 1683 sino alla pace*, Venetia 1710, parte I, 249.

⁴ HAD, ASMM XVII, s., н° 2130 a/97, исти из Трстенице 4. VII 1683.

⁵ Исто, LXXXVI, н° 2131/16, Никола М. Соркочевић, из Трстенице 29. I 1684.

публици ако би ова заратила с Османлијама, дат је потврдан одговор. Истовремено су се поп Радуле из Риђана и поп Лука из Бањана представили Болици гласницима који су саопштили да та племена нуде по 300 људи Сињорији. Борбена спремност, дакле, постојала је међу херцеговачким племеницима и пре ступања у рат Крилатог Лава. Такво стање је разумљиво ако се има на уму да је дуготрајни Кандијски рат (1645-1669) расклимао султанову власт не само у старој Црној Гори и у Брдима него и у сусједној Херцеговини; та војна је, међутим, подстакла и јачање племенске самовоље.⁶

Петог марта 1684. Млетачка Република је у Линцу потписала своје приступање Светој лиги за борбу против Отоманске царевине. Један од ратних циљева Венеције био је и да Дубровник отргне испод суверенитета Порте и да га покори својој власти, те тако оствари јединствену копнену везу од ушћа реке По до Бара, изузимајући Хрватско Приморје.⁷ Чим су о томе били обавештени, Дубровчани су предузели мере да у рату хришћанских сила не буду, као турски харачар, објект ратних завојевања. Знајући да их Турци не могу одбранити од Млечана, Дубровчани су одлучили да се повежу са најјачом силом хришћанског пакта, с Аустријом. Они су дали налог свом поклицару да у Бечу затражи заштиту аустријског цара Леополда I. Преговори су дуже трајали и завршени су тек октобра исте године једним уговором којим су се (у тачки VI) Дубровчани обавезали да неће помагати Турцима а да ће пружати услуге зараћеним хришћанским силама. Дубровчани се нису држали те тачке, него су водили дволичну политику како би се одржали између Турске, где су налазили извор свог привредног живота, и Венеције која је хтела да их покори.⁸

У другој половини марта, кад је ефективно почео рат између Млетака и Турске у Котору, као важној млетачкој ратној бази према јужној Херцеговини, налазили су се од старешина народне милиције капетан Васо Бошковић, познати јунак из Кандијског рата Бајо Николић Пивљанин и харамбаша Мато Накић.⁹ Друго ратно поприште било је ушће Неретве. Већ прве недеље априла око ушћа те реке били су узнемире-ни и Турци и њихови суседи Дубровчани. Шестог априла капетан тур-

⁶ ИЦГ III, 165. - Млечани су касније извештавали своју владу да се око Херцег-Новог налазе рагоборна племена, пре свега Никшићи и Бањани (S. Musić, *Bogastvo i ljepota hercegnovskog kraja u mletačkim izvorima iz 1687. godine*, Boka XVIII, Herceg-Novi 1986, 134.

⁷ S. Ljubić, *Oдношaji међу републиком млетачком и дубровачком*, Rad JAZU 54, Zagreb 1880, 176; G. Novak, *Borba Dubrovnika za slobodu 1683-1699*, Rad JAZU 253, Zagreb 1935, 5.

⁸ G. Novak, *Borba Dubrovnika*, 5-6.

⁹ ASV. Senato, Provveditori da terra e da mar, filza 666, Антонио Зено дужду 27.III 1684. - Вид. и: М. Милошевић, Прилике у Боки Которској током припрема за Ослобођење Херцег-Новог од Турака (1684-1687), Историјски записи бр. 1/1966, 5-56

ске Габеле, бринући се о Зажабљу (области између Неретве и Попова), послао је патролно одељење пандура до Клека да осматре ситуацију. Они су у морском каналу испред Стона видели три-четири велике лађе. Одмах су стављене у приправност дубровачке галеоте код Стона. Турци у Неретви су сазнали да је под удар млетачких војних снага стављен цео простор од Невесиња преко Мостара до Вргорца, а да је непосредно била угрожена турска тврђава Норин. Само неколико дана касније 500 Турака се сабрало у Хутову, шест миља удаљеном од Ошља, претећи да ће напасти дубровачко Приморје због штета које су хајдуци у млетачкој служби неколико дана пре тога нанели сели Дријену, прелазећи несметано преко дубровачког земљишта; у том месту ухватили су шест особа које су одвукли преко Приморја на морску обалу. Стража у насељу Бријест јавила је Стону да су хајдуци последњих дана априла укрцали на три барке у луци Клека и Сливна много стоке догнате из Херцеговине.¹⁰

Кад је почео Морејски рат Турци су у приобалном појасу према млетачким поседима имали тврђаве у Неретви, у Херцег-Новом и Рисну и у Требињу. Требињска стара цитадела није била Бањевир (касније назван Стари Град), саграђен тек 1706. године и више пута дограђиван. У Љубињу градске фортификације су подигнуте тек првих година XVIII века.¹¹ Прву турску пљачкашку акцију у очекивању рата извели су незадовољни становници Херцег-Новог. Инспиратор те отимачине био је новљански ага Ибрахим Вафировић, који је дотад био чувар кланца пред дубровачким Сланом, где је товарена со. Ибрахим-ага, међутим, безразложно је дигнут са дужности, те је на његово место постављен Фазли-ага Сердаревић из Љубушког. Смена је била неповољна за многе Новљане, те су се сакупили Ибрахим-ага са братом, Бабовићев син Јусуф, ћехаја, Мехмед, Јусуф син Четовића, Салих Амићић, Сулејман Резулбеговић и Арслановићев син Реџеп, сви са својим дружинама и са неколико нефера (војника) из Рисна. Они су ударили на Слано, те је Сердаровић једва жив утекао. Новљани су уграбили 300 дубровачких товара, што су превезли у Херцег-Нови.¹²

Почетак непријатељстава у јужној Херцеговини протекао је у знаку акције млетачких хајдука и у појачаном деловању обавештајне централе

¹⁰ HAD, ASMM XVII s., LXXV, n° 2140a/68 (Антонио Виа из Тополе 7.IV 1684), 69 (Стон 11. IV 1684, провидур Савин Менчетић), 65 (Стон 1. V 1684, Савин Менчетић), 72 (Стон 3.V 1684, провидур Орбат Соркочевећ). - Другога маја млетачки хајдуци су пљачкали у дубровачким приобалним селима Жуљани и Трстенику; опленили су све сељачке куће, а понели су и нешто вина; поред тога злостављали су сељане и њиховог пароха.

¹¹ Н. Крећевљакović, *Капетаније у Bosni i Hercegovini*, Сарајево 1954, 138

¹² В. Скарпић, *Требиње у 18. вијеку*, Гласник Земаљског музеја 45, Сарајево 1933, 61-2.

у Котору и њених повереника у другим местима. Два извештача из Боке Которске су два месеца по објави рата јавили својој вези да неће више моћи прелазити границу, јер се опасност повећала због турских ухода, размештених свуда; захтевали су да се из Бијеле одстрили неки Станиша из Зубаца, јер ако би га Турци ухватили, то би значило пропаст и за остале. Которски племић Иван Болица (млетачки обавештајни повереник у Боки Которској) и Франо Бућа, његов помоћник, известили су ванредног которског провидура (12 маја) о привржености Херцеговаца, Црногораца, Куча и Климената Млечима и о њиховој спремности да учествују у ратним операцијама; они су разговарали са харамбашом Вучићем, као овлашћеним представником; било је речи и о ослобађању Рисна и о нападу на Херцег-Нови. Помоћ Прејасној за напад на Херцег-Нови понудили су и Никшићи, Кучи, Клименти и арбанашки Малисори, готови да положи тражену заклетву верности.¹³

Никшићи су од херцеговачких племена и братстава први показали спремност да сарађују са Млетачком Републиком, уз услов да сто њихових старешина примају плате и да Млечани заузму Херцег-Нови, важан пункт за везу херцеговачке унутрашњости и Боке Которске. Војвода Браил Петровић, звани Вукашин, син никшићког војводе Петра Гавриловића, млетачког савезника из Кандијског рата, богат и трезвен човек, није био сагласан да племе загази у пустиловне подухвате. Он и остали никшићки главари поручили су Болици да су ранијег рата Болице побуниле против султана никшићке главаре, а ови после целу Херцеговину, али да ће у наступајућем рату бити друкчије, с обзиром на искуство да се у млетачка обећања народне вође не могу поуздати. Которски провидур Антонио Зен добро је схватио прекор, те је у Никшићима одредио 40 плата а херцеговачке прваке и 12 кућа у ослобођеном Рисну, где би се у случају нужде могли склонити.¹⁴ Војвода Вукашин трудио се да се обезбеди и према Турцима, те им је обећао да ће, у најмању руку, остати с њима у миру. Аге у Рисну, у договору са угледним људима Херцег-Новог, послали су му гласнике, тражећи 50 људи за чување града. Никшићи нису помишљали да бране турске тврђаве у Боки Которској. Нису у средишту пажње имали ни савезничку помоћ Млечанима, него су, тражећи (месеца маја) муницију, трошкове за људе под оружјем и појаву млетачког бродовља у Боки, мислили на своју одбрану, и то док их Турци нису напали.¹⁵ На Боличин и Бућин

¹³ Хајдуци у Боки Которској 1648-1718, приредио Милош Милошевић (у даљем тексту: ХУБК), Титоград 1987, 150-1.

¹⁴ ИЦГ III, 169-170; Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратновима XVI-XVIII вијека*, Београд, 1970, 319-20 и 321; Историјски архив у Котору (у даљем тексту: ИАК), УПМ I, 356, исказ И. Болице.

¹⁵ Archivio di stato, Venezia (у даљем тексту: ASV), Senato, Prov. da terra e da mar, filza 666, Котор 28. IV, са писмом у прилогу без датума и Котор 21. V 1684, са писмом у

позив Никшићи су понудили приврженост и помоћ од 300 бораца, али тек кад млетачка војска буде напала на Херцег-Нови; поред муниције и сто плата тражили су да им се уступи новоосвојени Рисан; посредник племена харамбаша Вучић изјавио је да су племена која он представља спремна да плаћају порез државној благајни у случају да се потчине Венецији; у погледу напада на Херцег-Нови захтевали су да о њему буду извештени десет дана пре доласка млетачког бродовља пред град, а да би своју исправност у том подухвату потврдили нудили су предавање 10-22 талаца.¹⁶

Пред почетак непријатељстава, на личну молбу, у Боку Которску био је упућен прослављени хајдучки харамбаша из Кандијског рата Бајо Пивљанин. Његов долазак у Боку значио је оживљавање пограничне хајдучије, с обзиром на то да су бокелски хајдучи представљали претходницу која је разносила пламен борбе кроз Херцеговину и Црну Гору. Концем априла генерални провидур Далмације Валијер наредио је которском провидуру Антонију Зену да помоћу хајдука отпочне пљачкашки рат против Османлија. Ови некадашњи ускоци под хајдучким именом одмах су укључили у своје чете многе Херцеговце и Црногорце.¹⁷ Турци су најпре држали да је реч само о самосталним хајдучким залетима, а не о тактичким радњама правога рата. Ипак, муслимански живаљ се склонило из Рисна у Корјенић, нешто дубље у Херцеговину. То је допринело да Рисан заувек буде ослобођен отоманске власти.¹⁸

Први гласови о активирању хајдука Макарске крајине приспели су на дубровачки Пељешац још пре избијања рата, јануара 1684. Ту хајдучи су се припремали за дејства на ушћу Неретве.¹⁹ Крајем априла у Неретви су се, као некад, огласили и Сењани. Они су заједно са Морлацима продрли све до у близину Мостара.²⁰

У другој половини априла Млечани су предузели први напад на Херцег-Нови и ослобођен је Рисан. Највећу оданост од херцеговачких

прилогу војводе Вукашина, никшићких кнезова Батрића, Вука, Димитрија, Јована, Пеја, Аврама, Стјепана Јакова и харамбаша; Г. Станојевић, Југосл. земље, 320.

¹⁶ ИАК, УПМ I.356; С. Мијушковић, *Племена Никшићи у Морејском рају (1684-1699)*, Историјски записи, књ. X, св. 1, Цетиње 1954, 2.

¹⁷ Г. Станојевић, *Југосл. земље*, 318. - Регулисање плата Бају Пивљанину и брату му Димитрију: ИАК, УПМ I, 341. - Бајов брат Митар и неке друге харамбаше почеле су у Конавлима и на другим странама са пљачком на своју руку, те им је заповеђено да се морају придружити Бајовој чети (ИАК, УПМ, III, 6).

¹⁸ Ј. Томић, *Последње две године животоа и рада харамбаше Баја Николића Пивљанина*, Београд, 1901, 9. - О деловању Баја Пивљанина вид. и популарно писану књижицу Г. Станојевића "Бајо Пивљанин", Београд 1956, 34.

¹⁹ HAD, ASMM XVII s., LXXVI, n° 2131/17, Н.М. Соркочевећ, из Трстенице 21.I 1684.

²⁰ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar. F. 666, A. Зен, из Котора 13. V 1684.

племена том приликом показали су Никшићи. За страже односно за офанзивне нападе према Херцег-Новом и Рисну Никшићи и други Херцеговци послали су 40-50 људи наоружаних аркибузима. Против тих бораца Дубровчани су држали доста људи у Цавтату и у Конавлима под заповедништвом Луке Гучетића. Херцеговачки паша приспео је у Пиву пре 20. априла. Присуство турске ордије није спречило Старовлашане да управо у то време пошаљу писмо млетачким заповедницима у Боки Которској, тачније на Васа Бошковића из Паштровића; писмо је написао Хаџи-Арсеновић 22. априла у Старом Влаху у име свога оца и тројице других старешина, у коме је дата тврда вера да могу Млечанима помоћи стављајући под оружје чак 10.000 људи.²¹ Занимљиво је да херцеговачки паша и други органи турске управе нису применили претходне репресалије против непоузданог хришћанског живља, као турске власти у Ливну (крајем априла), такође угрожене од хајдука у млетачкој служби.²²

Херцег-Нови се почетком маја није налазио у млетачким плановима као објект освајања. Наиме, у сенату је изнесен предлог да генерални капетан мора Алесандро Молино на путу за Исток најпре нападне и заузме Херцег-Нови, али предлог није прихваћен и Молино је са 20 галија отпловио у Јонско море, не задржавајући се под Херцег-Новим и уопште у Боки Которској.²³ Око 1. маја Млечани нису заштравали односе са Новљанима, који су им се чак жалили на делатност хајдука. Иван Буровић је чак добио дозволу у Котору да оде у Нови и да утера 300 цекина које је позајмио неким Новљанима али му је дозвола ипак била ускраћена због вршљања турских наоружаних барки у мору. Которани су у акцијама хајдука четворицу Новљана заробили; тројица су побегли а једног су задржали у рукама - сина Омер-аге Малог, командатна херцеговске тврђаве. О томе су Новљани писали Котору у редовном писму.²⁴ Хајдуци су у поменутиим својим акцијама ухватили пет Новљана, што је изазвало буру незадовољства, па и конфузију у Херцег-Новом. Месни чорбација није својим суграђанима дозволио да оду Млечанима и да траже отпуштање тих људи. Једна хајдучка група је на некој дубровачкој фелуги пребацила плен на дубровачки оточић Мркан, спремајући се да отплови у Далмацију. Новљани су тражили да се расправи и питање једног каравана који је ишао у Херцег-Нови са војском који су хајдуци узаптели пред Дубровником. У дубровачким водама тада се налазила и фелуга Марка Ант. Марковића

²¹ Исто, А. Зен из Котора 28. IV 1688.

²² В. Нрабак, *Западна Босна у збивањима кантијског и морејског рата*, Историјски зборник III, Банјалука 1982, 21-22.

²³ G. Novak, *Borba Dubrovnika*, 8.

²⁴ ASV, Senato, Provv. da terra e da mar, F. 666, А. Зен из Котора 3. V 1684.

са Корчуле, на којој су се бавили хајдуци из Суђураја хварског.²⁵ Главни снабдевачи Херцег-Новог у то време били су Улцињани, који су довозили храну и друге потребе морем из Албаније. Када су Кртољани ухватили три улцињске барке са кукурузом за Херцег-Нови, Улцињани су протествовали у Котору, тим пре што су приликом хватања тих бродница убијени неки Турци. Због те отимачине Турци у Улцињу и Бару су сакупили људе и одлучили да одговоре равном мером.²⁶ Млечани су већ маја 1684. фронтално нападали Улцињане, па су и сам град притиснули. У борбама око Улциња погинули су тада неки млечачки војници родом из Сенигалије, Анкоје и Сења.²⁷ Млечачки поданици Пераштани били су мање ревносни против Турака. Још крајем маја они су у Драчу крцали робу за Турке, конкретно фрегата "Re David" Мате Крусала, примивши 800 комада кордована разних трговаца.²⁸

За односе Турака и Млечана у Боки Которској посебно је био значајан Рисан. Неки сеоски кнезови, као кнез Крушевице Митар, преселили су се у Рисан још пре избијања непријатељстава.²⁹ Кад је избио рат, одмах се поставило питање Рисна. Хришћани те касабе први су се дигли против својих господара, али нису били довољно безбедни према евентуалним покретима турских трупа у Херцеговини. Стога су се сакупили капетан, судије и представници владајућих породица перашке општине, који су одлучили да преко својих представника траже: 1) да се у Рисну подигне кула; 2) да се Ришњанима, којих је тада било 700 а живели су у највећој беди због турских отимачина, пружи обилнија материјална помоћ; 3) да се Перасту због већих трошкова око стража, ухода и сличних издатака омогући употреба новца који су имали у задарској комори; 4) да се припреми и освојење Херцег-Новог. Пераштани су наводили да би у таквом походу узело учешћа и 5000 људи из Никшића, Дробњака, Бањана, Риђана и Рудина. Посебно се наглашавао значај уништења тог гусарског гнезда, које је представљало кочницу у развиту трговине не само у Перасту него и у ослобођеном Рисну.³⁰ У Рисан су одмах почели да се досељавају прваци из Херцеговине. На пример, кнез Бањана Милутин Славујевић напустио је сва своја добра те се са широм породицом и рођацима (60 особа) населио у Рисну. Било му је обећано жита и 60 лира месечно, но то му није било довољно, те је ту помоћ најпре одбио.³¹

²⁵ Исто, Кристофор Змајевић из Пераста 2. V 1684.

²⁶ Исто, А. Зен бр. 8 од 6. V 1684.

²⁷ В. Храбак, *Novljani i ulcinjski gusari (1571-1687)*, Вока XIII-XIV (1982), 100.

²⁸ ASV, Senato Prov. da terra e da mar F. 666, Котор, бр. 10, 26. V 1684.

²⁹ ИАК, УПМ I, 2 од 12. I 1684 (сведок у вези с тучом међу Ришњанима).

³⁰ Исто, 230-1, без датума.

³¹ Исто, 267, без датума.

Концентрација млетачких хајдука извршена је о Ђурђев-дану у месту Покривеник, поред Јелсе, тј. на Хвару. Другога маја стигло је 60 барки хајдука Котарана. Наредног јутра једна група тих јунака искрцала се у Оскорушном, па се намерила на кућу Гргура Малитије, коме су однели неку робу и вино. Ту се сакупило око сто хајдука под заповедништвом харамбаше Богдана. Они су се ту помешали са хајдуцима из Подначања (Макарска крајина). Хајдуци су затечене житеље батинали, па су желели и да их убију. Томе се противио харамбаша Богдан, вичући: "Невјерници, што ме срамотите, што тичете у моју добру господу далматинску и у њихове слуге, и супротава идете цркви кршћанској". Паштровић Маркето Рафаели звани Бечић био је хитрији, те је у међувремену стигао у дубровачко село Дубу са две фелуке, пуне плена задобијеног на брзину; отпловио је у Заострог (Макарска крајина). Одмах за њим стигли су у Оскорушно Лука златар кожухар, који су известили да су увече дан раније срели 12 барки котарских хајдука у Ловишту; ти хајдуци су настојали да преко ноћи дигну из дубровачких лазарета Турке и њихову робу да је поменути Маркето био спреман да им дође у помоћ.³² Према укупно око 2000 и налазили су се под заповедништвом генералног провидура Далмације; о њима му је јављао и дубровачки кнез Ластова.³³

У првој половини маја потпуно су се покренули хајдуци Макарске крајине.

Тих дана је генерални провидур Далмације са две галије и пет фуста поново дошао у Суђурај на Хвару. О свом доласку обавестио је преко харамбаше Богдана месну канцеларију у дубровачком селу Трпњу, поручујући да ће 17. маја допловити под Заострог да би се обавестио о дејствовању хајдука и тамо боравио неколико дана. Један од хајдука, неки Богдан Буструћевић, родом из сплитских каштела, са 60 момака угрозио је дубровачка села Жулијану и Трстеник, јако на удару хајдуцима са млетачких отока на средњем Јадрану. С њим су, изгледа, одржавали везе неки Сењани, који су служили као барабанти (милиционери) у Дубровнику; Бустручевић је знао и за рад Паштровића Маркета Рафаелија, који је са Петром Миљаком и Стијепом Тиром тих дана отео неки восак при транспорту у Дубровник. Већ 17. маја пред подне од Суђураја (Хвар) стигла је у дубровачко село Трпањ једна млетачка галија да би наставила пловидбу за Ловишта. Галију су пратиле четири барке, пуне хајдука, с којим су дошли поменути Маркето Рафаели и Петар Миљак; та двојица су се искрцала у Брдцама, а 18 хајдука сишло је са лађице у дубровачком селу Дуби. Скупина која се искрцала у Брдцима прешла је у Наковањ, одакле су отпловили у

³² HAD, ASMM XVII s., LXXV, n° 2130b/248, Ст. Фијески из Трпња 3. V 1684.

³³ Исто, n° 2131/13, Н.М. Соркочевић, *Трстеница* 5. V 1684.

хварски Суђурај.³⁴ Трпањски канцелар Стефан Фијески није известио дубровачку владу да су поменути хајдуци и Пераштани ушли у Херцеговину, да пљачкају. Такви десанти војнички организоване народне милиције са северног дела Јадрана нису били никаква новина за Дубровчане и јужну Херцеговину. Пре више од једног столећа то су чинили сењски ускоци, посебно интензивно у годинама 1603-1612,³⁵ а у Кандијском рату млетачки хајдуци.

Средином маја хајдуци су послати у две акције у Херцеговину. Први су изводили више хајдучки савезници, тј. борци из Куча, Црне Горе и Климената који су, уз сагласност кнезова и других главара Црне Горе (који су око 1. маја изразили спремност да се подвласте Млецима³⁶, организовани да узапте новац и барут који је из Сарајева послат Херцег-Новом. Више дана та скупина је провела у шумама, чекајући надилазак каравана, али он никако није стизао, те се група повукла. Другу акцију извели су бокелски хајдуци удружени са Црногорцима, под вођством Баја Пивљанина и Јована Сикимића. Учешћа су узели и "нови поданици", тј. досељеници из Херцеговине. Укупно је било око 7-800 људи. Из Риснагруап је кренула на јако и добро утврђено муслиманско место Козанце. Ту су се најпре два дана бавили осматрајући положаје и прилазе насељу, чекајући јутро да изведу напад. Порушили су 5 до 7 кула, које су чувале насеље; попалили су око сто кућа, растерујући живаљ; одвели су 22 сужња, међу којима се налазио и месни хоца, са доста жена и деце, а отерали су и велик број стоке и одузели и друге ефикативне. Хајдуци су спалили и суседно село Даниће. После акције у Козанцима старешине Херцег-Новог писали су куртоазно писмо рисанским хришћанима, тражећи да исходе ослобођење заробљеног хоце; писмо су потписали: Ибрахим-ага, јаничарски чорбација, Мехмед-ага Ибрахимагић, капетан Херцег-Новог, диздар Мустафа Јарагилић (?) и друге старешине.³⁷

Маја месеца Бајо Пивљанин је пошао са око 700 хајдука Бокелја и Црногораца на Корјенић. Тамошњи Муслимани су били припремљени да приме борбу те напад није дао очекивани успех. Нападаци су попалили 150 кућа и отерали хиљаду и више комада ситне стоке, 80 говеди и двадесетак коња. Одмах затим Бајо је са својом четом и нешто Грбљана разбио један транспорт од 50 коња који је са храном силазио у

³⁴ Исто, н° 21306/245 (Трпањ 16. V 1684); 247 (Трпањ 18. V 1684).

³⁵ В. Храбак, *Napadi senjskih uskoka na Zažablje, Popovo i Trebinje (1535-1617)*, Tribunia VII, Trebinje 1983, 101-129.

³⁶ ASV, Senato, Provv. da terra e da mar, F. 666, A. Зен из Котора 6. V 1684.

³⁷ Исто, А. Зен 21. V 1684 Ј. Томић, Последње две године, 10. - У Херцег-Новом су Млечани имали обавештајца и међу Муслиманима; то је био Јусуф Прекловић (ASV, Senato, Provv. da terra e da mar. F. 666, A. Зен 16. V 1684).

Херцег-Нови. Новљани су поставили бусију, те су успели да поврате плен и да чак седам хајдука ухвате.³⁸

Почетком јуна 1684. Бајо Пивљанин добио је налог да се са својим четовођама и хајдуцима пребаци на турску територију да би отео муницију и крњио турски оружани отпор. Изричито му је било забрањено да хајдуци наносе штету попу Милутину Радуловићу из Грахова, сељацима Грахова и Ришњанима. Поред начелне забране да се хришћани плене, посебно је (13. јуна) издата наредба да се не наносе штете Бањанима, Риђанима и Пивљанима. Паштровићима, који су посебно били склони робљењу, заповеђено је да се прикључе Бајовој експедицији. Хајдуци се нису држали наређења и искористили су околност што у заповести нису изричито поменути Никшићи.³⁹ Никшићки војвода Вукашин протествовао је код которског привођура поводом поменутог продора хајдука у Херцеговину; он је напоменуо да су Млечани имали да пошаљу у Боку бојне бродове против Херцег-Новог а не Баја Пивљанина да хара и плени; сам Бајо се није дуго бавио у Херцеговини, него је нестао, а хајдуци су народу наносили зло. И касније је војвода Вукашин тражио од млетачких представника да хајдуци не долазе у његово племе и "да не чине никакву штету Турцима међу нама". Била је то политика ишчекивања и неизлагања ризицима борбе. На прве турске претње Никшићи су предали осам талаца. Провидур Зен је био љут што су Никшићи тако лако подлегли политичком притиску, мада су таоце на сличан начин дали и Бјелопавлићи, Пипери, Кучи и Хоти. Тако су Турци без већег ангажовања паралисали прве млетачке успехе. И она племена која су почела да се гibaју, због одсуства стварне млетачке снаге у Боки Которској без колебања су се приклонила Турцима.⁴⁰ Млетачке власти у Котору су одлучно реаговале: харамбаши Јови Сикимићу дозвољено је да са 2000 људи пође у поход против Турака. Тек после два месеца хајдуцима је поново наређено да не узнемирују херцеговачка племена.⁴¹ Хајдуци су, дакле, Млечанима били средство политичког притиска на племена која нису хтели да улудо ратују за њихове интересе.

Бокелски хајдуци изводили су у другој половини маја и у првој половини јуна и мање акције у суседним крајевима. Харамбаша Видаковић је са својим хајдуцима опљачкао 200 комада ситне стоке у засеоку Калођурђевићу, па су плен пребацили на дубровачко пусто острво Даксу. Харамбаши Алекси из Мораче, Митру Николином, Бајовом брату, и Раду Луковом заповеђено је да се са својим четама морају одмах придружити Бају Пивљанину у Рисну. Ванредни провидур Котора заб-

³⁸ Ј. Томић, *Последње две године*, 10-11.

³⁹ ИАК, УПМ III, 9, 10, 12, 13.

⁴⁰ ИЦГ III, 172-3; Г. Станојевић, *Југосл. земље*, 324-5.

⁴¹ ИАК, УПМ III, 14' (23.VII 1684), 21 (22.IX 1684).

ранио је харамбашама, четовођама и хајдуцима да одводе стоку и чине штету Граховљанима и Риђанима. Харамбаша Бајо Николић је ипак добио налог да пресретне превоз неке муниције; под претњом по објављеној акцији морали су предати млетачким властима. Неки Јово Накић добио је заповест да преко брата Вука онеспособи четири топа у Абашиној кући у Херцег-Новом или да запали муницију. Ванредни провидур у Котору допустио је харамбаши Раду Ђурову, Стијепу Вучетину, Крсту, Стефану и другима да са око 200 хајдука пођу у борбу против Турака, али тако да не наносе штету хришћанима, посебно Дубровчанима. Тај провидур (Антонио Зено није начелно забрањивао хајдуцима из Далмације да прелазе у султанову земљу; он је само захтевао да подвижници обавезно траже одобрење за четовање и да постоји контрола куда се крећу и у ком броју. У исто време Зен је поново забранио хајдуцима да узнемирују Бањане, Риђане, Никшиће и Пивљане, претећи им изгнанством, тамницом и веслањем на галији. Забрана сведочи да су бокелски хајдуци већ првих недеља рата пустошили и северније делове Херцеговине, чак и Пиву. Једна старица из Бјелица, која је са два сина просјачила у Рисну, жалила се на Баја Пивљанина, који јој је са хајдуцима уништио кућу и имање; она није порицала да је познавала Ђенана, кога су хајдуци са капетаном Рисна убили, али је одбила да је обавештајно радила за Турке, а из муслиманског места Корјенића, пре него што је насеље готово потпуно уништено, није познавала никог. На сличан начин су саслушавани и други српски сељаци који су добили у Рисан, на пример из Леденица, на које је пала сумња да одржавају додире с Турцима, а посебно с онима из Корјенића, који су највише сметали Млечанима у Боки.⁴²

Док су у Далмацији за Млечане радили котарски ускоци (потом названи хајдуцима) те су код неплеменски организованих сељака остваривали повољне моменте за освајање територија, у залеђу Боке Которске Венецијанци су морали да наступају веома опрезно и да уложе много напора да би стварно покренули суседне племенске и братственничке скупине у оружани обрачун са Турцима. Претерана нада у помоћ Сињорије стварала је илузију о могућности скорог ослобођења од турског ига. У својој решености да се дигну на устанак, племена и братства су ишла испред реалних могућности, с обзиром да је њихово прихватање оружја захтевало и материјалну подршку Млечана, коју они нису били у стању да пруже. У том распону између жељеног и могућег, одмах је на почетку војне запела сарадња Републике св. Марка са херцеговачким и суседним племенима. Семе неповерења, уосталом, никло је још у Кандијском рату, те је било озбиљних препрека да се

⁴² ХУБК 193 (Котор 26. V 1684), 154 (27. V 1684), 156-7 (Котор 6. VI 1684), 158-9 (Котор 8. VI 1684), 159-62 (10. VI 1684), 163 (Котор 12. VI 1684), 163-4 (Котор 12. VI 1684), 166 (Котор 13. VI 1684), 167 (Котор 14. VI 1684), 1678-8 (14. VI 1684).

крене с дејствима у Морејском рату. Док је код племена и братстава постојала неверица у млетачка обећања и стварно војно ангажовање, код Млечана није било спремности да прихвате и помогну ослободилачка настојања племеника. Тај раскорак у односима двеју страна довео је до колебљивости у племенима и до уздржаности, а затим до неуспеха Венеције у поменутих областима.⁴³ Ипак, маја 1684. Никшићи и други Херцеговци суделовали су у борбама против Турака око Херцег-Новог. Њихов број је требало да се увећа на 3000. Тада су Дубровчани гледали Црногорце као на "људе новог млетачког освојења". Херцеговци су, пак, тражили од Млечана да се освоји Рисан, како би успоставили директну везу са Боком Которском.⁴⁴

Средином последње декаде маја из Суђураја према Брачу кренуо је провидур армаде са прогласима против пљачке имовине хришћана од стране хајдука. У Суђурај су неколико дана раније стигле и две барке Сењана са око 60 бораца који су располагали тзв. слободним пасошима, тј. могли су упадати у султанову земљу. Њима се придружила једна бродница са десет Котарана којима је заповедао Богданов друг. И њих су привлачили стонски лазарети и каравани у њима који су допремали товари у та затворена места за контаминацију против зараза. Вече уочи тога дана ту је приспео и неки Тадија са Корчуле, од Брежана (Брачана?).⁴⁵ Крајем пролећа, кад су се са својим лађицама нарочито радо кретали хајдуци око Стона, посебно на Бистрини, и кад су (првих дана јуна) отели караван са воском неких Морлака (влаха), дубровачки локални руководиоци су позивали турске функционере да заједнички предузму мере да одбране области којима су управљали од млетачких хајдука. Тако је Марин Ф. Рањина позвао у Слано кадију Љубиња. Нешто пре тога из Љубиња је приспео у Слано Фазли-ага Сердаревић са десет момака, што ни издалека није било довољно да се спречи десант; у позиву је стајало да је потребно да аге из Љубиња доведу бар 200 наоружаних људи.⁴⁶

Једна од млетачких контролних станица из које су посматрали кретање својих хајдука била је лука Росе (испред Херцег-Новог). Отуда је јављено Перасту да се хајдуци из Далмације који су допловили пред улаз у Боку Которску нису вратили (крајем прве половине јуна) у Далмацију, него да изгледа да су се искрцали на дубровачку територију и кренули ка Требињу, у пљачку, и то претходно ујединивши се са хајдуцима у Боки. И Турци су пратили кретање бокелских хајдука преко

⁴³ Г. Станојевић, *Јужосл. земље*, 312, 317-8.

⁴⁴ Б. Храбак, Упади Црногораца на дубровачком простору у XVI и XVII веку, *Историјски записи* бр. 4/1978, 54-5.

⁴⁵ HAD, ASMM XVII LXXV, s., n° 2130b/249, Трпањ 25. V 1684, Ст Фијески.

⁴⁶ Исто, LXX, n° 2125/325 (војвода Кабога из Стона), 328 (Ф. Рањина из Стона 4 VI 1684), 323 (s.d.).

својих ухода у Рисну, нарочито оних који су долазили из Корјенића. Некако у исто време Бајо Пивљанин је са четом пресрео караван чијих је 60 коња преносило вуну и коже, што је било власништво дубровачких трговаца и босанских хришћана; Бајо је транспорт усмерио на Цавтат, и ту су харамбаше међусобно поделили вуну. Приликом таквих ноћних упада рањено је више Конављана, дубровачких поданика. У току месеца маја хајдуци су из једног другог конвоја отели 68 товара воска и 28 врећа вуне што је из Турске превожено у дубровачко пристаниште; како је восак припадао Дубровчанима, хајдуци су им га предали уз надокнаду од 300 цекина, што је представљало мање од десетине стварне вредности. За 28 врећа вуне, чији је власник био дубровачки Јеврејин Рафаел Кохен, хајдуци су тврдили да су сопственост турских Јевреја; за вуну су тражили накнаду у висини пуне цене коштања робе. Како до нагодбе није дошло, хајдуци су вуну пренели делом у Котор а делом у Задар. Ту отимачину су извршили не само Бајови него и хајдуци харамбаша Властелиновића.⁴⁷

Сређином августа хајдуци харамбаше Бошка Лучића узаптели су неки караван који је са товарима путовао у Херцег-Нови. У току ноћи из Дубровника су приспели у Конавле дубровачки војници под командом Марина Кабоге који су ухваћене коње одузели хајдуцима, предали су их Турцима а хајдуцима су понудили накнаду од свега сто дуката. На приговор которског ванредног провидура дубровачка влада је тврдила како су поменуте коње са товаром повратили пандури и турске кириџије, а да су Конављани спречили турску потеру да не би малобројни хајдуци били потпуно уништени. Караван је доносио храну Новљанима и Бошко Лучић је добио задатак да се са 15 хајдука искрца у Цавтату и спречи пролаз транспорту. Приликом исплате накнаде Кабога и још један дубровачки племић су Лучићу наложили да свуда говори како су товари преотели Турци.⁴⁸ Преотимање 24 коња са пшеницом, маслом, сиром и медом који су долазили од Рудина Лучић је извео 12. августа. Само два часа касније хајдуке је напало велико мноштво људи, међу којима је било и Конављана. Лучић је затражио накнаду од 2000, а добио је само 95 цекина.⁴⁹

⁴⁷ ХУБК, 168-9 (Пераст 14. VJ 1684), 170-1 (Дубровник 21. VI 1684), 173-4 (Дубровник јуна 1684); ИАК, УПМ I, 389-390; вид. и I, 241.

⁴⁸ Исто, 179-83 (Котор, 21. VIII 1684, Пераст 21. VIII 1684, Дубровник 25. VIII 1684), 184-5 (Пераст 1. IX 1684), 186 (Котор 7. IX 1684), 188-90 (Дубровник 27. IX 1684), 190 (3. X 1684); М. Злоковић, Годишњак Поморског музеја у Котору V, Котор 1956, 70-1.

⁴⁹ ИАК, УПМ I, 150-1, 152 и 153 од 1,7 и 8. IX 1684. - Наводе хајдука потврдио је и неки трговац Јеврејин, који је у Цавтату чекао да безбедније уђе у Боку; разговор о хајдуцима чуо је у крчми, само примљена свота варирала је у исказима од 50 до 100 цекина (Исто, 152 од 1. IX 1684). - О томе вид. и дубровачки резиме у упутству деагоману Лучићу који је ишао у Једрене (HAD, ASMM XVII s., sv. LXVIII, n° 2090/97).

Млечани који су имали мало војске у Боки мислили су да значајну турску тврђаву Херцег-Нови изнуре глађу, и то тако што би потпуно угрозили пут који је из херцеговачких Рудина водио преко дубровачких Мрцина и Конавала у Херцег-Нови. Угрожен је био и пут који је преко места Казанце водио из Херцеговине у Рисан; само поменуто насеље је било, како је речено, спаљено већ првих недеља војевања. Народ је у Херцег-Новом трпео велику глад, а животне намирнице достигле су врло високу цену: за стар кукуруза плаћано је два цекина. Новљани су у погледу исхране у потпуности зависили од увиђавности Дубровчана. Позиције Турака у Херцеговини а тиме и у Херцег-Новом су се нешто поправиле упадом у Херцеговину скадарског паше, на вести о хајдучком нападу на Корјенић. Паша је за тај поход сакупио 1200 правоверних (рачунајући ту и 300 бораца из арбанашког Ишмија, који су иначе имали наређење да оду да се у Угарској боре против цареваца. Млечани се том доласку нису могли одупрети, јер су у Боки располагали само са 200 лоших најамника, не рачунајући хајдуке, повећи број Жупљана (Грбљана) и друге територијалце. У то време спада у враћање Турцима сина Омер-аге Малог који је служио у херцегновском Горњем Граду, а кога су хајдуци ухватили на почетку непријатељстава и држали га на дубровачком острвцу Бобари; пуштен је по дукалу из Венеције од 24. маја.⁵⁰

Млетачки заповедници у Боки Которској нису се ослонили само на обећану подршку херцеговачких брђана. Они су знали да извеснију војну помоћ могу добити од великих племенских скупина Куча и Климената на црногорско-арбанашкој међи. О њиховој спремности да се придруже млетачкој војсци поднео је извештај капетан Вук Бошковић, о чему је Венецију обавестио которски ванредни провидур. Млечани из Боке су посебно настојали да њихови представници за одржавање везе са брђанима, поменути Иван Болица и Бућа одржавају редован контакт са кучким војводом Иваном Иликовићем, као и са кнезовима Дробњака. Војвода Иван послао је у Котор писмо у коме је известио да су становници Брда око Подгорице били тада расположени за борбу против Млечана, покорни скадарском санџак-бегу. Четвртога јула Болица и Бућа су примили писмо војводе Вукашина и других главара Никшића и остале Херцеговине којим је критикован пљачкашки упад харамбаше Баја у њихове области, учињен без њихове сагласности. Писмо је донео Јово Кајић, који је имао време одржава везу са млетачким заповедницима у Боки. И турска поморска тврђава Херцег-Нови тежила је да се ослони на суседне и многобројне арбанашке муслимане. Првих дана јула у угрожени Херцег-Нови приспео је Сулеј-

⁵⁰ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 666, извештај н° 12, А. Зен из Котора 22. VI 1684.

ман-ага из Улциња са 70 бораца на својој фусти и са друге две фелуке добро наоружане, како би Херцег-Нови обезбедио бар са морске стране.⁵¹

Без обзира на критичке примедбе које су се чуле од стране херцеговачких првака, бокелски хајдуци су наставили да робе и племе по Херцеговини, сматрајући је противничком, султановом земљом. Они су упадали у јужну и источну Херцеговину, посебно палећи жито и трудећи се да житеље натерају да напусте своја села и делом се са њима и храном коју су сабрали повуку у Боку Которску. У последњој десетини јула скадарски санџак-бег се налазио код Језера (између Требиња и Никшића), спречавајући Никшиће да одржавају везу са Боком Которском. Штавише, петорица главних старешина из Дробњака, не сумњајући у примену силе, дошли су да се поклоне и поздраве поменутог пашу; овај их је ставио међу кладе, тражећи да исплате данак за своје племе. Новљани су се и даље ослањали на Улцињане, који су преузели и њихову трговину, продајући њихов сир и снабдевајући их храном и другим потребама.⁵² Са Улцињанима су ишли у гусарску пљачку и новљанске фусте. Тако су, у првој десетини августа новски гусари опленили дубровачко острво Мљет, одакле су дотерали 12 чланова породице харамбаше Богдана који је вршљао по дубровачком Приморју.⁵³

Последњих дана јула поново је 200 бокелских хајдука пошло према Корјенићима. Которски ванредни провидур зажалио је што није био у стању да пошаље већи број упадача, прикључујући оформљеним четама и разне друге људе. Тих дана почели су провидуру Зену преко Пераста стизати редовни обавештајни извештаји из Бањана, од уходе Грујице Миљахнића; он је, примерице, јавио и о доласку Турака у Гацко, тј. Бећир-паше из Дамаска, који је са 80 коњаника одјездио у помоћ и Херцег-Новом.⁵⁴ Развој ствари са пашом из Дамаска и његовим приближавањем Херцег-Новом чекао је у Котору харамбаша Јово Сикимић, родом из Херцеговине. Он је три дана боравио у јужној Херцеговини, где је напао и спалио велико село Дабар. Ту је био приморан да прихвати дивљи окршај с Турцима, у коме су погинули многи Турци, који су изгубили и два барјака; из Дабра су хајдуци извукли 17 мушких и женских сужања; хајдуци су имали само двојицу рањених. Почетком друге декаде августа у Боку се са свог оружаног излета у Херцеговину вратио и Бајо Пивљанин, дотеравши доста крупне и ситне стоке.⁵⁵

⁵¹ Исто, н° 13 од 6. VII 1684.

⁵² Исто, н° 14, А. Зен 24. VII 1684.

⁵³ Исто, н° 17 од 13. VIII 1684.

⁵⁴ Исто, н° 15, А. Зен из Пераста 3. VIII 1684, са примљеним писмом у прилогу од 27. VII 1684.

⁵⁵ Исто, н° 17, А. Зен из Котора 13. VIII 1684.

Млетачким акцијама у јужној Херцеговини и даље је највише сметао турски гарнизон у Херцег-Новом, одакле се, како је речено, и гусарило. Стога је ванредни которски провидур Антонио Зен одлучио да нападне Херцег-Нови, макар и да постигне само да заплаши и казни пркосне Новљане. Препад је обављен 22. августа ноћу. Најпре су хајдуци спалили све куће у околини града, укључујући и летину по пољима. Сутрадан је почео јуриш на утврђења односно цернирање и са морске стране. Са источне истрани наступио је Бајо Пивљанин, који је спалио све зграде и магацине ван градских зидина. Хришћански живаљ око града пристао је уз Турке, обавештавајући их о покретима хајдука и Пераштана и уопште помажући их у свему. Својим рушилачким деловањем хајдуци су дошли у сукоб и са Дубровчанима, што ће бити један од главних разлога затегнутих дубровачко-млетачких односа током целог Морејског рата.⁵⁶ Напад је одбијен, јер није био довољно припремљен и без артиљеријске припреме која би начела зидне површине фортификација. Ипак, стављено је под контролу херцеговско приморје од Кумбора, који је постао истурено хришћанско упориште, где су Пераштани даноноћно стражарили, мотрећи на Херцег-Нови.⁵⁷ У том нападу главну млетачку снагу сачињавали су Пераштани, који су остали на стражи према Херцег-Новом и крајем августа, настојећи да не дозволе Новљанима контакт са хришћанским насељима у околини вароши.⁵⁸

Док је Дубровачка Република, као аристократска олигархијска власт, имала негативан однос према хајдуцима, њени поданици Конављани, уколико нису били под контролом војних заповедника из града под Срђем, удруживали су се са млетачким хајдуцима који су прелазили преко њихове области у Требиње, у пљачку херцеговачке сиротиње. Као предводник Конављана у тој работи означен је Видоје Царевић, који је под селом Вигњем виђен с неким хајдуцима из Макарске крајине у спровођењу четири хришћанска Морлака у робље.⁵⁹

У исто време образован је обред од 1200 Пераштана, Паштровића, територијалаца, хајдука, Грбљана, Црногораца, Маињана и других који су подељени у три колоне од по 400 људи, те су ноћу послати да нападну херцеговачка села и попале жито по пољима. Старешина те скупине

⁵⁶ Ј. Томић, *Последње две године*, 13-4.

⁵⁷ G. Novak, *Borba Dubrovnika*, 9; Г. Станојевић, *Далмација у морејском рају*, Београд 1962, 80; В. Нрабак, *Herceg-Novi kao turska pomorska baza i gusarsko гнездо*, Вока IX (1977), 68.

⁵⁸ ASV. Senato, Prov. da terra e da mar, f. 666, n° 18, А. Зен 24. VIII 1684.

⁵⁹ HAD, ASMM XVII s., LXXVI, n° 2131/135, Н. М. Соркочевић из Трстенице 15. и 28 VIII 1684. - Један од раније одведених сужања, неки Радоје Бојанић, писао је са Корчуле. Поменути хајдуци из Макарске крајине отели су у два дубровачка села око Босиљине 300 глава ситне стоке (Исто).

био је опет харамбаша Бајо Пивљанин. Једна скупина се укрцала у луци Росе, а две су прешле преко планине. Задатак су групе обавиле до треће десетине августа. У окршајима је погинуло седам а рана допало 14 чланова експедиције, док број Турака избачених из строја није био прецизније познат; претпостављало се да турски губици износе 50 мртвих и рањених, међу којима се налазио и син херцеговског чорбације, двојица ага и шесторица других чије су главе хајдуци донели; дотерано је 17 турских сужања и читава крда и стада крупне и ситне рогате марве. Порушено је или оштећено 30 кула и спаљено 400 кућа. Из сељачких домова понесена је и велика количина пшенице, још већа јечма, много катран акоји су производила влашка села према Рисну (извознику катрана), али и воска и друге трговачке робе.⁶⁰

У исто време једна група хајдука под заповедништвом харамбаше Божа Лучића кренула је у северозападном правцу и прешла преко дубровачких Конавала. Поступцима људи овог харамбаше била је огорчена Дубровачка Република, која је которском ванредном провидуру лоше писача о Лучићу, што је разумљиво, јер је његовим деловањем спречаван редован довоз хране у Херцег-Нови, а поред тога оробило је једно конавоско село, отеравши 12 људи и 24 коња; двојица дубровачких поданика су потом ослобођена уз откуп.⁶¹ Нерасположење дубровачких органа власти на Стону изазвало је кретање хајдука дубровачких Приморјем. Они су ту држали у својим рукама четири или пет хришћанских Морлака, од којих су двојица добегла на дубровачко подручје да се избаве од хајдучког робљења у Херцеговини.⁶² До првих дана септембра Млечани су били обазривији према Дубровнику, па су настојали да одврате од територије мале републике разне хајдучке чете које су се ту кретале, очекујући да ће им Дубровчани у датој прилици помоћи у акцији против Османлија. Кад су Млечани видели да Дубровчани помажу храном опседнуте Новљане, да им дотурају чак и барут, променили су своје држање према Граду св. Влаха, те нису ометали хајдуке у њиховој ревности против дубровачких госпара.⁶³

Са паљевином села у широј околини Херцег-Новог настављено је и у првој декади септембра. Био је то турски начин ратовања пре коначног наступа нападних колона које су коначно заузимале терен. Циљ таквих упада које су изводили акинције био је да се скрши економска снага противника да се тера становништво и ствара пустош, где није било запрека проласку чета и даљем упадању, односно

⁶⁰ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, F. 666, n° 18, A. Zen 24. VIII 1684.

⁶¹ Исто, n° 19, A. Zen из Пераста 27. VIII 1684; n° 20, C. Zen из Котора 11. IX 1684.

⁶² HAD, ASMM XVII s., LXXVI, n° 2131/30 капетан тврђаве Св. Јурија Ђакомо Бјорди. - На Корчули су становали многи хајдуци, а неки су се тамо доселили октобра 1684 (Исто, no 2131/28, Н. М. Соркочевић из Трстенице 24. X 1684).

⁶³ Г. Новак, *Борба Дубровника*, 10-11.

коначном освајању. Те акинције биле су врло често мартолози и други власи, а у случају Млечана у Боки 1684. такав начин војевања примењивали су хајдуци, по правилу Морлаци, рођени у султановој земљи. Хришћански сељаци спаљених села прелазили су у Боку Которску и до краја прве десетине септембра ту их је било 536. Они су најпре насељени у Перасту и у околини и од њих је издвојено 40 млађих мушкараца који су уврштени у перашке хајдучке чете. Житељи села Убли (са 30 кућа), који су у Кандијском рату учествовали на страни Млечана, кад су почеле паљевине сами су прешли Млечанима, пославши у борбе 60 својих људи. Страже на терену ослобођених села давали су територијалци свог насељавања у Рисну. За жито које им је спаљено на пољима досељеници су тражили двопек.⁶⁴

У исто време, првих дана септембра, харамбаша Бајо пошао је са 500 људи на Никшиће, чије је хришћанско становништво било обавештено о походу. Међу борцима је поред хајдука било Црногораца и поменутих досељеника. Буљуци херцеговачког и скадарског паше били су распоређени у пределу Језера, тј. од Никшића према Требињу. Бајов одред је у наступању заобишао терен са тим турским трупама, те је изашао пред Оногошт, одакле је 300 момака послато према Пљевљима, тадашњем крајњем месту Херцеговине. У првим окршајима, у којима је учествовао харамбаша Јово Сикимић, рањена су двојица хајдука. Одмах затим су Бајов преполовљен одред напали Муслимани из Корјенића и Гацког, тако да се приметно прави крвав бој. У њему су Бајови борци посекули 16 противника (чије су главе понели као трофеј), отели су четири барјака и заробили 14 Турака. У судару су убијена четири Црногорца а седам Бајових људи рањено је близу Котора, што би значило да су Турци гонили Бајове људе, који су се хитро извукли из борбе. У том походу Никшићи су се исказали спремни за борбу против Турака више него други Херцеговци, који су били мање заинтересовани; Никшићи су претходним писмима понудили 12 својих људи да буду Бају као неки таоци. Бајо се том приликом сусрео са војводом попом Вукашином, који је поновио своје резерве против таквих пљачкашких похода и одбио је да му придружи тражених 200 људи; доделио у је само спретне водиче. Такво држање војводе Вукашина није спречило хајдуке да крену и у Дробњаке; у том наступу суделовали су и неки главари Никшића, који се свакако нису слагали са попом Вукашином. При том наступу колони се супротставио неки Марко, звани "генерал од Подгорице", који је припадао војсци скадарског санџак-бега. Хајдуци су морали обуставити даље наступање, а Марко и његови хришћански борци су се попели на коње и са својим заставама одјездили према Пљевљима и Колашину. Без обзира на приговоре

⁶⁴ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, n° 20, A. Zen 11. IX 1684.

војводе Вукашина и на хришћане у турској ордији, многи херцеговачки брђани су прилазили Бају због насиља која су им и даље чинили господари Турци. У том зулumu посебно се истицао осциони и храбри Зам-бег, ранији житељ Рисна који је био присиљен да се пресели у Корјенић.⁶⁵

Осман-баша из Босне, који се дотад бавио у Једрену, био је изабран да са 300 војника наоручаних аркибузима (дугачким пушкама са ширим цевима) пође у помоћ Херцег-Новом и да у његовој околини гони хајдуке. Једно одељење турских бораца од 120 људи са три барјак имало је да, под заповедништвом Мурташ-бега Сабеговића из Бара, крене у насеља племена Бањана и да одмах поседне тамошње висове, како би се осигурао пролаз караванима ка Херцег-Новом и контролисао цео крај. То је угрожавало ратну стратегију Млечана у Боки Которској, па је ванредни провидур Котора одмах упутио скупину хајдука да не дозволе Турцима да остваре свој наум. Опет се приметно крвав окршај, у коме је живот изгубило 20 Турака, уз многе рањене на обема странама; од Црногораца четири су нестала а седам их је допало рана; дотерано је у Боку 14 живих Турака, од којих су тројица били рањеници. Крајњи исход био је - бежање поменутог турског одељења. После те акције 40 хајдука је остало у околини Херцег-Новог, кружећи по згариштима насеља. Са турске стране предузети су кораци да се ослободи засуђени корјенићки хоца; откуп и предавање хоце имали су да се обаве у Херцег-Новом, где је било донесено 500 цекина и други пригодни поклони.⁶⁶

Иако утврђивање Турака на поменутих бањанским висовима није успело, Бањани су се ипак осећали угрожени Турцима, те нису послали сто људи, како су обећали, млетачким заповедницима у Боки Которској, изјављујући само своју вазалност; при томе су молили да хајдуци или Црногорци не узнемиравају њихове људе и имовину ових у року од месец дана, за које би време послали прваке да лично изразе верност Републици.⁶⁷ Но, још пре те поруке ванредни провидур у Котору обзнао је хајдуцима да у року од 30 дана не смеју нападати житеље Бањана, Пиве, Самогора, Липника, Јасенице, Дулића, Вратковића, Зарађе и Јављена.⁶⁸ Млетачки заповеник у јадранском басену А. Молино је уопште и на другим странама свог рејона одбране водио само незнатне акције до краја септембра.⁶⁹ Кад је прошао поменути једномесечни рок А. Зено је продужио мораторијум ненападања за Бањане, Вилусе, Балашане, Церовицу, Забртицу и Боњетиће (?). Према другим насељима обзира нису постојали, па је од хајдука тражена "десетина" постиг-

⁶⁵ Исто, н° 20 од 11. IX 1684.

⁶⁶ Исто.

⁶⁷ Исто, н° 22, А. Зен 1. X 1684.

⁶⁸ ХУБК, 187-8 (Котор 22. IX 1684).

⁶⁹ G. Novak, *Borba Dubrovnika*, 9.

нутог плена. Одредба о десетини није се свиђала неколицини харамбаша (Јово Сикимић, Митар Николић, Михо Колумбарић, Алекса Радовић, Милош Властелиновић), те су тражили измену дажбинских прописа за откуп сужања.⁷⁰

Херцеговачка племена су одуговлачила да се изјасне за сарадњу са Млечанима, бојећи се одмазде Турака. Стога су харамбаша Вучић (26. септембра) и четовођа Вујин (5. октобра) добили дозволу да изводе пљачкашке подухвате у Херцеговини. Изузеће од робљења села Ђура Вулова, Илије Балтовића и других кнезова у Дробљацима дато је 28. октобра под истим условима као у случају Бањана (9. октобра). Како Бањани нису били довољно савитљиви и дволични, пуштен је у Турску харамбаша Божо Лучић са 40 момака, а харамбаше Алекса М. Властелиновић и Колумбара отели су 75 коња Бањанима.⁷¹ Которски провидур није зажмурио поводом отимачине бањанских коња, него је од двојице харамбаша тражио писмену изјаву о плену тих коња, отетих од хришћана, претећи им изгнанством из млетачке државе или тамницом.⁷²

Најистуренији и најсигурнији пункт Турака према Боки Которској било је племе Зубаца, који су иначе омогућавали Црногорцима пролаз према Конавлима, али се нису одметали од султанове власти. У њиховом селу постојала је тада стража од 40 аскера како би, уз помоћ племеника, чували пут који је водио према Херцег-Новом. Када су и поред показане храбрости ти чувари губили животе, зубачка посада се повукла у једну тврду кулу која није могла бити заузета ни предата племену. Хајдуци су у Зупцима успели да спале две друге околне куће и да отму 300 грла крупне марве, што су отерали у правцу Цавтата.⁷³ Хајдуци се тада нису поверавали у Херцеговце, него су их раније одводили у Боку. Хајдуци том приликом нису покушали да се отисну у правцу Требиња, где се налазио већи број Турака из Херцег-Новог. Стоку су отерали на дубровачко подручје, мада су госпари овога практиковали да по ниској цени откупе благо, позивајући се да стока наводно њима припада. И том приликом је тако било, па су хајдуци добијали за говече по три шкуде. Они су тражили по четири цекина, али су пристали на снижење цене. Хајдуцима је которски провидур поновио наредбу да не смеју робити хришћане ни нападати њихове трговачке караване, али им је допуштено да спречавају дотурање жита и друге хране Новљанима из Босне и посебно из Сарајева. За тај посао је средином октобра употребљено 600 хајдука, Црногораца и територијалаца.⁷⁴

⁷⁰ ХУБК, 191 (Котор 19. X 164), 191-2 (Котор 20. X 1684), 192-4, 194-5.

⁷¹ ИАК, УПМ III, 21, 21', 22', 24', 26.

⁷² ХУБК, 197 (Котор 8. XI 1684).

⁷³ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, fl. 666, n° 23, A. Зено, од 14. X 1684.

⁷⁴ Исто, n° 24, A. Зен из Котора 17. X 1684.

Поменута скупина од 600 диверзаната продрла је у пространу област Гацка, која је важила као безбедна по Турке, где су они складиштили знатне количине житарица и сена. Ту су се нападачи намерили на сто коња који су преносили храну. Од те групе одвојио се Бајо Пивљанин са сто другова, те је, према уходским доставама, пошао у правцу Невесиња. Ту је спалио неку кулу и побио разне Турке, међу којима су се налазили и неки Новљани који су кренули у Дробњаке, да сакупе дажбине одређене за издржавање њихове поморске тврђаве и да одатле понесу смока. Хајдуци у Невесињу сакупили су нешто робља и 300 комада ситне стоке. Колони је као водич послужио неки Лука Буревић, који је нешто пре те експедиције, да спаси главу, са породицом прешао из Херцеговине под заштиту Крилатог Лава. Он је одлично познавао стазе и богазе у завичајној земљи, те је са 50 другова, међу којима је био и Бајо, срећно стигао у Дробњаке. Ту су се састали са неким старешинама, а потом су неке засужњили. На повратку је Буревићева колона наишла на неког Станка, кнеза једног херцеговачког села, који је са великом групом људи приморао упадаче да оставе плен и сужње. То је био поуздани знак ванредном провидуру у Котору да се још не може поуздати у верност херцеговачких хришћана, о чему је известио генералног провидура Далмације и Боке Венијера.⁷⁵ Бајо у Дробњацима ништа није могао учинити, наводно стога што је изостала планирана помоћ никшићког војводе Вукашина. Уосталом, Турци су се тада почели сакупљати у Пљевљима и Колашину. При повратку са похода Бајови хајдуци су се успешно носили са Зам-бегом из Корјењића, који им је неспретно поставио заседу на шумовитом терену.⁷⁶

У првој половини новембра нека друга група хајдука и нових поданика насељених у Перасту заробила је у околини Херцег-Новог двојицу спроводника са 25 коња који су упућени према још сигурном Требињу по јестиво. У Херцег-Новом је стално боравило по 500 отоманских војника, те су били у могућности да понове покушај пробијања да би се докопали хране. Њима је, уосталом, обећана и помоћ у оружаним снагама. Смела их је, међутим, вест која се проширила по Херцеговини да су царевци заузели Будим. На те гласове одмах су у Херцеговину упали Бајо Пивљанин и харамбаша Јово Сикимић, који су у налету ухватили пет Муслимана. На поменуте гласине ослободили су се и Никшићи да дигну оружје против својих окрутних господара.⁷⁷

Довоз хране у Херцег-Нови треба да стигне караван са намирницама и знатним свотама новца, сабраним у Херцеговини на име харача и других данака дигло се 500 хајдука и територијалаца прве недеље децембра, добивши муниције и двопека за више дана. Пошли су најпре у

⁷⁵ Исто, н° 26, А. Зен 13. XI 1684.

⁷⁶ Ј. Томић, *Последње две године*, 14-5.

⁷⁷ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, f. 666, н° 27, А.Зен 26. XI 1684.

Зупце, где их је срећа послужила. Тих дана дигло се на оружје и хиљаду Бањана, положивши заклетву верности застави светог Марка.⁷⁸ До обрта у Бањанима дошло је због захтева Турака да племе преда таоце, да престане да помаже хајдуке и да главари дођу на подворење Мехмед-аги. Бањански кнезови су се обратили за савет Антонију Зену, који их је убеђивао да не поклекну пред празним турским претњама. Разним каналима Млечани су се трудили да се повежу и са Риђанима и са много удаљенијим Пивљанима и Дробњацима.⁷⁹

Крајем децембра Турци Ришњани убили су једног од водећих кнезова Риђана, пошто су ови, слично Бањанима, променили држање. Которски провидур је одмах послао двојицу гласника са порукама да искористи огорченост племеника против Турака.⁸⁰ Племена су, без обзира на исказану верност Млечанима, показала различито држање према залетима хајдука. Поред Никшића, и Бањани су били против таквих упада, јер су њихове последице осећали на својој кожи. Бањански кнез Вујо (с писмом осталих главара) навео је да хајдуци стално робе његово племе, те је тражио да Бањани буду ослобођени њиховог харања. Пивљани и Дробњаци, који су били ван домашаја тих хајдучких подухвата, наговорени од Млечана, тек су у пролеће 1685. упутили једну чету људи под заповедништвом кнеза Милутина у Боку Которску да се прикључе хајдуцима.⁸¹ Од свих херцеговачких племена само су Никшићи током 1684. успоставили живље додире са Котором. Том најбројнијем херцеговачком племену са свих страна стизала су пратећа писма од Турака, који су стално имали на уму да од става Никшића у великој мери зависи држање и других херцеговачких племеника. То су знали и Подгоричани кад су Никшићима слали позив да са Бјелопавлићима и Пиперима пођу против султанових побуњеника. Основни разлог уздржаности племена у првој години рата налазио се у томе што сами Млечани ништа нису војнички радили да рат с Турцима стварно воде.⁸² Доволне су, међутим, биле гласине о паду Будима на сасвим другом бојишту против Османлија, да се херцеговачка племена окруже и устану на оружје.

Млечани су на источној обали Јадрана обратили 1684. године већу пажњу једино ушћу Неретве, тим пре што Турци нису располагали

⁷⁸ Исто, н° 28, А. Зен 8.XII 1684.

⁷⁹ ИЦГ III, 172.

⁸⁰ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, н° 29, А. Зен 1. I 1684 м.в.

⁸¹ Исто, но 28 А. Зен 7.XII 1684 (са прилогом од 2. и 3. децембра); 24. IV 1685. (прилог писма од 22. IV 1684); Г. Станојевић, *Јуџосл. земље*, 326-7.

⁸² Г. Станојевић, *Јуџосл. земље*, 323-4, 327. - Међу снабдевачима хајдучких дружина почетком 1685. помиње се и Милутин из Бањана (ИАК, УПМ III, 134-4*). - Карактеристичну преписку између војводе Вукашина и ванредног провидура у Котору изнео је Г. Станојевић (*Јуџосл. земље*, 325-6).

флотом да спрече млетачке бродове у искрцавању људи. Новембра 1684. у ушће реке допловиле су млетачке лађе, а искрцано људство је заузело Опузен и кулу Норин. Мада су операције на ушћу Неретве на почетку рата за Венецију имале више политички него војни значај, далматински генерални провидур је мислио да ту подигне једно упориште које би омогућило отварање фронта на тој страни кад то буде затребало. Само освајање Норина обавили су котарски Морлаци којима је заповедао Франо Поседарски и 40 људи са Макарског приморја, међу којима се налазио ранији слуга норинског аге, који је добро познавао норинску кулу, те је својим знањем олакшао улазак у њу. У окршају који је настао учествовали су и пешаци генерала Александра Фарнезеа. На две миље од Норина Млечани су у току зимских недеља изградили једну тврђавицу.⁸³ Она је саграђена тек после дуготрајног прорачунавања трошкова (почетком фебруара 1685), кад је срушена кула код Норина.⁸⁴ Последњих новембарских дана млетачке снаге су нападе тврђаву Габеле, одакле су их Турци вешто намамили на Читлук, где се налазило њихово појачање од 150 свежих бораца. Настало је гушање и борба ножевима прса у прса, у ком рвању су млетачки хајдуци успели да заробе 20 Турака. Напад је извео харамбаша Тадија Кулишић са 700 хајдука. То је било на недељни дан. Сутрадан су се обе стране повукле на полазне положаје. Хајдучима су садејствовале две млетачке галије које су чак ушле у ушће реке и борбу су помагале својим бродским топићима. Галије су потом хајдуке превезле на Хвар мада су они тражили да буду пребачени у Боку Которску, односно да им се дозволи да сами копном, преко дубровачке територије, приђу Херцег-Новом.⁸⁵ Велика турска ратна лука, пуна оружја и друге опреме, јако је привлачила све млетачке хајдуке. Извесну пажњу Млечани су показивали Улцињу због његових познатих гусара. Августа 1684. Пераштани, Будвани и Паштровићи су својим бродицама неко време држали Улцињ под поморском блокадом. Ипак, месеца новембра две улцињске фусте су харале на дубровачком острву Мљету.⁸⁶

Током децембра 1684. Новљани су били много забринути за судбину свога града, јер су после успешног млетачког десанта на ушћу Неретве очекивали да Млечани обнове подухват и око Херцег-Новог.⁸⁷ Тога месеца пао је снег и у јужној Херцеговини, те је тиме био отежан довоз хране и других потреба у Херцег-Нови. Новљани су били принуђени да отму велики број стоке у дубровачким Конавлима, па чак и у Требињу и у Корјенићима, који су држали Турци. Један караван

⁸³ J. Cattalinich, *Storia della Dalmazia*, t. III, Zara 1835, 143.

⁸⁴ Г. Станојевић, *Далмација*, 59-60.

⁸⁵ HAD, ASMM, XVII s., LXXV, n° 2130b/250 (Рафо Л. Гучетић и Марин Растић из Стона 6.XII 1684), 251 (Никола Бољикин из Трпња 3. XII 1684).

од 120 коња натоварених воском, вуном и кордованом управили су у своју луку.⁸⁸

И на млетачкој страни било је међусобног отимања. Спахија Драго, млетачки поданик, у име хајдука молио је ванредног провидура у Котору да им поврати стоку или им накнади штету. Наиме, 15 јунади и 24 главе ситне стоке хајдуци су уграбили на турском подручју, уз редовну дозволу четовања, али су им плен насртљиви Паштровићи силом одузели.⁸⁹

2. Друѓа година војевања у Херцеговини (1685)

И 1685. године у млетачком ратовању у правцу Херцеговине основно је било питање њених односа са херцеговачким племенима и са Црногорцима. Никшићи су узбуђено наводили своје резерве, на које су их нагониле околности у вези са Турцима. На слично становиште су се поставили Бањани, Риђани и друга племена Херцеговине и Црне Горе; наводила су у својим крајевима присуство Турака, посебно скадарског санџак-бега, који је са два заповедника дошао у суседство Никшића, трудећи се да спречи дизање на оружје хришћана.⁹⁰ Млечани су наставили по старом обичају преписком са племенским главарима, дајући замашна обећања, а на делу су слали само хајдучке чете које оближњи племеници нису радо видели у својој средини. Иако су никшићки таоци побегли из Херцег-Новог, војвода Вукашин је држао да је принуђен да и даље рачуна с Турцима док Млечани не почну са стварним војним операцијама. Никшићи су и даље тражили да бар млетачка војска и флота опседну Херцег-Нови и да се прекине са слањем хајдука који су пљачкали. Писма и ситни пригодни поклони ништа нису постигли.⁹¹

Једну хајдучку акцију извели су првих дана марта 1685. четири харамбаше (Бајо Пивљанин, Божо Лучић или Луцин, Михо Колумбара, Милош Лепирић) и 130 хајдука из Пераста. Главни заповедник подухвата био је Бајо. Обред је кренуо према Зупцима, с намером да прокрстари цео крај до Неретве. Код села Зубаца заробили су два Муслимана који су гонили 70 коња натоварених пшеницом и другим потрештинама за Херцег-Нови. Ноћу су се коњи делом разбегли. У Цавтату су се задржали два дана. Потом су упали у област Требиња. Запалили су село Главску, пошто су претходно извели стоку, те су се са пленом поново вратили у Цавтат. Затим су код Царина отели 70

⁸⁶ В. Нрабак, *Novljani i ulcinjski gusari (1571-1687)*, Вокa XIII-XIV, 100.

⁸⁷ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, Fr. 666, A. Зен 28. XII 1684.

⁸⁸ Исто, н° 29, А. Зен 1. I 1684, м.в.

⁸⁹ ХУБК. 207-8 (Котор децембра 1684).

⁹⁰ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 666, A. Зен из Пераста 8. I 1684 м.в.

⁹¹ Г. Станојевић, *Јуџосл. земље*, 327-8; ИЦГ III 173.

коња са сољу и имали су да издрже оштру борбу са пет чета Турака који су чували стражу код Царина. Док су преговарали са кирицијама о откупу соли (коју су делом просули), стигле су у Цавтат нове групе хајдука на три галије, чији су заповедници били Петар Шестановић и харамбаше Алекса Радоњић, Милош Властелиновић и Вучур Дељановић. У то време обавестили су их да неки турски капици-баша, који је био дошао да од Дубровчана тражи топове и људство зарад поновног освојења куле на ушћу Неретве, креће из града св. Влада. Харамбаше су решиле да заробе капици-башу код Царина, па су поново подготвољене заседе од око 220 људи. Бусије су пустиле да прође караван од 200 коња са товарима вунених и свилених тканина, пиринча, уља, соли, праха, кремена и муниције, што је из Дубровника упућено за Сарајево. Турчин неки из пратње приметио је једног необазривог хајдука, па је дошло до кратког окршаја, преотимања транспорта и заробљавања четворице Турака, а мало касније и до поновне борбе са одредом стражара код Царине. Ови су били потиснути, тако да је заплениени караван, уз пратњу 40 хајдука, могао бити спроведен за Цавтат. Потом су наишла два дубровачка капетана који рекоше хајдуцима да, због присуства капиције, имају налог да се провидно боре против хајдука; пушке ће праштати, али у њих неће бити стављено олово, да би се избегле жртве. Порука је била оповргнута, јер су хајдуци који су у Жупи пратили караван дочекани убојитим мецима, па су три хајдука одмах смртно оборена. Пре него што би се могао отклонити евентуални неспоразум, хајдуци спроводници су били засути куршумима из свих кућа и стварно опкољени од 20 чета са око 800 људи. Том војском заповедали су Рафо Гучетић и још два друга племића. Хајдуци су морали да узмакну, оставивши за собом плен каравана, све коње, заробљене Турке, па и своје кабанице, капе, вреће и остало. При излачењу из обруча погинуло је десет хајдука, а за петорицу других се ништа није знало, док је од преосталоих 20 било теже рањено. Главе погинулих подељене су, те су три предате капицији, две је добио емин скале, две су окачене на вратима града, а остале су дате турским пандурима који су се са пет чета прикључили борби против хајдука. Хајдуци су се повукли у Цавтат, али нису мислили да одмах отплове, јер је владало невреме на мору. Пред 1500 наоружаних људи то су ипак морали учинити. Код острва Колочеча издахнуо је рањени харамбаша Милош Лепирић, те је покопан у тамошњој цркви; Дубровчани су касније са леша одсекли главу и однели је као трофеј.⁹²

Дубровчани су тај свој обрачун са бокељским хајдуцима означили са 3. мартом изјутра, наводећи 300 хајдука и тврдећи да су они дошли

⁹² ИАК, УПМ I, 742-60 (14. III 1685), исказ Баја Пивљанина), 463, 801; М. Милошевић, *Помен о Бају Пивљанину*, 191-2; ХУБК 221-8; В. Ј. Кораћ, *Требиње*, књ. II, св. 1, Требиње 1971, 119-20.

надомак дубровачке градске капије са источне стране, спроводећи караван од 30 коња; у околним кућама је настала збрка, те је поред страже свако хватао пушку коју је имао, пуцајући на опасне пљачкаше. Делује невероватно и навод да су се хајдуци повукли у Цавтат и да су ту, околњени боравили пуних 30 дана, у палати конавоског кнеза. Старешина дружине Бајо, дозвољавао је да се по месту крећу само жене, претећи великим штетама житељима Цавтата. Потом су се хајдуци запленим баркама пребацили на Колочеп, где су испразнили сву бурад с вином и начинили друге отимачине и окрутности оточанима.⁹³ Први млетачки извештај о том подухвату (од 7. марта) полазну групу хајдука проценио је са 150, а запленим караван са 200 коња, у чијим товарима су нарочито били сир и тканине за Босну. У борби пред Цавтатом погинуло би само пет хајдука. У једном извештају (од 14. марта) стајало је да је хајдуцима у Цавтат послата фелуга, али уз услов да хајдуци изруче плен которском провидуру. У трећем извештају (од 25. марта) поменут је напад 800 дубровачких људи (са 40 застава), под командом Рафа и Луке Гучетића и једног трећег племића; караван је процењен на 70 коња, а хајдучки губици су означени са осам мртвих и 20 теже рањених. Породице убијених хајдука добиле су посмртнину од сто дуката и месечну пензију од 15 дуката.⁹⁴ Обештета није била мала, а била је у функцији даљег храбрења хајдука за подухвате.

Дубровачко-хајдучки судар од 3. марта утицао је и на држање Венеције према граду св. Влаха. Иако је и раније било вести да Дубровчани помажу Новљане и иду на руку другим Турцима, тј. да не поштују своје обавезе према уговору о ступању под заштитом аустријског цара, последњи оружани сукоб демантовао је све дубровачке изговоре. Поред тога, Млечани су ухватили неко писмо Турака Дубровнику, у коме су тражили обавештајне услуге од мале аристократске републике. Па и од заробљених Турака Млечани су сазнали да су госпари давали Новљанима не само храну него и чисто ратне потребе (олово, барут, кремене за пушке). Сенат у Венецији није одмах наредио репресалије против Дубровчана; то је учињено тек у јесен 1685, кад је Пераштанима и хајдуцима дозвољено да и на мору плене дубровачке лађе; чак је то и Млечанима допуштено.⁹⁵

Већ јануара 1685. са хајдуцима и посебно са харамбашама имале су и млетачке власти у Боки Которској тешкоћа. Милошу Властелиновићу је наређено да напусти Пераст, а двојици других харамбаша да се преселе у место које ће им бити одређено. Маркета Рафаелија и још једног харамбашу су органи власти настојали да ухапсе, али са Маркетом

⁹³ HAD, ASMM XVII s., sv. LXX, n° 2125/305, акт без потписа, адресата и датума.

⁹⁴ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, F. 666, n° 33 (7.III 1685), no 34 (14. III 1684), no 35 (25. III 1685)

⁹⁵ G. Novak, *Borba Dubrovčana*, 12, 13, 13-4.

то није било могуће, јер је увек био окружен са неколико наоружаних другова. Једна хајдучка фелука је имала бити узапћена. Харамбаше Алекса Лукшић, Властелица и Андрија Бронза за три фусте пљачкали су по дубровачких острвима Шипану и Колочепу. Рафо Л. Гучетић, заповедник у судару с хајдуцима у Жупи, преклињао је у писму Пераштане који су се с хајдуцима налазили у Цавтату да одустану од дружења са хајдуцима да не би носили репресалије. Ванредни провидур у Котору наредио је свим харамбашама и хајдуцима да не узнемирују и пљачкају два месеца село Бајкове Крушевице и месец дана становнике Зубаца.⁹⁶

Према Дубровнику и Херцеговини нису били усмерени само бокелски хајдуци, него и макарски, Котарани и Сењани. Три фусте хајдука истовариле су се на најбогатијем дубровачком острву Лопуду и тамо су јунаци отимали. Двадесет другог фебруара увече дошло је у Цавтат са правца Конавала десет хајдука који су дотерали 25 коња са житом и Новљанина Салка Трумића: њихових сто другара су се у ноћи 22-23. фебруара упутили у Ускопље (на турском подручју). После сукоба у Жупи, у дубровачком Приморју очекивали су се хајдуци из Макарског приморја који би се искрцали у Трпњу истуреном насељу где су се диверзанти обично искрцавали. Хајдуке који су наносили штете северном делу Дубровачке Републике помагали су Корчулани, а међу њима налазили су се и неки власи, ожењени на дубровачкој територији, на пример један чија је жена била из Поникава.⁹⁷ На Корчули су још у првој половини марта јавно говорили да се хајдуци припремају да робе дубровачка села, пошто се удруже са друговима из Макарског приморја. Две хајдучке барке са Корчуле превезле су у току ноћи 12-13. марта подвижнике у Вигањ, а 13. марта су хајдуци из Макарске крајине приспели у Трпањ. У току ноћи 20-21. марта на Корчули се груписала нова скупина хајдука из макарског краја и Боке Которске за наступ на дубровачку територију; бокелске људе довезле су перашке фелуке. Требало је одмаздити Дубровчанима што су помагали Новљане у окршају у Жупи, по наређењу далматинског генералног провидура. У исто време хајдуци са Суђурца на Хвару допловили су у Неретву и на Дубровачко приморје, прошавши кроз село Оребић.⁹⁸

Бајо Пивљанин сарађивао је са Црногорцима, међу којима се налазио и неки Сладоје. У току заједничког деловања, међутим, настале су размирице, те је Сладоје затворен у Котору. Сладојеви синови

⁹⁶ ХУБК 212, 213, 213-4, 215, 215-6, 217, 218-9, 219, 220.

⁹⁷ НАД, АСММ XVII s., sv. LXXV, н° 21306/254 (од 24. II 1685), 260 (Михо Братош из Цавтата 23. II 1685), 270 (Трстеница, Н. М. Соркочевић 16. III 1685), 271 (Трстеница, Н. М. Соркочевић 19. III 1685), 269.

⁹⁸ Исто, н° 21306/82 (Н. М. Соркочевић 13. III 1685), 78 (исти 21. III 1685), 83 (Трстеница, 19. III 1685).

жалили су се которском ванредном провидуру, тражећи да им пусти на слободу оца. Провидур је то учинио за јемство Вида Крушале, капетана из Пераста, с тим да се спор реши путем суда добрих људи, по обичају земље.⁹⁹ Пре тога (8. априла) дозвољено је Бају Пивљанину, Јову Сикимићу и Алекси Радовићу да образују одред од 300 људи за упад у Турску, али под условом да не узнемирују села и појединце којима је била дата млетачка "јавна вера" да неће бити дирани. Тада су такву заштиту, примерице, уживали и Зупци.¹⁰⁰ Одред је кренуо тек у другој половини априла, и то под Кључ, познату херцеговачку тврђаву (са 160 кућа). Ту је заплењено много житарица и сена, 300 глава ситне и 3 крупне марве. Заробљене су само две особе, јер је напад извођен ноћу те су становници успели да се, штићени мраком, докопају тврђаве коју хајдуци нису могли разорити. На повратку одред је навратио у Бањане, где су му се придружиле неколике породице, са укупно 60 чланова које је водио кнез Милутин Сладојевић. Он је донео писмо осталих кнезова у коме су они објаснили мотиве свог дотадашњег држања. Досељеници су смештени у напуштене куће Рисна.¹⁰¹

На другој страни, Турци су напали Црну Гору. Војска која је из Боке Которске упућена у помоћ била је углавном састављена од Бокела и Никшића. У познатом боју на Вртијелци код Цетиња (првих дана маја 1685) погинуо је прослављени хајдучки четовођа Бајо Николић Пивљанин, а од угледнијих Никшића учествовали су Митар и Раде Властелиновићи. Они су наставили борбу и кад се већи део бораца повукао пред многобројним Турцима; оставши усамљени на положају, Властелиновићи су пали у ропство скадарског санџак-бега Сулејмана, и тек касније су се избавили уза, уз знатан откуп од 500 цекина.¹⁰² Борци који су се крвили у боју пред Цетињем и одатле су се повукли стигли су у Котор пре 8. маја, кад су неки од њих добили оружје које су оставили на попришту.¹⁰³

Кад је грануло пролеће херцеговачки санџак-бег сакупио је знатне војне снаге, желећи да истера Млечане са ушћа Неретве. Млечани су рачунали да ће та војска оперисати или у Неретви или према Задварју. Далматински генерални провидур наредио је да Макарско приморје буде спремно за сваки случај, а на ушће поменуте реке послате су једна галија и једна галеота. Турци су прво напали нејаку кулу у Норину и топовском ватром су је делимично оштетили. Пошто је кула знатним делом била онеспособљена за упорну опсаду, Турци су према

⁹⁹ ХУБК 229 (Котор, 18. IV 1685); Б. Храбак, *Уџади Црногораца*, 54-55.

¹⁰⁰ ИАК, УПМ III, 35 (6. III 1685), 40', 41 (18. IV 1685).

¹⁰¹ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, F. 666, n° A. Зен, Котор 24. IV 1685.

¹⁰² Ј. Томић, *Црна Гора за време Морејског рајна*, Београд 1907, 306; С. Мијушковић, *Племена*, 3. - Од 80 људи Бајове чете бој је преживело само њих десет (ИАК, УПМ II, 284).

њој послали одред од 1500 људи да прекину везу између Норина и Опузена. Да посада у Норину не би била одсечена а потом заробљена, она је повучена у много јачу тврђаву Опузена, а кула је била минирана. Тада је у Неретву приспео и генерални провидур Далмације. Опузен је са свих страна био опточен водом и у његовом су се суседству налазиле четири галије. Херцеговачки паша је део трупа пребацио близу Опузена, али кад је видео да млетачки Морлаци држе положаје који су доминирали целим крајем, брзо је повукао поменуто одељење и улогорио се иза воденог крака који је чинила речица Норин. Тада су млетачки Морлаци излетели у противнапад. Њих 600-700 напало је 10. маја изјутра турске шанчеве, те се развила борба ножевима прса у прса која је трајала три сата. Турцима је, међутим, баш у то време стигло појачање, те су се Морлаци повукли у неред, да не би били изложени бочној ватри. Они су имали 30 мртвих и десет рањених, а Турци још више. Млечани су тако крвавим противударом влаха одбили турски напад на Опузен. Та тврђава, међутим, никад није била нарочито сигурна, а била је водом одвојена од млетачких поседа. Због баровите климе грозница је морила посаду, која је стално била избацивана из строја. На пример, крајем прве декаде маја генерални провидур је морао да 165 војника повуче у војну болницу у Сућурац на Хвару. Херцеговачки санџак-бег је остао код Норина, али није нападао Опузен, него је на месту раније куле почео да гради утврђење. Млечани се нису много узнемиравали због губитка Норина и бављења Турака у Неретви.¹⁰⁴

Према млетачком историчару Диеду, главну масу млетачке војске у Неретви чинила је пешадија коју је водио Алесандро Фарнезе, кнез Парме, иначе млетачки генерал. Ту војску су фусте пребациле најпре на Хвар, а потом на ушће Неретве. Пешаци су ту затекли 40 приморца из Макарске код норинске куле, према којима се налазио један ага, чији су топови успели да делом демолирају кулу, а пре свега да развале улазну капију. Операције су потом везане за Опузен. Мада је посада, и поред болештина, пружала храбар отпор и одолевала притиску, заповедник Корнер је предложио Сенату и уреду Сави дел Колеђо да се Опузен минира и напусти. Предлог није подржан па је одбачен, јер се рачунало да би млетачко присуство на ушћу Неретве било корисно за будуће вођење трговине.¹⁰⁵

Бављење већих ефектива млетачке војне силе у Неретви подстакло је неке хајдучке групе да посвршавају корисне послове у дубокој позадини. Једна скупина њих навалила је на дубровачко острво Млет, где је спалила жупников двор, развалила црквена врата и покупила све

¹⁰³ ХУБК, 229-30 (Котор, 8. V 1685).

¹⁰⁴ ASV, Senato, Prov. generali in Dalmazia ed Albania, filza 525, са галије у Неретви 3, 9. и 11. V 1685; Г. Станојевић, *Далмација*, 68-9.

¹⁰⁵ G. Diedo, III, 383, и 390-1.

утваре и црквени прибор (од племенитих метала). На обали су хајдуци уништили магацине, у којима су нашли велику количину усољене рибе спремне за трговачки транспорт. Све је то натоварено на један затечени дубровачки бродић (пункет) и пренето на Корчулу. Тамо је ту робу преузео неки трговац и превезао је у Анкону. У луци села Жулијане у исто време укотвили су се пловни објекти познатог Будванина Маркета Рафаелија и двојице Пераштана, Стијепа Лукшића и Вицка Баловића. Они су обили пристанишна складишта, истоварили бурад са вином и опљачкали многобројну другу робу. Све су то укрцали на седам барки. Приликом акције ухватили су више затечених Муслимана, од којих су двојицу одмах убили. Једни су отпловили да пренесу плен у Боку Которску, а други су се упутили ка Сланом. У четири суседна села су такође харали, убивши више особа, не штедећи ни старице ни четири дечака.¹⁰⁶

Насилно рекогносцирање терена и прибирање обавештајних података у Херцеговини дубоко од морске обале настављено је и у летњим месецима 1685. године. Повод таквим задацима био је долазак дукађинског санџак-бега у околини Гацког. На предлог перашког капетана Кристифора Змајевића био је упућен харамбаша Дука. Он је не само донео значајне податке о намерама поменутог паше, него је и привео три заробљена Турчина и донео главе шест посечених Турака. Харамбаше су у то доба имале доста важан положај у друштву, тако да су могли тражити, поред осталог, и ослобођење сужања. То је, примерице, тражио и харамбаша Милутин Славујевић. Харамбаше су обављали само засужњење, па су тако Вујин Милановић и Милош из Цуца, представљајући се као харамбаше, на превару одвели у ропство неког Саву, младића из Казанаца. Харамбаше су били носиоци борбених задатака, те су њима саопштаване наредбе о заштићеним насељима у Херцеговини; првога јуна 1685, примерице, њима је било забрањено да два месеца узнемиравају житеље села Казанце, Вратконићи, Загарач и Подголије. Харамбаше су располагале ухваћеним заробљеницима, на које су не само они него и њихова породица, у случају њихове погибије, плаћали десетину на приход од откупа; тако је било и са удовицом хајдука Саламека из Будве, који је погинуо у борби са скадарским санџак-бегом. У првој и другој декади августа из борбе, односно по извршењу добијених задатака вратили су се у Пераст харамбаше Михо Колумбарић и Дука, као и хајдуци Стојан Вуковић и Вукадин Јовановић из Цуца. Августа 1685. заоштрило се питање наплате десетка од прихода откупа узапћеног; бокелски хајдуци су изјавили да сматрају да су на основу једног дукала ослобођени плаћања кад је реч о робу, а десетину на стоку и отете ствари нису хтели да плаћају и по

¹⁰⁶ Као бел. 93/1.

цену да престане четовање. Породица Баја Пивљанина била је дужна да плати двоструку "дециму" на робље, јер је Бајо примењивао двоструки откуп: најпре је сужње откупљивао од хајдука, а потом је омогућавао да се у његовој режији откупе разрезаном свотом новца. Бајова породица навикла се на доста висок стандард живота, те га није мислила да напусти кад је Бајо погинуо. Његов брат Димитрије, који је постао закупник поменуте десетине, навео је у молби да је Бајо у Пиви напустио своје имање да би се борио за славу Млетачке Републике, ратујући и у Кандијској и у Морејској војни; његов је предлог био да се Бајова харамбашка плата пренесе на једног од Бајова два сина, која су у Задру већ служила у млетачкој коњици. Одмах затим су двојица Бајове браће, тај Димитрије и Петар, затражили да задрже дотадашње плаћене положаје, како би издржавали четворо Бајове деце, од којих би још један син имао бити примљен у војну службу, под платом. У случају заробљавања родбине хајдучких старешина, такође је тражено да Република одреши кесу и плати откуп. На пример, пасторак барјактара Бајове чете Вула Суботића из Брчела (Паштровићи) остављен је као талац Турцима; како је Вуле загазио у крв правоверних, пасторак је претворен у роба; наводећи своје заслуге, Вуле је поменуо своје учешће у некој бици у којој је погинуло десет хајдука; стога је Вуле сматрао да би требало да од државе добије помоћ од 50 реала како би ослободио рођака.¹⁰⁷

Дукађински сандак-бег дошао је у Гацко зато што су херцеговачке трупе биле забављене борбом на северно-западној страни своје области, према Опузену и Задварју. Приликом напада на кулу Лапчац ордија херцеговачког паше претрпела је знатне губитке.¹⁰⁸

Са Дубровником су хајдуци и даље током 1685. године били на ратној нози. Дубровчани су у лето или у рану јесен те године отели хајдуцима из чете покојног харамбаше Билафера 72 коња које су они отели на друму; око преотимања каравана хајдуци су имали много рањених. Стога су двојица од поменутих хајдука отели једну дубровачку барку, а потом су од которских власти затражили дозволу да барку продају, како би новац био употребљен за исплату лекова и за видаре.¹⁰⁹ Хајдуци су пленили и дубровачке отоке, дакле подручје које се није граничило са Херцеговином. Они су се, тако, искрцали на острво Лопуд, где су опљачкали 36 кућа, међу којима и жупни двор старог месног попа коме

¹⁰⁷ ХУБК 231 (Котор 19. VI 1685), 236-7 (Котор 1685), 232 (Котор 1. VII 1685), 233 (Будва 4. VIII 1685), 234 (Пераст 9. VIII 1685), 234-5 (Пераст 18. VIII 1685), 235-6 (6. VIII 1685), 238-9 (Котор 1685), 239-40, 240-1, 241-2.

¹⁰⁸ ASV, Senato, Prov. generali in Dalmazia ed Albania, filza 525, Сплит 19. VII 1685; Г. Станојевић, *Далмација*, 70-1.

¹⁰⁹ ХУБК, 237-8 (Котор 1685).

је било 80 година; опљачкане укућане па и попа су и тукли, а дирали су и у цркву посвећену св. Катарини у самостану сиромашних монахиња.¹¹⁰

Динамика издавања дозвола харамбашама за упад у Херцеговину ближе означава политички рад млетацких власти у Боки са племенским главарима источне Херцеговине. Средином маја пуштен је у акцију Томо Лучић са 40 другова. Милутину Маркијевићу са 30 другара дато је одобрење деловања у султановој земљи 25. јула, а Бошку Лучићу са исто толико момака 2. августа. Неки случајно поменути харамбаша такво допуштење са 40 хајдука добио је 24. августа. Ти летњи оружани излети имали су за циљ да зауставе клонулост духова код племеника у Херцеговини после поразног исхода пред Цетињем и након доласка свеже турске војске из Албаније.¹¹¹ Временско орочавање забране и одобрења такође је требало да делује на племена, према тактици врућехладно. Пример тог политичког тактизирања представља племе Никшића. Одмах после боја код Вртијељке Никшићи су поново заузеле ранији став мировања и ишчекивања. Кад су (септембра 1685) Турци из Херцег-Новог послали десет изасланика у Никшиће са задатком да купе дажбине у корист херцеговске тврђаве, народ је порезнике протерао из своје средине. Такав се поступак није слагао са тежњом главара да ничим не изазивају Турке. Октобра исте године војвода Вукашин и никшићки кнезови тражили су од которског ванредног провидура јасан и концизан одговор да ли у Боку Которску долази млетачка флота са војском. Крајем године велика је опасност претила хришћанској раји јер су се херцеговачки паша и три друга санџак-бега спремали да утерају покорност у Херцеговини. У тој ситуацији тражен је одрешит одговор да ли да се Никшићи подвласте Османлијама, предајући им и своју сиротињу.¹¹²

Крајем 1685. Турци су предузели кораке да умире племена и братства источне Херцеговине и да народ одвоје од Млечана и њихових хајдука. Тада је за великог везира био постављен Сулејман Мурветовић, родом из Милешева, који се трудио да утиче на своје земљаке. Одмах је у Херцеговину послао свога брата Хусејин-агу. Овај је позвао на разговор кнежеве Никшића, Дробњака, Пивљана и других. Сви позвани су дошли, што је био јасан знак да прихватају дијалог са силником, својим земљаком. Хусејин-ага је пријатељски тражио да племена чувају границу од хајдучких залета и да за ту службу даду по 150 људи, за стражу у Грахову и у месту Лазин; у везирово име обећао је да ће бити ослобођени свих дажбина изузев главарине државном господару султану.¹¹³ Босански паша је почетком наредне (1686) године захтевао

¹¹⁰ Као бел. 93/1.

¹¹¹ ИАК, УПМ III, 44 (14. V 1685), 47 (1. VII 1685), 49, 50, 50', 53, 69.

¹¹² Г. Станојевић, *Јужосл. земље*, 331.

¹¹³ Ј. Томић, *Пајтријарх Арсеније III Црнојевић*, Београд 1906, 20.

од Никшића 200 пандура, а Новљани су и даље инсистирали да им то најмање покорно племе пошаље изнова таоце. Војвода Вукашин је с правом Ивану Болици у Котору окривио Млечане за несрећу која је задесила његово племе, јер су они стално заваравани причом о покрети-ма млетачких војних ефектива, што је херцеговачка племена лоше експонирало према Турцима који су против њих подигли војску; да се племена нису закрвила са хајдуцима, које су и даље сматрала својом безобзирном браћом, Турци би посекали сву чељад; дајући пандуре Турцима и тражећи да се хајдуци уздрже од борбе, војвода Вукашин је обећао да ће устати против Османлија кад Млечани коначно покрену своју ратну машинерију против Херцег-Новог.¹¹⁴

Хајдуци Котарани, мање у омрази с Дубровчанима него Бокелји, и даље су слободно залазили у села Пељешца у својим подухватима према Попову. Њих је, на пример, у селу Дуби било још средином октобра, кад су акције комбиноване са поморским десантом већ прекидане. Две барке хајдука у Неретви ухватиле су десет особа, међу којима је био и један Јеврејин, трговац-торбар, који је претходних дана нудио робу у селу Трпњу. У околини, у насељу Лозици вршљало је других осам хајдука. Хајдуци са хваршког Сућурца и са Брача на две броднице јавно су говорили: "Хоћемо робит Дубровчане ер неимамо друговђе", тим пре што Дубровчани обавештавају своје пријатеље Турке о доласку млетачких галија и о опасности која им тиме прети.¹¹⁵ На Бадње вече једна фелука хајдука поново је посетила имућно острво Лопуд. Ту су искрцали неке трговце Босанце хришћане, а њихову робу су хтели да понесу собом у Цавтат. Тек после дугог убеђивања и подмазивања знатним свотама новца трговци су успели да отклоне тај вид отимачине. Хајдуке су водиле харамбаше Божо Лучић, Алекса Морачанин, Драшко Паликућић и Буљубашић.¹¹⁶

Првих година Морејског рата фрањевци су свуда у Херцеговини били ревносни пропагатори хришћанске ствари. Још 20. маја 1684. фра Мијо Радонић, визитатор провинције Босне Сребрене, поднео је сплитском надбискупу опис Херцеговине и известио га је о свом раду на придобијању хришћана за млетачку ствар; наговарао га је да поради где треба да би се скренуло са ратним дејствима да се не би десило да Турци опљачкају и да овај после изгуби илузије о борбеној готовости хришћанских села.¹¹⁷ Гвардијан имотског манастира фра Мате Јура-

¹¹⁴ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 667, Котор 5. III 1686) писмо од 3. марта у прилогу; Котор, 16. VI 1686 (писмо од 28. маја по ст. кал. у прилогу); Г. Станојевић, *Југосл. земље*, 332-33.

¹¹⁵ HAD, ASMM XVII s., sv. LXXV, n° 2130a/85, Н.М. Соркочевећ из Трстенице 17. X 1685.

¹¹⁶ Као бел. 93/1.

¹¹⁷ Б. Десница, ИКУ II, 9-10.

новић стекао је посебних заслуга 1686. године за организовање сеобе католика Бекије и за ослобођење Задварја. Млечани су од самог почетка рата тражили да их фрањевци помогну слањем људства у приморје.¹¹⁸

3) *Посусџајање хајдучких дејсјава у Херцеговини током 1686. године. Заошћравање односа бокељских хајдука и Дубровчана*

За односе млетачке власти у Боки Которској према херцеговачким племенима карактеристично је било наређење харамбашама и њиховим хајдуцима да не смеју било како у току јануара 1686. угрожавати личну сигурности и имовину (стада) људи из села Дробњака. Још је била значајнија заклетва коју су у Котору (10. јануара) на руке которског ванредног провидура положили Михо Секулов и Сава Павлов, обојица из села Самогори (испод Гацка) да ће у току пет недеља бити преведене све породице, сав народ села у Боку; свечано обећање дато је у присуству харамбаша Дуке Буревића, Миха Колубарића, Алексе Радова и Вука Папрењичића.¹¹⁹

Акције бокељских хајдука су и током 1686. представљале једино војно дејство Млечана према Херцеговини. Дозволе за упад у Турску дате су у првој половини године, примерице, Бошку Лучићу са десет другова 23. фебруара, Ђуру Ђуревићу (?), Вуку Грзјучићу и Милутину Драганићу са 400 дружника 25. фебруара.¹²⁰ Једанаестого јуна дозвољено је харамбашама Бошку Лучићу, Алекси Радову, Митру Николићу, Раду Лукову, Сладоју Оташевићу, Драшку Паликући, Миху Колумбарићу, Сави Аврамовићу, Вучуру Дрљановићу и Луки Буљубаши да са 300 хајдука и са две фусте и три гаете могу кренути у четовање против Турака, под условом да не праве штету хришћанима и да се по повратку са пленом пријаве властима.¹²¹ Судаћи по откупу заробљеника, јунска операција била је усмерена против области Херцег-Новог и Требиња, али су њоме, поред муслимана, били ухваћени и неки Бањани.¹²²

С пролећа 1686. године било је евидентно да извесни Срби из јужне Херцеговине радије раде с Турцима него са Млечанима и њиховим хај-

¹¹⁸ А. Никић, *Покушаји ослобађања и исламизације у Херцеговини у XVII столјећу према римским изворима*, зборник: Повијеснотолошки симпозиј у поводу 500 обљетнице смрти босанске краљице Катарине, Сарајево 1979, 122.

¹¹⁹ ХУБК, 244 (Котор, 1. I 1686), 245 (Котор 1686).

¹²⁰ ИАК УПМ III, 74' (22. II 1686), 75 (25. II 1686). - Још првих дана јануара 1686. дате су дозволе хајдуцима да упадну у Попово (НАД, АСММ XVII s., sv. LXXV, n° 2130a/90, Трсеница 6. I 1686).

¹²¹ ХУБК, 264 (Котор, 11. VI 1686).

¹²² ИАК, УПМ III, 86' (11. VI 1686), 88' (муслимани из Требиња и Херцег Новог као заробљеници), 89' (сужањ Лука Мирковић из Бањана).

дуцима. Крајем маја покренут је доказни поступак за утврђивање политичке одговорности ухваћеног и затвореног Дамјана Савића из Мориња, који је почетком рата прешао из Боке у Херцег-Нови и био је на страни Турака. У другој половини јуна откривена је издаја четворице Херцеговаца који су као бегунци добили и били насељени у Рисну, где су добили стан и друге погодности; затим су привучени новцем Заимбега, те су се вратили на турску територију и постали су плаћени пандури; за сваког живог ухваћеног которски провидур је обећао сто а за мртвог 50 реала.¹²³

У другој четвртини 1686. главна проблематика хајдука, који су ретко залазили у Херцеговину, састојала се у односу хајдука према Дубровнику, чија су насеља стварно била богатија од турских. Првих дана априла, као по неком договору, против Дубровчана и њихове територије наступили су како бокелски тако и макарски хајдуци. Хајдуци Макарске крајине нису престајали да пљачкају села Пељешца и дубровачког Приморја; од села су нарочито страдали Ошље, Тополо и Струпа.¹²⁴ Две барке и галеоте хајдука поново су 3. априла упловиле у луку места Оток. Патрон једне од пинкота које су прошле каналом био је Франо Ницељин, но лађицом је управљао колонело (пуковник) Ђинардо, кога су пратиле две галеоте Пераштана, које су превезле хајдуке под Корчулу. И бокелски хајдуци покушали су 31. марта увече да се искрцају у Оребићу, користећи при томе пристајање уз острвце Максан. Око 5 часова ноћу (23 часа) бродице су окренуле према луци Жулијане, а затим су у 2 часа ујутро отпловиле ка Мљету, надајући се тамо богађијем плену.¹²⁵

Бокелски хајдуци су у то време оробили мали пинк који је био власништво Луке Соркочевића, вазала шпанског краља са титулом војводе. Седмога априла дубровачка влада је ванредном провидуру у Котору упутила акт о неделима која су хајдуци извели на подручју Републике. Наведени су: крађе на Мљету, у засеоку Ловишта на Пељешцу, узимање 30 јагањаца у насељу Дивна, крађе по кућама, нарочито код свештеника, разбацавање хостија и одношење пиксоде те потапање једног дубровачког бродића (пинка). Већ сутрадан достављен је нови акт о злочинима хајдука који су извршени после одласка у Боку дубровачког изасланика Николе Антице. Посебно је наглашено обијање црква и одношење разних обредних предмета (Лопуд, Оукље), пребијање једног свештеника и убијање једне думне. Поред пиратских акција на мору, паљене су куће и бараке, одузимани разни предмети, посебно на Лопуду и Мљету у местима Банићи, Крушице, Гргурићи, и у Бањи.

¹²³ ХУБК, 260 (Котор, 24. V 1686), 269-70 (Котор, 23. VI 1686).

¹²⁴ Као бел. 93/1.

¹²⁵ HAD, ASMM XVII s., sv. LXXV, 21306/284 (Н. М. Соркочевић из Трстенице 4. IV 1686) и 285 (Исти, 1. IV 1686).

Пљачке су вршене под разним изговорима. Бродовље упућено по наредби пераштанског капетана да проналази улцињске галијице опљачкало је робу на дубровачкој територији из наводне освете што им житељи дубровачких места нису дозволили да пристану лађицама у њиховим лукама; потом су у Жањици делили плен. Ванренди провидур у Котору у свом одговору дубровачкој господи навео је да су хајдуци били изазвани непријатељским поступцима дубровачких поданика, но да ће он извидети и казнити починиоце злодела. Никола Л. Вукићевић из Пераста, одговоран за три фусте и четири гаете, на којима је било 300 хајдука и седам харамбаша (Алекса Радов, Лука Буљубаша, Бошко Пучанин, Михо Радов из Глиговца, Драшко из Требиња, Периша Мандић и Саво Јововић из Рисна) изјавио је да су у дубровачким водама трагали за малим улцињским галеотама. Њима су се придружиле још четири фелуке из Будве. У Цавтату им је народ спречио да се искрцају (јер на дубровачком копну свакао није било улцињских бродова!). Кад су код Трнова и Крушице поставили заседу за турски караван (који свакако није био улцињски брод!), свет их је напао. То је разгњевило хајдуке и тада су почеле освете, како на копну тако и на мору (барке са Пелешца, Мљета, Жулијане и Сланог). Како таква сведочења нису могла оправдати учињено, 15. априла обнародован је у Перасту и Котору проглас ванредног провидура да се у року од три дана врате све ствари које су хајдуци одузели са дубровачког подручја и лађице одвучене у дубровачким водама, а особито предмети који су припадали црквама; казна за неизвршење наредбе предвиђене су са 500 дуката, поред физичког кажњавања. Из навода сведока излазило је да су хајдуци напали и друге пловне објекте који нису били дубровачки, рецимо једну лађу која је долазила из Апулије. Посебно су били дрски харамбаша Сладоје и Лука Буљубаша, чије бродове дубровачки представник Вицко Скапић умало што није тукао топовима.¹²⁶ Акција трагања у дубровачким водама за улцињским гусарима је просто измишљена, како би се лакше дошло до плена, који је недостајао због престанка одлажења у турско суседство. То се јасно може закључити из заповести ванредног провидура у Котору од 27. и 28. априла делом истим харамбашама и поморцима да наставе са контролом морског простора али на природном терену - од Боке Которске до Бојане.¹²⁷

Деветога јуна у Котору је пописано 11 харамбаша: Бошко Лучић, Митар Николић (Бајов брат), Алекса Радов, Михо Колумбара, Иван Поповић, Саво Аврамов, Вучур Дрљановић, Раде Луков, Сладоје

¹²⁶ ХУБК, 245-6 (Дубровник, 7. IV 1686), 246-7 (Дубровник, 7. IV 1686), 247-8 (Дубровник, 8. IV 1686), 249 (Пераст 8. IV 1686), 250-1 (Котор, 12. IV 1686), 251-55 (Пераст, 15. IV 1686), 255-7 (Пераст, 15. IV 1686), 257-8 (Пераст, 15. IV 1686).

¹²⁷ ХУБК, 258-9 (Котор, 27. IV 1686), 259 (Котор, 28. IV 1686), 264 (Шипан, 16. VI 1686).

Бећевић, Јово Ђурчија, Периша Мандић). Истога дана седморици ових хајдучких старешина те Драшку Паликући, Сладоју Оташевићу и Луки Буљубаши дозвољено је да са 300 другара, две фусте и пет гаета пођу у четовање у Херцеговину, с тим да не штете хришћане и да се после извршене акције са пленом пријаве властима у Боки Которској.¹²⁸ Средином јуна Вицко Скапић затражио је од дубровачке владе да дозволи пребацивање хајдуцима преко своје територије. Њихово деловање на дубровачком друму преко Мрцина у правцу требињског краја одмах се осетило, јер је један караван са робом Јевреја и Босанаца једва добегао на сигурно место у дубровачка насеља. У првој половини јула хајдуци су на млетачким лађама пребацивани у Котор, што би значило да је акција била окончана.¹²⁹ Подвиг је изведен код требињског села Чичева, где се налазила бегова кула и где је тада боравио диван-ефенција херцеговачког санџак-бега. Пет хајдучких четних застава, праћених од сто коњаника утврдило се на једном брегу код села, одакле се јавно видео цео крај. Окршај је настао после три сата одмеравања снага, за које време је Турцима, затвореним у кули, стигла помоћ из села Волујака. Пољем је загосподарила коњица хришћана, која се потом преко брда упутила према требињској мошеји. Пешаци хајдуци притеснили су Турке који су се склонили у кули.¹³⁰ Кад је дошла помоћ борцима за веру Мухамеда пророка пешаци су морали да одступе, не учинивши ништа. Сценарио је био исти као код Опузена годину дана раније, јер су хајдуци сувише оклевали, штедећи се од директне оружане конфронтације. Можда се на ту акцију односи запажање заповедника млетачке галије Јеронима Цара да су сами Дубровчани обезбеђивали водиче да спроведу хајдуке на положаје згодне за њихово четовање.¹³¹

О хајдучким пљачкашима упадима у Херцеговину источно од Неретве знало се и у бечким круговима. У аустријском главном граду јула 1686. налазио се кнез Мутамир Матија Илијановић, који је као царски човек и повереник, полагао право на Херцеговину као једини наводи потомак хумских и габелских кнезова. Он је 30. јула писмом замолио Стојана Јанковића из Равних Котара да не дозволи својој солдатеки да хара херцеговачки живаљ, јер се прикључио ослободилачком покрету цареваца против отоманског ига и јер намерава (Илијановић) да се насели под Задром, те не би хтео да му се кметови раселе. Илијановићево писмо схваћено је у околини далматинског генералног прови-

¹²⁸ ХУБК, 263 (Котор, 9. VI 1686), 264 (Котор, 11. VI 1686).

¹²⁹ HAD, Cons. rog. CXXVIII, 5 (15. I 1686: кружење хајдука у Дуби), 24' (12. II 1686), 75 (10. V 1686, далматински провидур о хајдуцима), 93 (14. VI 1686), 98 (15. VI 1686), 105 (11. VII 1686).

¹³⁰ HAD, ASMM SVII, s., sv. LXXV, n° 2130a/301, извештај без датума, постипа и адресата.

¹³¹ ХУБК, 267 (Колочеп, 22. VI 1686).

дура Ђиролама Корнера као дубровачка сплетка. Корнаро је (тек 30. октобра) обавестио државне инквизиторе у Венецији да Дубровчани подстичу царевице да продру у Босну и дођу у Херцеговину. Њихов је аргуменат био да је Херцеговина увек била инкорпорирана у Угарску и да Млечани у њој никад нису имали поседа. На такву аргументацију и наговарање цареваца Дубровчане је наводио страх да би Млечани могли заузети Херцег-Нови.¹³²

Ванредни провидур у Котору је 22. јуна отворио процес поводом пљачке на апулијском броду, али не и над насељима и лађама дубровачког подручја. Ухапшен је само харамбаша Лука Буљубаша и Саво Јововић. То је било само *pro forma* да се задовољи правност. На јемство три пописана харамбаше, харамбаше Петра Илина, двојице Пераштана и Ришњанина Петра Лукиног, дакле пријатеља ако не и саучесника у делу лишених слободе, поменути двојица харамбаша су пуштена на слободу истога дана. Неки мањи пљачкаши који су остали оковани у цавтатском затвору сведочили су и о пљачки касе, коју су харамбаше Вуко Делијанић и Раде Властелиновић дали пренети на галију и наредили да се она обије и отвори. Хајдуци су пред Сланом опленили и један хварски брод (за 300 шкуда), који је радио за једног млетачког житарског трговца у Сплиту и на Вису. Опљачкан је и арбанашки брод трговца Ђерота Суме код Будве, а у притвореном Кртољанину Сума је препознао једног од оних који су делили плен са његове лађе.¹³³ Као што се види, наглашено херојство и патриотизам хајдука били су доста осенчени користољубљем. У трећој години рата, кад је посустала жеља за осветом Турцима, то је било сасвим очигледно. Уосталом, гусарско пљачкање свачијих лађа било је кудикамо уносније и сасвим безопасно, дакле примамљивије него потуцање по херцеговачком камењу, увек у опасности за властити живот! Једно гусарство извршила је фуста харамбаше Сладоја и децембра исте године, кад су се у њој налазили харамбаша Алекса са друштвом и Периша Нунковић са дружином. Они су заробили три путника са једне фелуке код острва Лопуда и спровели су их у Цавтат; двојица хришћана, трговци из Босне платили су откуп од 81 цекина и дали две јапунце, док је трећи путник Грк, без пара, пуштен по зими без одеће.¹³⁴

Поред пљачке дубровачког подручја и лађа без обзира на заставу, постојао је "легалан" извор прихода за харамбаше из откупа људи (хришћана!) које су харамбаше засужњили. И ту је било злоупотреба, па је Пераштанин Иван Бојовић јемчио свотом од 1000 дуката да за-

¹³² Б. Десница, ИКУ II, 144-5, 154-5; В. Нrabак, *Trebinje, Popovo i Donja Neretva*, 75-6.

¹³³ ХУБК, 269 (Колочеп, 22. VI 1686), 271 (ЦЈуавтата, 26. VI 1686), 272 (Вис, 27. VI 1686), 273-4 (Сплит, 1. VII 1686), 277-9 (Котор, 14. VII).

¹³⁴ ХУБК, 291.

робљени Турци које је држао харамбаша Сладоје Оташевић неће бити пуштени док то не одобри ванредни провидур у Котору. И неки Бањанин хришћанин имао је да за двонедељни рок преда хајдуцима новац који је означен као дуг.¹³⁵ Пре ће бити да је био откуп.

И у другој половини 1686. даване су хајдуцима дозволе за оружане излете у Херцеговину. Концем јула Ришњанину Јовану Милетићу и тридесеторици хајдука дозвољено је да хајдукују око Крушевице, дакле у околини Херцег-Новог, али да не узнемирују хришћанско становништво. Десетодневна акција дозвољена је 7. септембра харамбаши Јовану Ђуришићу са 20 другова.¹³⁶ Летње акције Пераштанина Ника Матова, харамбаше Ђурина и харамбаше Станоја из Прчања вршене су око Корјенића, после чега су житељи тога места упућивани по новац у име откупа.¹³⁷ Као што се види, изгледа да је которски провидур удовољио захтеву војводе Вукашина да се уздржљивошћу хајдука спречи пуни расцеп између хајдука и племеника којима су Турци били за вратом.

Хајдучки подухвати са ограниченим дометом дејства у Херцеговини настављени су у јесен 1686. године. Двадесет првога октобра допуштено је Бошку Лучићу да на три гаете поведе 80 другара. Седмога новембра хајдуцима и уопште целокупном становништву млетачке Боке Которске заповеђено је да не узнемиравају и не штете Бањане као тада лојалне млетачким властима. Њихов пријем под млетачку заштиту био је одређен следећим условима: (1) да житељи села Босне и Зебе напусте своја станишта и да се населе на подручју Горњих Бањана и Пиве или у другим забаченијим херцеговачким селима; (2) да се Бањани више никад заједно с Турцима не удружују и боре против млетачких хајдука или других хришћана; (3) да не смеју сарађивати с пандурима нити са било каквом стражом у служби непријатеља; (4) да се не усуде да бране хајдуцима или осталим хришћанима да убијају или заробљавају Турке. Сличан проглас издат је истога дана и Риђанима који су се налазили у селима Вилуси и Баложани с тим да се преселе у Рапштицу или преко брда у Церовицу. Становништву Пиве дате су 5. децембра сличне гаранције да их хајдуци неће нападати у року од четири месеца. Слично је учињено и Зупцима 2. децембра на два месеца, али је гаранција повучена већ дан касније, кад је дозвољено харамбашама да припреме поход у Херцеговину, с тим да не киње

¹³⁵ ХУБК, 275-6 (Котор, 3. VII 1686), 279-80 (Котор, 26. VII 1686).

¹³⁶ ИАК, УПМ III, 89' (27. VII 1686), 97 (7. IX 1686).

¹³⁷ Исто, 94 (18. IX 1686), 99' (14. X 1686). - Једна пљачка Вука Дељановића и Рада Властелиновића августа 1686. односила се такође на доњу Херцеговину или на Конавле (Исто, 405' од 30. VIII 1686, Цавтат).

хришћане и да не ометају каравански промет између Турске и Дубровника.¹³⁸

Колебљиво држање херцеговачких племена и братстава у лето 1686. године било је разумљиво ако се има у виду да су се крајем јула у Скадру и Подгорици очекивали санџак-бегови из Призрена и Дукађина, као и војска из Босне, Македоније и арбанашког Елбасана. Уосталом, чак и Ришњани су од хајдука оптуживани да су турске уходе и јатаци. Један Ришњанин у млетачкој служби окривио је и кнеза Рада Вукова из Сотонића (Црна Гора) да је турски човек.¹³⁹ Било је случајева да је отпор муслимана на самој граници био офанзиван. Кад је тридесетак хајдука из Пераста у близини Зубаца пило воду 29. августа, напало их је из заседе преко сто Корјеничана који су их тамо стрпљиво чекали. Од плотуна је погинуо један хајдук, а двојица су рањена. Нападнути хајдуци су сумњали на доушнике из Рисна, који су увек сигурно ишли у Морињ.¹⁴⁰

Једино су хајдуци од друге половине маја до краја године били активни на дубровачкој страни. Око 10. јуна 14 барки хајдука отпловило је према Стону да хватају влашке коње који су у Стон долазили у караванима да приме со; са уграбљеним пленом отишли су у лучицу Драчу, под селом Јањином, где се већ искрцало њих 200. У том месту су дигли вино које је припадало властеоској породици Бунића и још 50 барила што је била сопственост племића Савина Менчетића у Поповој Луци. Средином септембра три фелуке хајдука показале су се пред Цавта-том, примивши у своје друштво две галеоте и две друге барке. У два сата ноћу приспео је у Цавтат сердар Иво Колумбарић да прикупи преостале хајдуке да би их управио ка Конавлима и у херцеговачку Површ.¹⁴¹

Последњег дана септембра 108 хајдука дошло је у Обод, водећи собом три жива Турчина и седам глава турских пандура из села јаворка односно једног и из Зубаца; настрадали су у броју од 18 долазили из Херцег-Новог, желећи да преко Мрцина уђу у Херцеговину; пресрет-

¹³⁸ ИАК, УПМ III, 100' (21. X 1686), 103' (7. XI 1686), 104 (6. XI 1686), 108' (5. XII 1686), 106' (2. XII 1686), 107' (3. XII 1686); ХУБК, 286-7 (Котор, 7. XI 1686), 289 (Котор, 5. XII 1585). - Код издавања дозвола хајдуцима за упаде у Херцеговину постављани су услови: а) да се хајдуци при походу не раздвајају; б) да не наносе штете хришћанима; с) да не нападају дубровачко подручје. Такве дозволе су обично издаване на време од 15 дана (П.Д. Шеровић, *Једна дозвола хајдучких харамбаша да мођу ујадаиши у шурску земљу*, Историјски записи, књ. XX св. I/1954, 214-5.

¹³⁹ ИАК, УПМ III, 274 (25. VII 1686), 275 (12. VII 1686), 435 (1. IX 1686, исказ харамбаше Ника Вукова из Пераста); II, 549-51 (8. XI 1686).

¹⁴⁰ ХУБК, 284-5 (Котор, 1. IX 1686).

¹⁴¹ HAD, ASMM XVII s., sv. LXXVI, n° 2131/68 (капстан Матко Григорић у Пјавичну 10.VI 1686), 43 (Н.М. Соркочевећ, са Пељешца, 15. VIII 1686), Н.М. Соркочевећ из Трстенице 21. и 26. VIII 1686, 117 (Ив. Л. Гучетић из Цавтата 18. IX 1686).

нути су од 150 хајдука у дубровачком пограничном селу Прапратно; остала осморица пандура су успела да умакну у гужви. Хајдуке су предводили харамбаше Божо Жабетић и Драшко Паликућић, које су пратили Петар Косовац, некадашњи гвардијан Св. Срђа и Митар Јаворија. Хајдуци су били изгладнели, јер нису имали ни зрна жита. Стога су се упутили у дубровачку Жупу да тамо отму житарица и да их самељу. Ипак, нису престајали да пазе на пролаз каравана Турака и Јевреја, нарочито оних који би преносили тканине из Дубровника, и који су омогућавали најunosнији плен. Следећих дана 160 хајдука се у суседним селима искрцало на обалу из пет барки, да би ускоро са планине догнали сто грла ситне стоке и неколико говеди. Осмога октобра у Цавтат су приспеле две велике фусте и две фелуке. Власници лађица били су Пераштани, а на њима је било хајдука и Пераштана. Наоружани су одмах кренули ка Ободу, а одатле је једна група кренула у Слано а друга по плен у Попово. У првој половини новембра у Трпањ су пристигли хајдуци који су хватали влахе и њихове коње који су имали да товаре со; плен је имао да се отпреми на две броднице.¹⁴²

Новембра и децембра 1686. настављала се хајдучка акција преко дубровачких граница. Дубровачка влада је наредила стонском кнезу да даде да се убије Вуле Морлак из Поникава кад дође у стонски крај, односно да се похвата сва хајдучка дружина с којом би евентуално Вуле дошао. Месец дана касније наложено је истоме кнезу да поручи власима који су боравили у тамошњем табору да ће бити саопштено турским пандурима да дођу и да их спроведу кућама; у дубровачком сенату није, при томе, усвојен предлог да ако наиђе мања група хајдука да навале на влахе, да ови на време о томе буду обавештени, како би могли да пруже отпор; само ако би скупина хајдука била велика, стонски кнез не би требало да се брине о судбини несрећних Морлака. Због тога што је Стон стално био угрожен од млетачких хајдука, 16. децембра упућено је поменутом кнезу 40 војника-најамника, поред 25 раније послатих. За Дубровчане је најнеповољнија околност била то што су се њени поданици прикључивали хајдуцима. Стога је Мало веће преко једног Соркочевића у Стону припремало покретање судских процеса против саучесника хајдучких акција.¹⁴³

Средином децембра око 700 хајдука "доњих" (бокелских) приспело је ноћу из горе у два дубровачка села - Смоковљане и Височане; попалили су више кућа, а у Височанима су развалили господарске зграде

¹⁴² HAD, ASMM XVII s., n° 2131/70 (Марин Кабога из Цавтата 1. X 1686), 86 (кап. Шишко Менчетић из Конавала 30. IX 1686), 72 (Михо Цицер), 74 (Марин Кабога из Цавтата 9. X 1686), 114 (Владислав Бућа из Стона 13. XI 1686).

¹⁴³ HAD, Cons. rog. CXXVIII, 145' - 6(14. XI 1685), 160 (12. XII 1686), 161 (16. XII 1686), 174' - 5 (11. I 1687).

Ђуња Гучетића и Андра Рикардија, просувши Гучетићу вински оцат. Следећег дана у Цавтат је приспео харамбаша Митар Властелиновић, жалећи се на Вицка Паликућића, да је неколико дана раније купио од неких Турака три вола које су ови отели неким власима из Херцеговине који су путовали у Боку Которску; Митар се нашао да дели правду, тј. да отме волове који су купљени из плена по знатно нижој цени. У исто време хајдуци који су се бавили у месту Долци дошли су на дубровачко подручје од Опузена, те су опљачкали дубровачка насеља од Ошља до Чепикућа. Дубљани су страдали још 18. новембра. У Бистрину, северно од Затона, 16. децембра најпре је приспео један хајдук који је знао за удес Смоковљана и Височана, а потом је дошло још 40 другара.¹⁴⁴

Почетком последње десетине децембра у Цавтату су харамбаше Алекса, Сладоје и Раде Луцин са својим момцима задржали једног Босанца, трговца, одузели му сав новац и са баркама отпловили у Боку Которску. Последњих дана 1686. године било је више долазака и злодела незваних гостију на дубровачком подручју. Преко територије мале републике 20 хајдука је, долазећи од Сланог, упало у Попово, где су ухватили и једног Морлака, који се откупио обећавши им наплату од 40 цекина. Међу тим хајдуцима налазила су се и браћа Тадија и Петар Пауђини, власи из Орахова. Истога 26. децембра хајдуци су у Цавтату ухватили Саву Милановића из херцеговачког села Зрцала и пустили су га тек кад им је већ у фелуки обећао исплату откупа од 80 цекина. У Цавтату су се истога дана жалили дубровачком поткапетану Нико Влаховић и Периша, харамбаше, да су им Конављани из села Бани пушком убили једнога друга и да су им отели шест шкопаца које су опљачкали у Херцеговини. Поред веће штете у Смоковљанима и Височанима, хајдуци су тих дана пленили и друга насеља Приморја.¹⁴⁵ На сам божићни дан, за време свечане службе божије у цркви лопудског фрањевачког самостана Богородице, у богомољу су упали хајдучки четовође Алекса Морачанин и Сладоје Пераштанин, у жељи да ухвате једног православног босанског трговца који се тамо склонио; хајдуци су пред црквом галамили пред сељанима против давања азила иноверцима и нису се хтели удаљити од врата, док им хаџи-Саво Милановић није избројао 80 цекина.¹⁴⁶ Будући да су неки Конављани тих дана заједно са хајдуцима учествовали у отимачини 33 волова и много шкопаца, Муслимани са

¹⁴⁴ HAD, ASMM XVII s., sv. LXXVI, n° 2131/116 (Ђуро Иванов из Сошљице 16. XII 1686), 118 (Цавтат 18. XII 1686), 104 (Стон, 18. XII 1686), 88 (Стон, 16. XII 1686), 89 (Франо Ђ. Пуџић, Слано 16. XII 1686).

¹⁴⁵ Исто, 93 и 92 (капетан Марин Бонаца, Цавтат 21. и 28. XII 1686), 94 и 91 (Исти 27. XII 1686 и канцелар Сланог Ламберто Катанезе 26. XII 1686), 106 (вице-капетан Марин Бунић, Цавтат 26. XII 1686), 105 и 80 (Слано 28. XII 1686 и Стон, 24. XII 1686).

¹⁴⁶ Исто, св. LXX, n° 2125/21 и 23 (27. и 28. XII 1686).

југа Херцеговине су отели стоку у дубровачким селима Осаоник и Подстрање.¹⁴⁷

Уопште, саобраћајница која је из требињског краја водила у Херцег-Нови преко дела Конавала (Мрцине) представљала је најсигурнији полигон за хајдучка пресретања каравана, - оних са балканским сировинама за извоз преко дубровачке луке, оних са храном, новцем и другим потребама за Херцег-Нови и нарочито оних са финим тканинама и другим скупим западњачким израђевинама које су из Дубровника слате за целу Турску. Средином децембра у близини Мокрина хајдуци су преотели 12 коња натоварених сиром и маслом за Херцег-Нови; том приликом један хришћанин из пратње је убијен а пет их је заробљено.¹⁴⁸

Како током 1686. нису вршени већи пљачкашки захвати у Херцеговини и како се нису могле ускоро обновити велике похаре дубровачког подручја, а гусарске заплене су забрањиване, на ред су дошле отимачине на самом проширеном млетачком земљишту Боке Которске. Стари антагонизам неких црногорских села и Рисна обновљен је. Рисански гувернер Анђело Гонем послао је једног Црногорца на галију, а потом су са главарима села Заљути одређени пресудитељи како би се загладили спорови тврдокорних Заљућана и насртљивих Ришњана. У Рисну је тада било хајдука који су регрутовани од досељеника из Гацког. Све чешћи су били и обрачуни између самих хајдука и њихових пријатеља. Харамбаша Лука Буљубаша, на пример, убио је Александра Паштровића кад је пролазио Шкаљарима, на доласку из Венеције. Пијани харамбаша Драшко Паликућић лишио је живота хајдука Николу Поповића из Попова, кад су се вратили из дубровачког краја те свратили на доручак у Лепетане.¹⁴⁹

Како су Млечани из Боке Которске током 1686. званично штедели херцеговачка племена, неки од племенских старешина јавили су се ради рекламација, обнове заштитних писама или помоћи против Турака. Ванредном провидуру Антонију Зену писали су главари села Зубаца жалећи се да су хајдуци отерали двојицу њихових људи који су ишли у Пераст са заштитним писмом ("мандатом"), те су навалили и попалили њихову сиротињу. То су учинили харамбаше Михо Колумбара, Драшко Паликућић и Ришњанин Петар Илин са 200 хајдука; поробили су четири зубачка села, мада су била млетачки "подложници", те су њихови житељи били приморани да се спашавају бежећи Турцима. Зупци су сматрали да то нису заслужили не само зато што су хришћани него и стога што су "чували хајдука како брата", хранили их и доче-

¹⁴⁷ Исто, св. ЛХХVI, н^о 2131/84 и 81 (23. и 28. XII 1686, Антун Глеђевић, Рафо Л. Гучетић и Иван М. Соркочевић).

¹⁴⁸ ХУБК, 290 (Пераст, 22. XII 1686).

¹⁴⁹ ХУБК, 282 (Рисан, 28. VIII 1686), 282-3 (28. VIII 1686), 280-1 (Рисан, 23. VIII 1686), 285-6 (септембра 1686), 287-8 (Котор, 28. XI 1686), 288-9.

кивали.¹⁵⁰ На поступке млетачког представника (неког "нашег" војводу Ивана) тужили су се војвода Преле Поповић, поп Радоња и друге поглавице удаљених Куча; они су ванредном провидуру писали, али су Турци ухватили писмоношу; другим писмом су тражили гарантно писмо, тврдећи да нису ишли Турцима, него су се крили, а били су спремни да неколико својих брђана пошаљу Млечанима у хајдуке, како би уживали заштиту.¹⁵¹

Ришњани су се жалили на Пераштане који су их пљачкали и рањавали кад су одлазили у Котор, па и ванредном провидуру. Неког Суботића, коме је провидур дао барута да му лови, Ришњани су убили, јер нису више могли трпети да их Пераштани ометају у мимоходу.¹⁵²

4. Хајдучке акције и боравак веће турске војске у Херцеговини 1687. године. Млејачко заузимање Херцег-Новоџ

Првих дана 1687. године, и у најнепосреднијој околини Дубровника настављена је хајдучка пракса из протекле године. Тројица харамбаша - Лука Буљубаша, Драшко Паликућић и Бошко Луцин, подељени у више мањих скупина, напали су већ 3. јануара неки трговачки караван који се тек један километар отиснуо од Дубровника. Харамбаша Вук с неким хајдучима насељеним у Перасту такође је (децембра 1686) упао у Херцеговину, користећи се прелазом преко Конавала. Трећег јануара дружина Бошка Лучића је у месту Бјелашину (Зупци) наишла на неког спахију који је на пет коња превозио жито и сир; спахија је са два пратиоца умакао на коњима, збацивши са ових терет. Истога дана неки хајдук из чете Милинка Синдика ухватио је курира турског емина из Дубровника, упућеног у Сарајево; при томе је био рањен и одведен у Дубровник, где су га излечили и послали кући. У Грузију је лишен слободе Никола Милије Дијак, хајдук из Никшића са друговима, међу којима се налазио и Иван Папучић из Требиња.¹⁵³ Шестога јануара започет је судски процес против неких Конављана који су из Требиња били догнали 18 говеда. Одмах затим, да се успостави политичка равнотежа, покренут је процес и против Марина Кривога са Бргата, који је пружао помоћ Турцима и власима и бавио се ухорарењем.¹⁵⁴

Мада су Никшићи вешто лавирали између Млечана и Турака, ови последњи су у њима имали најмање поверења кад је реч о херцеговачким племенима. Зато је млетачки обавештајац из Херцег-Новог

¹⁵⁰ ХУБК, 294-5 (Зупци).

¹⁵¹ ХУБК, 295-6 (Кучи).

¹⁵² ХУБК, 298 (Рисан).

¹⁵³ ИАК, УПМ VI, 70, 93, 72-2', 95-6', 67. - У лову су учествовали и Илија Бјело.

¹⁵⁴ HAD, ASMM XVII s., sv. LXIV, n° 2052/94 и 96.

дојавио Котору да је босански паша писмом наложио дукађинском санџак-бегу да се придружи херцеговачком паши у походу против Никшића; у близини Никшића требало је да се састане са скадарским пашом, који би тамо стигао преко Црне Горе; уколико Никшићи не би били вољни да изразе покорност и предају таоце, ваљало их је све сасећи а њихов крај опустети. До акције тада није дошло.¹⁵⁵ Нешто касније, вероватно јануара 1687. новом ванредном провидуру у Котору Ђанбатисти Калбу и ранијем одржачу везе са племенима Ивану Болици (коме су се племенске старешине обраћале као Џиву Грбичићу) писали су војвода Вукашин и кнезови Никшића. Жалили су се на неповерење према једном њиховом ранијем писму у коме су се јављали да на њих наступа турска војска са све четири стране; да се проведе наводи, из Боке Которске су послати поп Милутин и неки Шћепан, који су војску гледали својим очима. Многи Никшићи су оставили куће и пребегли у Пјешивце. Жене и деца остали су на милост Турцима. Никшићи прваци су молили за хитну помоћ која би се састојала у слању млетачке војске и у дотурању олова и барутног праха, сматрајући да би цебана могла стићи за три-четири дана, по дану а нарочито ноћу. У другом писму (првих дана фебруара) Крсти Змајевићу и Трипу Штукановићу, капетанима у Перасту, војвода Вукашин је писао о ослобођењу неких Голијана, које су хајдуци засужњили, а за које је он послао Болици 20 дуката, како се споразумео са четовођом Савом. У противном, Никшићи би Турцима предали тражене таоце. Тада је снег покрио поља и војвода Вукашин је тражио да се млетачки војници огласе операцијама у Албанији или бар да забаве скадарског ("зетског") пашу, односно да код Габеле у Неретви привуку трупе херцеговачког санџак-бега, јер су сви притискали непокорне Никшиће.¹⁵⁶ У једном писму кнезова и других старешина Никшића од 8. фебруара которском ванредном провидуру тражено је да се шест млетачких галија пошаље под Улцињ, како би задржали скадарског санџак-бега за које би време послати хајдуци имали да прихвате њихове породице.¹⁵⁷

Страдање Никшића тих недеља описао је Лакета, харамбаша и млетачки човек који је живео међу Никшићима. Он се противио предавању талаца, те је, уздајући се у млетачку сарадњу, конфронтирао своје племенике с Турцима. У окршају је погинуло 33 Никшића и 20

¹⁵⁵ ИАК, УПМ, VI, 137; Сл. Мијушковић, *Племе*, 3-5. - О турским припремама за напад, вид. детаљно: С. Мијушковић, *Племе*, 6-8.

¹⁵⁶ ХУБК, 294 (Никшићи), 296. - Један од оних који су долазили да ослободе сужње о којима је писао војвода Вукашин био је Иван Церманчић, са Голије, који се у писму Трипу Штукану освојио као његов син. Откуп је имао да прими харамбаша Сава, коме је најпре дато 40 цекина (што је Вукашину дао неки Ивко из Боке), потом још 20 цекина, једна крава, сира и масла. Иван је могао доћи тек кад прими "мандат", тј. гарантно писмо, због чега се и обратио капетану Трипу (ХУБК, 302).

¹⁵⁷ ИАК, УПМ VI, 164

Турака. Турци су племену отели 200 оваца и 500 говеди, као и 105 то-вара акчи. Никшићи су пребегли у Пјешивце, али ту су их непријатељски дочекали Црногорци, те су им одузели оно што су понели собом или што су дотерали. Млечани бегунце из Никшића нису прихватили, а Црногорци су их опљачкали. Племеници су кривили Лакету због страдања која би се избегла да се он није противио слању талаца. У Котору су израчунали да је укупна штета Никшића износила високу своту од 100.000 реала. Пошто је народ остао само са по којим грлом говечета, Лакота је молио которског провидура да пошаље бар мало брашна да се народ преко зиме прехрани.¹⁵⁸

Одласком Антонија Зена са положаја ванредног провидура у Котору многи хајдуци су се ослободили надзора, те су упадали у Херцеговину без "лиценције". Други су узимали титуле харамбаша, иако о томе нису добили никакве званичне хартије. Нови ванредни провидур Калбо издао је проглас да нико не сме одлазити у хајдучију нити се делити по кућама према припадности четата. Они који би се вратили из акција са сужњима били су дужни да се јаве властима већ "поради контумације", тј. контроле против зараза, под претњом да ће у противном бити прогнати или смештени у тамницу, односно на галију, и да ће им се имање конфисковати. Одмах затим је извршен попис четовођа и њихових јемаца. На списку их је било 22, а потписала су их двојица других, јер је само један од њих (Вучур Дељановић) био писмен.¹⁵⁹

Због насиља које су хајдуци починили у турској земљи провидур Калбо је писао Мустај Челебији, саопштивши му да је неке од оних који су чинили злочине и побили султанове поданике бацио у тамницу. Мустај Челебија је, одговарајући са Ријекe (Црнојевића) потврдио да таквог зла никад раније није било од стране млетачких држављана. Челебија је знао да је у Котор доходио црногорски владика, с којим је провидур измењао веру да не буде никаквих акција и узнемиравања до Ђурђевдана. Мустај Челебија се у име Ријечке нахије (и Цеклина и Љуботина) прикључио прихваћеној вери.¹⁶⁰ Мораторијум за упадачке акције до Ђурђевдана био је спреман да прихвати и хаџи Мустај-бег у Фочи, чије су куће, џамија и нешто сироте раје остали у селу Казанци; он је затражио од старих пријатеља Трипа Штукановића и Крила Змајевића да хајдуци до поменутог дана не дирају оно његово што је остало непалењено у завичајном селу. И ранији ванредни провидур Антонио Зено писао је свом наследнику Калбу да би и даље ваљало спречавати хајдуке да узнемиравају хришћане, млетачке поданике (штићенике), онако како је он то радио.¹⁶¹

¹⁵⁸ ХУБК, 300-1.

¹⁵⁹ ХУБК, 297, 299-300.

¹⁶⁰ ХУБК, 297-8.

¹⁶¹ ХУБК, 303-4, 307-8.

Пре него што се чуло о боравку већих контингената турске војске у Херцеговини, предузете су веће акције према Требињу. Првих дана јануара харамбаше Драшко Паликућа са братом и Вучуром Дрљановићем удружили су се са, наводно, 700 дубровачких поданика ради заједничке акције у Требињу. К. Змајевић из Пераста предложио је ванредном провидуру да би према Требињу требало упутити нових сто или двеста хајдука. Харамбаше Лука Буљубаша, Драшко Паликућић и Бошко Лучић боравили су са својим дружинама сакривени на разним странама дубровачког подручја, те су сачекивали и плачкали караване; приликом једног пресретања било је рањених на обема странама. Већ прве седмице 1687. Дубровчани су променили однос према хајдуцима, те су се према њима лепо опходили. Промена у држању настала је како због негативних исхода рата по Турке тако и због револта Беча и Венеције на раније поступке Дубровчана према хајдуцима. Дубровачка влада је изричито писала ванредном провидуру у Котору да не спречава хајдуке да прелазе преко њене територије, али да им је одредила да то чине преко пустих крајева, где ипак могу доћи у дотицај с караванима у пролазу.¹⁶²

Пре него што је уговорен мораторијум акција до Ђурђевдана хајдуци су (крајем јануара или почетком фебруара) према упутству пераштанског капетана К. Змајевића порушили кулу која је служила Турцима за страже и надзирање Бањана; за подухват је потрошено 25 либара барута; при повратку гувернер Рисна Гонем није дозволио хајдуцима да се врате у Пераст. Харамбаша Драгоје са 25, а харамбаша Сладоје са 50 хајдука наступајући са дубровачке територије, где су се дотад бавили, отели су 50 грла ситне стоке у Зупцима. На Лопуду су у једној кући пронашли турске трговце који су приспели на острво на једној фелуки, те су им одузели неке робе и добили 30 цекина да их не одводе у Боку Которску. Ова двојица четовођа, заједно са харамбашама Божом Лучићем, Вучуром Дрљановићем, Алексом, Михом Радовим и са Радом Луковим, који су се касније разишли, учествовали су у нападу на Требиње, где су запленили 80 комада марве. Са Вучуром Дрљановићем и Савом Аврамовићем дошле су у Боку Которску три породице.¹⁶³

Чак и после закључења мораторијума издаване су дозволе хајдуцима да упадају у Херцеговину, уз општи услов да не нападају хришћане. "Лиценције" су добили: Никола из Николића (27. јануара), Мирко Стјепанов са 20 другара (5. фебруара), Ришњанин Иван Ђуришић са 20 хајдука (21. марта), Аврамовићи Комнен, Остоја и Саво, Петар Илин и Иван Микић са 60 другова (28. марта) и харамбаша Вучур Дрљановић, Петар Сладоје и Алекса Колумбарић са 120 припадника (31. марта)

¹⁶² ХУБК, 305 (Пераст, 4. I 1687), 308 (Дубровник, 7. I 1687), 309 (Груж, 8. I 1687)

¹⁶³ ХУБК, 319, 319-20, 321, 322 (Пераст, 3. II 1687).

односно и Митар Николић са 20 момака (8. априла).¹⁶⁴ Хајдуци су до Ускрса имали да штите стоку и да не наносе друге штете житељима Бајкова и Крушице; пред њиховим залетима повлашћени су били и сељани Голије са главаром Иваном Ђермановићем, али само у року од два месеца. Месеца јуна привилегија ненападања продужена је селу Бајкову - Крушице до августа 1687. године.¹⁶⁵

Можда управо због свих поменутих околности дубровачке власти су наредиле попис стоке, ситне и крупне, коју су власи из јужне Херцеговине поверили Конављанима на чување и зимску прехрану. Та су села била: Мрцине, Дунаве, Застоље, Павље Брдо, Водоваља, Ватаси, Бани, Баржојевићи (и марва Курта Хадровичића из Требиња), те Витаљина-Ђуринићи.¹⁶⁶

Током фебруара и марта било је потешкоћа са недисциплинованим харамбашама. Лука Буљубаша са својим људима пљачкао је и даље дубровачке поданике, те је дубровачка влада пристала да њени органи, по сагласности которског провидура, хапсе такве хајдуке. Четворици харамбаша је наложено да хајдука Вида Перазића, за кога су јемчили, у року од три дана доведу у которски затворски суд. Харамбаше Лука Буљубаша, Драшко Паликућа и Бошко Лучић са својим хајдуцима напали су један караван. Сељаци су убили Пава Павовића, свакако хајдука, но конавоски кнез је одмах предузео мере да пронађе убицу. Влада у Дубровнику је одбила инсинуацију да житељи Витаљине и суседних места доносе храну у Пријевор, одакле се она упућује у Херцег-Нови.¹⁶⁷

Према писму војводе Вукашина од 8. фебруара, у концентричном нападу на Никшиће, поред војске херцеговачког и скадарског сандакбега и неког Селухлан-паше суделовали су, са четврте стране, Новљани, Ришњани (пресељени у Херцеговину) и Гачани. Истога месеца али нешто касније ванредни провидур је писао Лакети да је потпуно обавештен о његовом деловању међу главарима Брда и Бјелопавлића за њихово придобијање за заједничку борбу против Турака; на име поклона послао му је само шест цекина и пет бала робе.¹⁶⁸ Изгледа да је фебруар 1687. протекао у знаку великог политичког рада међу херцеговачким племенима, али да су нека племена чак сарађивала у гушењу покрета своје браће у суседним племенима. Почетком марта, после пљачкања Никшића и Пјешиваца, Црногорци, Озринићи и Бјелопавлићи су напали Никшиће и на њиховој племенској територији.¹⁶⁹

¹⁶⁴ ИАК, УПМ VI, 3', 4, 4', 8, 8', 9'. - Вучур је пленио око Требиња (Исто, V, 89).

¹⁶⁵ ИАК, УПМ V, 29, 31, 33.

¹⁶⁶ ХАД, АСММ XVII с., св. LXX, но 2125/289.

¹⁶⁷ ХУБК, 325 (Дубровник, 17. II 1687), 326 (Котор, 20. II 1687).

¹⁶⁸ ХУБК, 324 (Никшићи, 8. II 1686), 330 (Котор, фебруара 1687)

¹⁶⁹ Б. Храбак, *Уједи Црногораца*, 55.

Првих дана марта знало се у Перасту да је Заим-бег из Корјенића кренуо са сто људи да би се придружио херцеговачком санџак-бегу, који је стигао у Дробњаке са 1500 бораца (између којих је њих 300 послао Сулејман-паша, санџак-бег скадарски). Очекивало се да ће се паши у Дробњацима прикључити и бихаћки бег са 600 људи. Паша је у Дробњацима окувао у гвожђа педесеторицу племеника, на што су Никшићи евакуисали породице и стоку у Пјешивце. У Котору се претпостављало да ће турске снаге окупљене у Дробњацима ударити или на Рисан или на Црну Гору.¹⁷⁰ Десетого марта ванредни провидур Котора, кад се уверио да је јака турска ордија пошла да сатре отпор Никшића, послао је харамбашу Митра Николића, брата Баја Пивљанина, са 280 хајдука. Та помоћ не само што је била мала него није ни стигла на време, а није ни доносила помоћ у баруту, олову и двопеку.¹⁷¹

У току априла 1687. дубровачка влада предузела је репресивне мере против хајдука. Ангажован је довољан број војника-плаћеника да би се похватили хајдуци дубровачки поданици; ако би хајдуци са стране желели да бране своје другове или пријатеље Дубровчане, и њих је требало требити, хватати и убијати, без икаквог обзира. Непуних двадесет дана касније заузет је много блажи став; није се остало на одлуци да се поведе парница против свих поданика који су се придружили хајдуцима, а страним хајдуцима дат је кратак рок да се удаље са дубровачке територије. Сакупљено је 120 војника који би имали да појачају аргументат за мирно разилажење страних хајдука са подручја Републике.¹⁷²

Како се хајдуци нису држали обавезе да не наносе штете хришћанима, ванредни провидур је (7. априла) обнародовао да ће Пераштани убудуће морати надокнадити штете које чине хајдуци хришћанима, будући да већина хајдука живи у Перасту. Капетан и судије Пераста одмах су затражили да провидур повуче наредбу, сматрајући да Пераст има само незгода због хајдука, изражавајући спремност да се хајдуци преселе на какво друго место.¹⁷³ Харамбашама Драшку Паликући и Бошку Лучићу которски провидур је наредио да одмах напусте дубровачку територију. Група од 23 хајдука под заповедништвом Луке Буљубаше у Омбли отела је једно говече и шест грла ситне стоке, на што их је опколило 300 Дубровчана под вођством Рафа Лукшина; независно од тога убијен је неки стражар у Омбли. Један покушај отимачине са лађица у грушкој луци хајдуци су приказали као шалу.

¹⁷⁰ ИАК, УПМ, VI, 432-2' (3. III 1687), градоначелник Пераста Иван Мазаровић которском провидуру).

¹⁷¹ Ј. Томић, *Црна Гора за Морејског рајна*, 70.

¹⁷² НАД, Cons. rog. СХХVIII, 214 (5. IV 1687), 223-3' (24. IV 1687), 224, 225 (29. IV 1687).

¹⁷³ ХУБК, 332 (Пераст, 7. IV 1687), 334 (Пераст, 9. IV 1687), 339-40 (Котор, 15. IV 1687), 344-6 (17. IV 1687), 347-8 (19. IV 1687).

Чету преко Конавала у требињски крај повео је харамбаша Алекса Радовић, али се он вратио у Боку Которску кад му је истекла дозвола за поход. Његову чету је преузео Никола Дијак из Никшића, у чијој је дружини било момака из разних делова Херцеговине и из Црне Горе. Чета је некој муслиманки у селу Грешцима узела нешто стоке. Кад их је Рафо Лукшин опколио, ухапшено је 20 хајдука, а један Дубровчанин је убијен. Једно одељење хајдука је у селу Осаонићу отело неку стоку за коју је речено да припада Турцима. У чети су од Никшића били Паво Вукадинов, Муслиман Синан Жуљевић, Вукота, 18-годишњи Тома Лакков из Дробњака, Никола Вучетин из Никшића, Иван Павлов из Горанска (Пива), Илија и Вукадин Манојловић из Бјелопавлића, Милинко Милошевић из Попова, Ђуро Гугарчевић из Гречаца, Иван Милошев из Требиња. Поред Осаоника на дубровачком подручју плачкали су и у селу Жрновници.¹⁷⁴ Почетком маја дубровачка влада се жалила да харамбаше Драшко Паликућа и Бошко Лучић врше насиља над дубровачким поданицима уместо да упадају у Херцеговину. И из Макарске Крајине неки становници су се одали плачки Конавала, и то под командом Тадије Панце из Орахова, користећи и лађице. Харамбашама и хајдуцима у Боки била је забрањена купопродаја сужања са странцима. Крајем маја на слободу су пуштени сви хајдуци, јер су за њих дата писмена јемства.¹⁷⁵

У току маја и јуна 1687. издате су нове дозволе харамбашама за плачкање у Херцеговини. Бошко Лучић је са 70 момака и на три гаете могао да послује око Херцег-Новог. Ришњанин Станко Радојев са пет другова могао је да се на тај начин помогне само у року од 12 дана. Четвртога јуна допуштено је шесторици харамбаша - Митру Колумбарићу, Сладоју и Томи Мустуру, Митру Б. Николићу, Милутину Драганићу, Јовану Ђуричићу и другим мање познатим четовођама да изведу хајдучију против Турака, али под карактеристичним условом - да се не раздвајају, тј. да уместо групног упада не пређу на појединачну плачку, чиме би поход изгубио сваки војнички карактер. Неким харамбашама је поново скренута пажња да напусте и не плене дубровачку територију, а Михо Колумбарић је морао да поднесе писмени извештај о заплени неког дубровачког брода и ствари на њему.¹⁷⁶

У то време пада најкарактеристичније деловање харамбаше Лохете, некадашњег богатог сточара. Са својих пет синова и 200 чобана придружио се Млечанима и његову заслугу су признале претходнице

¹⁷⁴ ХУБК, 349-51, 351-3 (Котор, 24. IV 1687), 355-7 (Котор, 25. IV 1687), 348-60, 360-3 (Котор, 25. IV 1687), 368-70 и 378-81 (Котор, 27. и 28. IV 1687), 372-5 (Котор, 28. IV 1687), 375-8, 384-6 (Котор, 29. IV 1687).

¹⁷⁵ ХУБК, 390-1 (Дубровник, 3. V 1687), 392 (Котор, 20. V 1687), 397-8 (30. V 1687)

¹⁷⁶ ИАК, УПМ V, 12' (25. V 1687), 13' (1. VI 1687), 14 (4. VI 1687), 33 (15. VI 1687, Драшко Паликућа и Бошко Луцин), 39' (3. VII 1687).

млетачке војске. Са својом скупином напао је и попалио Гацко, којом приликом је убијено 12 Турака. Успео је да добије "веру" о ненападању од Бјелопавлића, Куча, Пипера и других Брђана. У писму которском провидуру којим је од њега тражио признање својих заслуга навео је да сматра да се налази у млетачкој служби још од времена кад је био присиљен убити човека који је пљачкао по млетачкој земљи, дакле "горског" хајдука.¹⁷⁷

Почетком лета готово сви хајдуци са својим харамбашама пошли су у операцију. Један подухват изведен је дубље у Херцеговини, док је Митар Николић пленио по Дврсну и код Корјенића, где су имали да му се придруже Црногорци. Ових је, међутим, дошло свега 25-30. Колона је преко ухода била обавештена да другом који су хајдуци контролисали треба да прође неки млад беговић са четом од 60 јаничара и са 150 других особа. Да се не би открили пре времена, Митар је с муком пропустио без напада турске трговце са 12 коња натоварених свилом. Не дочекавши младог беговића, скупина је преко Конавала упала у Попово. Чувши за њихов долазак, народ је напустио своје домове, које су потом Митар и његови хајдуци опленили и попалили.¹⁷⁸ У то време Стојан Јанковић са ускоцима је продро све до Мостара, те попалио Подхум, Цабовину и Рајевину, али преко мостарског моста није прешао, јер су се одупрли Мостарци под кулом Хамбијом, на челу с Аганом Сарићем.¹⁷⁹

Јула 1687. хајдуци су напустили тврд и сиромашан терен Херцеговине да би се бацили на дубровачко подручје и на гусарство, са минималним телесним напором и ризиком, а са кудикамо обезбеђенијим дохотком него на копну. Првих дана јула једна група хајдука, дошавши из Херцеговине, сишла је на острво Колочеп, где је опљачкала један дубровачки брод и неке друге лађе. Главни предлагач да се оплени дубровачки брод био је харамбаша Сладоје, но предлог нису примиле старије харамбаше, као Митар Николић и Михо Колумбатић. И поред тога, 4. јула је дата дозвола за четовање шеснаесторици харамбаша, и то не само на копну него и на мору, с тим да не нападају хришћане и да јемче једни за штете других. Да ограничи гусарску делатност која није представљала никакву војничку вредност, которски провидур је забранио купопродају ствари са хришћанских лађа. Браћа Паликућићи, Сладоје, Драшко и још шест хајдука опљачкали су брод Луке Содрине на улазу Стонски канал; робу су поделили у Рисну, Перасту и Прчању; двојицу босанских трговаца, које су држали за Турке, хтели су да превезу у Црну Гору, али су их ипак пустили, да не дангубе. Купци опљачканих ствари особито су били пословни људи у Доброту, у којој

¹⁷⁷ ИАК, УПМ V, 79'.

¹⁷⁸ Исто, VI. 325' - 7' од 11. VII 1687.

¹⁷⁹ Н. Креšeвиљковић, *Esnafi i obrti*, 76.

иначе није било хајдука. Ванредни провидур је одговорио Дубровчанима да је смрћу казнио главног виновника отимачине дубровачке лађе. Прављени су спискови ствари затечених код хајдука; то су били предмети личне употребе, док је трговачка роба одмах продата, често и поповима.¹⁸⁰

Хајдуци Макарске Крајине такође су од јула до краја октобра посећивали дубровачко подручје и пљачкали, посебно у селима Поникве и Доња Врућица, те су плен односили бродовима; запаженији је био харамбаша Иван Миочић из Бриста.¹⁸¹ Навала хајдука на дубровачку територију и преко ње јула 1687. године била је некакав увод у велику акцију опсађивања и заузимања Херцег-Новог. Првих дана јула у околини Стона вршљао је четовођа Галиотовић, са посебним циљем да ухвати стонског емина; заробио је, међутим, шест влаха. Деловање хајдука из Крајине у Пониквама тумачено је осветом за раније убијеног хајдука Вула; њих је било 38, а предводио их је неки Михо Бенедиктов, на две лађе.¹⁸²

Почетком августа у Попово је по наређењу генералног провидура Далмације пошао капетан Пераста Крсто Змајевић. Требало је да иде са Пераштанима и другим Бокелјима да би се у Попову ујединио са вођом хајдука сплитског и трогирског краја Нинковићем и локалним пастирима, како би се уништило место Попово и друга села и како би се на млетачко подручје превели тамошњи хришћани. Змајевић је сакупио 600 бораца те се искрцао у Стонском заливу. Потом је 300 људи упутио Старковићу да га обавести да је дошао да се с њим удружи у операцији, а са 200 бораца кренуо је према Попову; стотина људи је тражила и обезбеђивала барке за плен. У Попову се задржао осам дана, чекајући Старковића и друге. Кад је овај дошао, попалили су села Котезе, Марковиће, Дуњану, Жаково и друга, гонећи Турке. У то је дошло 200 Турака, који су почели да се препуцавају са Бокелјима. Овима су прилазили хришћани, носећи црвене заставе на којима је био причвршћен бели крст. Са 150 бораца Змајевић је прешао на дубровачку страну, очекујући остале чете. У походу је погинуло укупно 70 људи из редова Бокелја и Старковићевих хајдука. Дубровчани нису интервенисали, него су само послали уходе да прате кретање упадача; једног од ових слао је у исто време и Новљанин Вафировић. Један ухваћени шпијун је признао да Дубровчани иду с Турцима. Њих је било и међу онима који су носили црвене заставе. У бокелском батаљону који се повукао

¹⁸⁰ ХУБК, 406-7 (Дубровник, 4. VII 1687), 408 (Котор, 4. VII 1687), 417-8 (Котор, 11. VII 1687), 408-9 (Котор, 5. VII 1687), 410-11 (Котор, 5. VII 1687), 415-6 (9 VII 1687), 423-5, 425-6, 431.

¹⁸¹ HAD, ASMM XVII s., sv. LXXV, n° 213a/102, 103 (Ст. Фијески из Трстенице 4. VII и 24. X 1687).

¹⁸² Исто, 103.

харамбаше су били Раде Луков из Луштице, Митар Брајовић и Бошко Лучић. Многи хришћани из Попова повлачили су се ка тврђави Опузену, а други су прелазили Млечанима преко Сланог, тј. на дубровачко подручје. Ту су им, међутим, Дубровчани сметали да прелазе.¹⁸³

Поменућа акција стварно је била наставак операције која је изведена из Зажабља, тј. јужно од Неретве. Месеца јула, наиме, Морлаци из Зажабља који су тек пришли Млечанима, заједно са хајдуцима из Боке Которске напали су Столац у јужној Херцеговини. Власи су запалили неколико кула и уништили преко 300 муслиманских домова. У повратку хајдуци и Морлаци су опљачкали и запалили око 30 насеља и убили много Турака.¹⁸⁴

Средином августа и пет кућа братства Васе Вукашиновића из Озринића стекло је повластицу да их хајдучке чете не смеју у пљачки посећивати и штетити.¹⁸⁵ Оним хајдуцима који су злостављали живаљ Боке Которске или села у пограничном појасу Херцеговине и Црне Горе одузети су субвенција у новцу и следовање у житарицама.¹⁸⁶

Пошто је летња кампања прошла, отворен је претрес о влашкој стоци похрањеној у Конавлима. Марва се тада налазила у селима Нрцине, Дунави, Састело, Павље Брдо, Витаљина, Ђуровићи и Површ. Скривање стоке било је извршено уз сагласност и вољом пограничних турских влаха, на пример и мојдешког кнеза Милије Ковачевића (30 комада ситне стоке) у кући Матка Јаројевића из Витаљине. Ипак, на такво депоновање марве су власнике приморали хајдуци, када су опљачкали њихова села. Тако је било учињено и са стоком дубровачких сељака која је у Херцеговини била на летњој испаши. Некад је стока терана у Конавле и под присилом самих влаха, рецимо у Крушевицама, где је један сусед натерао једног домаћина да у Мрцине пошаље 18 говеда и сто комада ситне стоке.¹⁸⁷

Најзначајнија акција током 1687. године била је опсада и заузеће турске поморске тврђаве Херцег-Новог. Подухват је почео првога септембра из луке Полаче (на дубровачком Мљету), испловљавањем бродова са војском одређеним за поход. Конвој се састојао од 150 бродова (у чијем је саставу било 15 савезничких, тј. малтешким, папских и ђеновљанских лађа са 12-1500 савезничких војника. Млетачке снаге, којима је заповедао командант похода Ђероламо Корнер, састојале су се од 220 војника, које је прикупио по далматинским тврђавама, од 1000 далматинских Морлака, 400 пионира-инжењераца са острва, 250 ар-

¹⁸³ Архив САНУ, Перацићеве исписи, н° 9295/48.

¹⁸⁴ ASV, Senato, Provv. generali in Dalmazia ed Albania, filza 526, Split 4. VIII 1687.

¹⁸⁵ ИАК, УПМ V, 42 (18. VIII 1687).

¹⁸⁶ Исто, 180-2 (20. V - 26. VI 1687), хајдук Петар Илин у Рисну и Никола Ђуров Мршић из Вртоглаве.

¹⁸⁷ HAD, ASMM XVII s., sv. LXXV, н° 2125/285.

тиљераца и питомаца школе за бомбардијере, 1000 војника што му је послао дужд и 250 коња. Нешто људи могло је да се извуче и са државних галеота у конвоју. Укрцана је и велика количина прибора и муниције. У Боку Которску је транспорт срећно стигао и усидрио се у Кумбору 4. септембра. Ту се састао Корнер са ванредним провидуром из Котора Калбом, који му је показао извештаје о кретању турских јединица и појачања која су уведена у тврђаву Херцег-Новог. Новљани су били обавештени да хришћанске државе припремају освајање њиховог града тиме што би се флота хришћана усидрила пред Херцег-Новим; и Дубровчани су обавестили своје суседе да је припремљена навала на град. Турске припреме састојале су се у томе што је град снабдевен великом количином прехранбених производа да би издржао дужу опсаду, а и посада је повећана са 2000 људи тиме што су у Херцег-Нови доведени људи из Корјенића, Требиња и Гацког. Допремљене су и велике количине колаца и других препрека којима су око Горње тврђаве градили пут, заштићен насипом; ван тврђаве на местима погодним за искрцавање ископали су ровове које су потом утврдили као редуте, како би спречили или отежали искрцавање десантне војске и њихово кретање ка граду. На саветовању са малтешким генералом одлучено је да се у Кумбору искрца млетачка пешадија и коњица. По искрцавању, у разапетим шаторима одржан је шири састанак, коме су, поред малтешког заповедника и генерала Санпола, присуствовали и малтешки генерал за искрцавање и његових неколико виших официра. На ратном већу је одлучено да се малтешке трупе, а с њима и папске, пребаце на копно на обали Зеленике, дакле на почасном месту које је било најближе тврђави. Заштиту при искрцавању и после њега док се војска не развије у борбени поредак, имали су да даду Пераштани, послати да заузму места изнад обале. Они су наишли на јаку турску заседу и ту се најпре заметнуо љути бој. Лађе су прилазиле обали под заштитом артиљеријске ватре. И десантни бродови наишли су на јаку турску заседу, која је непрекидном ватром из ровова и утврђених редута свим силама настојала да омете пребацивање војника из лађа на копно, мада је та бусија и сама тучена топовским пројектиlima целе ескадре. Турска приобална одбрана је најпре савладана на сектору где су се искрцали малтешки витезови, који су се борили изузетном жестином и покорношћу наређењима. Наишли су на тешкоће, али су их на боковима подржава два батаљона који су били под командом генерала Санпола, као и млетачка коњица и пешадија које су биле са провидуром Корнером, који су се раније искрцали; најзад, помоћ је постојала и са планинске падине, где су отпор ломили жилави Пераштани. Окршај је без престанка трајао на оба десантна сектора више од пет часова. После ватреног оружја на одстојању употребљено је хладно оружје у борби прса у прса. Најзад је непријатељ напустио прве шанчеве и повукао се у друге, многоструке, који су се налазили позади првих. Петога сеп-

тембра, после дивљих борби, Турци су избачени и из те рововске линије, те се савезничка војска испела на брежуљак Свете Петке који се налази сасвим близу тврђаве, као и на друге истурене коте и главне положаје. Опет су хришћански ратници наишли на одсудан отпор кад су покушали да непријатеља избаце из неколико кућа које су се налазиле изван камених плоха тврђаве и неких рововоа који су их окруживали, из којих су се Турци бранили са крајњом решеношћу. Да би олакшао наступање десантних јединица, провидур Корнер је истоварио на жало два мала топа и решио да се млетачки војници улогоре сасвим уз линију опкопа, где је требао поставити и друге батерије да би свом снагом деловале при распоређивању опсадног распореда. Губици прва два дана борбе били су: 50-60 погинулих савезничких и око сто млетачких бораца, девет рањених Малтежана, седам Француза и два Италијана. Од млетачких заповедника погинуо је капетан драгона Далај. Губици Турака другог дана борбе нису били познати, а првог дана живот је изгубило 80 Арбанаса, осам Турака и Белул-ага требињски.¹⁸⁸

Због тврдокорне одбране Новљана и изван зидина, била су потребна хитна појачања хришћана, јер се без њих није могао ни опасати град а камоли извршити три јуриша који би омогућавали улазак у град. Чак и изван градских зидина Турци су утврдили ровове, и из њих су могли бити истерани само густом топовском ватром. Скадарски санџак-бег је са извесним бројем сакупљених људи напао Паштровиће, у свом приближавању Боки Которској. И херцеговачки паша се спремио да се споји са скадарском војском. Ти покрети довели су у неизвесност народ Црне Горе и Никшића у смислу да ли да се прикључе млетачкој војсци док не добију дукал којим би им се јемчила обећања која су им дата. Дубровчани су показали зловољу начином проласка хришћанског бродовља поред Локрума, те провидура нису поздравили топовима са тврђаве; своје трговачке радње су затворили да би спречили снабдевање млетачких и савезничких војника. Дубровник је веома тешко примио опсаду и освајање Херцег-Новог, бојећи се да га Млечани не опколе са свих страна.¹⁸⁹

Одмах затим почеле су олујне кише које нису допуштале безбедан улаз у Боку Которску и пристајање лађа уз обалу. Опсађивачи су имали двопека само до 22. септембра. Теренски радови су због киша успорени, а морал трупа је опао. Појачања нису стизала. Наредна два дана хришћанска војска је поред положаја заузетих на источној стра-

¹⁸⁸ S. Musić, *Izveštaji generalnog providura Dalmacije i Albanije o zauzimanju Herceg-Novog 1687. godine*, Herceg-Novi 1988, 15-17; Т. Поповић, *Херцег-Нови*, књ. I, 1924, 84-6; П. Д. Шеровић, *Борбе с Турцима око Херцег-Новог доњевова коначног ослобођења г. 1687*, Годишњак поморског музеја у Котору (у даљем тексту: Годишњак ПМК) IV 1955, 14.

¹⁸⁹ S. Musić, *Izveštaji*, 17-19; Г. Станојевић, *Јужосл. земље*, 336.

ни, поседнутих до 6. септембра, освојила неке значајне положаје према Дубровнику, где се налазила варош и где је, према накнадном већању такође требало избацити десант, како би се јуриш извршио са западног правца, тј. од вароши. На тој страни је много напредовао надинтендант Перини, који је са Пераштанима и другим Бокелјима заузео једну важну позицију која се налазила сасвим близу тврђаве. На тај начин је олакшано планирано додатно искрцавање и отворена је могућност да се освоје и други положаји.¹⁹⁰

Осмога септембра хришћани су кренули у наступ са 200 млетачких пешака који су распоређени на четири галије и галеоте. Ове је подржао малтешки генерал са целом ескадром својих галија, са којима се приближио граду, тукући га топовима, што су чиниле и млетачке галије које нису учествовале у десанту. Из тврђаве су одговарали ватром из топова, која није била прецизна или се због мењања положаја лађа није могла кориговати. Једним пројектилом погођена је галија Балбо, где је настрадао само један човек; други успешан хитац погодио је галију Каро. Провидур Корнер са генералом Санполом ступио је са војницима на копно. Турци су пружали срчан отпор, али нису могли спречити хришћанску војску да заузме многе куће и неколико кула које су Турци упорно бранили, а затим су почели да беже, праћени у стопу од хришћанских солдата. Потом су Морлаци, по свом старом обичају, почели да пљачкају неке од заузетих кућа, да извлаче вредније ствари и терају стоку, што је послужило Турцима да се прену и пређу у противнапад; мало је требало да потуку похлепне влахе. Настао је неред, те је Корнер приморао влахе да се среде и поново прихвате борбу. Они су заједно са млетачким војницима потиснули непријатеља, терајући га да напусти готово целу варош и да се утврди тек у неким кућама приљубљеним уз градске зидине. Жар борбе прекинуо је хладан пљусак, но хришћани су ипак пришли радовима на заштити од непријатеља, који није престајао да изазива оружане чарке.¹⁹¹

Истог дана на другој страни Херцег-Новог у борби су били Малтежани који су држали један од најзначајнијих положаја. Добивши задатак да заузму једну још важнију позицију, они су се тако јаросно набацили на турске ровове, да им је у првом налету пошло за руком да Турке избаце и освоје планирано земљиште. Нису се тиме задовољили, него су напредовали и даље, заузевши један веома истурен положај у близини тврђаве. Тај залет плаћен је примерним жртвама. Опсађени су пушчаном ватром из тврђава и са барбакана и запречавањем јуришника препрекама које су постављене око Горње тврђаве убили

¹⁹⁰ S. Musić, *Izveštaji*, 27; П. Шеровић, *Три извештаја генералног провидура Корнера након заузећа Херцег-Новог године 1687*, Годишњак ПМК XIII, 1965, 56

¹⁹¹ S. Musić, *Izveštaji*, 27-8.

четири витеза и 15 их ранили, а рана је допао и известан број обичних војника. Малтежани су се, без обзира на губитке, задржали на позицији. У то је стигла колона трупног заповедника, маркиза дал Боро са појачањима, те су Турци сигурно одбачени. Они су наставили да узнемирују хришћанске борце из преосталих ровова који су се налазили под заштитом тврђаве и испод кастела града. На једном од освојених пунктова смештена је батерија топова, а затим је друга батерија размештена на другом погодном месту. Корнера је, међутим, плашило то што му појачања из Венеције нису стизала, док су се шириле гласине о приближавању попришту херцеговачког санџак-бега са свежим војним одељењима. Постојала је опасност да се са тим пашом не сједини коњички одред од 800 спахија, који су после пораза од цареваца код Харшања (12. августа 1687) одбегли у Ливно. У Херцег-Нови могли су се спустити и друге турске јединице које су се разбежале из везирове ордије. Корнер је сумњао у успех свога похода уколико му на време не пристигне тражена војска. Хришћани су се, каогод и Турци, добро тукли, упркос лошег времена.¹⁹²

Десетог септембра Новљани су испали из града и хладним оружјем су ускочили у ровове опсађивача на једном истуреном положаја према брду одакле су желели да протерају хришћане одлучним нападом. Хришћани су их неустрашиво дочекали и храбро одбацили. У обрачуну јатаганима тешко је рањен трупни заповедник Котора Зорзи Маноли, који је био колико храбар толико и врло вешт. У непрестаним окршајима на изложеним позицијама пушчаним зрном многи су страдали, па и потпуковник Роти, неколико нижих официра. Гинули су истакнути Новљани, на пример капетан херцеговске тврђаве, двојица ага и неке друге старешине. Наступ према вароши поверен је ванредном провидуру Котора Калбу са которском милицијом и другим људством. Коњицу је водио Ђовани Л. Лоредан, Антонио З. Лоредан надзирао је артиљерију, Винченцо А. Грити старао се о батеријама, Маркантонио Приули бринуо се о рањеницима и болесницима, Бернардо Барбаро контролисао је Морлаке из Боке Которске, а Транквило Болани остале Бокелје са којима је по сопственој жељи дошао, Ђеронимо Дона био је комесар снабдевања а Корнеров сестрић Франческо Гримани имао је дужност провидура логора.¹⁹³

Дванаестог септембра из Дубровника је Корнеру стигло писмо са обавештењима о снагама и покрету херцеговачког паше који је кренуо у помоћ херцеговској тврђани. У Корнеровом шатору обављено је ново ратно веће. Чули су се разни предлози, а на крају је заједнички закључено да се цео логор премести и сједини на делу вароши према Дубровнику и да се табор тако подеси да се може супроставити

¹⁹² Исто, 28-9.

¹⁹³ Исто, 29-30.

херцеговачком санџак-бегу кад би покушао да се примакне тврђави. После тога већања, док су се артиљерија и друго људство пребацивали на ново одредиште, заповедници су дошли на идеју да упуте један одред од 1000 Морлака са Пераштанима да дочекају непријатеља у једном веома погодном кланцу, те да ту настоје да опколе и разбију херцеговачку војску. Црногорци и Никшићани који су обећали Млечанима преко Болице да ће им се прикључити чим дуждеви бродови буду приспели под Херцег-Нови, нису показали ону спремност која је Корнеру представљена. На неутралан став Никшића утицао је пораз који су им нанели Турци уз помоћ Озринића и Бјелопавлића (марта 1687). Херцеговци и други су се приказивали као да су наклоњени Сињорији, али су различитим изговорима избегавали да се придруже млетачким трупам. Покорност св. Марку изразило је само 200-300 Црногораца и оних који су били под надлежношћу Херцег-Новог. У херцеговачким племенима постојао је утисак о млетачкој слабости, тако да нису знали да ли да им се приклоне. Гледали су да одрже неутралност док Млечани не преузму тврђаву Херцег-Новог. Истога 12. септембра Корнер је од Никшића примио нова писма у којима је Корнеру дата нада да ће се они прикључити млетачком оружју. У свом одговору Корнер их је најефикасније наговарао да устану, јер су Никшићи имали да повуку остала херцеговачка племена. У току ноћи 11-12. септембра из херцеговачке тврђаве искрало се и побегло 50 султанових поданика, који су одмах изразили покорност дужду, тако да су људи из Херцег-Новог и из околине који су пришли Млечанима сачињавали одред од 500 бораца, потпуно самосталан.¹⁹⁴

Дубровачки подаци о војсци херцеговачког паше представљали су вид намерне дезинформације и сплетке којима је био циљ да се Млечани уплаше а да их Турци потцене; Дубровчани су, на пример, тврдили да херцеговачка војска броји 8000 људи, мада је била знатно мања. Корнер је држао да су дубровачка извешћа лажна, те је послао више особа да мотре на пашине покрете. Средином септембра један послат ухода донео је извештај са подацима који су могли да се потврде. Шеснаестога септембра Корнер је извештен да су стари херцеговачки санџак-бег који је наименован босанским пашом (после Мехмед-паше Атлагића, који је погинуо приликом везиревог пораза у Угарској) и санџак-бег који га је наследио у Херцеговини сабрали стварно 4-5000 људи у Габели, Љубушком, Мостару, Гацком и у другим касабима, у намери да крену према опсађеном Херцег-Новом. Седамнаестога септембра је Корнер поручио ванредном провидуру Калбу да добро утврди шанчеве са стране вароши и да се одлучно одупре херцеговачкој војсци. Истога дана пред ноћ (у 18 ч.) појавиле су се херцеговачке трупе. Пошто су сишле са брда, свом снагом и највећом жестином нападе су на положај надин-

¹⁹⁴ Исто, 30-2.

тенданта Перинија, који је био на најистуренијој позицији. Овај, мада рањен, и даље је остао у борби. Батаљон бокелске милиције којом је командовао мајор Гали, напустио је поприште и дао се у срамотан бег према обали. Стога су Турци с лакоћом успели да заузму прве ровове. Потом су Морлаци почели да се у нереду повлаче и распршују на све стране, у гомилама. Корнер је одмах са својом заштитном четом и са коњицом пошао да заустави то морлачко расуло, а од малтешког генерала је тражио да пребаци неколико галија на страну наступа херцеговачке војске, како би подржао хришћанске борце. Кад се Корнер са коњицом појавио на бојишту, Морлаци су се зауставили у повлачењу, прикупили се и осоколили. Пошто је заузела Перинијеве шанчеве, војска из Херцеговине је одмах свом снагом ударила на батаљон Лолија, који се добро и храбро борио пушчаном ватром. Тај изложени батаљон подржале су јединице: пуковника Фанфоне, капетана Чернице (људство са млетачких галија), капетана Батисте да Долчино (карабињери чете Корнерове заштите), капетана Николе Корпонезе и његовог сина Петра, мајора Зуанеа Исија. Сва ова одељења смело су кренула у јуриш, те је непријатељ после дуге борбе био одбачен. У међувремену је трупни командант гроф Мутије повео гренадире у напад како би се заузео положај који су муслимански војници из Херцеговине заузели. Јуриш је почео на тај начин што су борци поменутих одељења најпре обасули Херцеговце оловом из својих аркибуза, а затим су се дигли из ровова и храбро јурнули хладним оружјем, измешавши се са Турцима. У настали кркљанац упао је гувернер Марко са Морлацима и осталим Бокелјима. У пашиној војсци направљен је прави покољ, у коме су се Херцеговци спашавали распршавањем. На бојном пољу посечено је више од 300 аскера и њихове главе донесене су Корнеру. Међу њима је било заповедника и виђених људи који су највеће муке задавали на граници, као што су били Заим-бег, Драгут, Шах-баша, које су препознали заробљеници, затим неке буљубаше, аге, хоце и кадије. Заплењено је 12 барјака, много оружја и осталог ратног плена. Поред великог броја мртвих и рањених добар део херцеговачке војске, уморан од пута и клонуо од напорне борбе, залутао је по шумама и брдима, где су их Морлаци прогонили и хватали и сутрадан. Осамнаестог септембра они су привели многе заробљенике и донели нове посечене главе, мада су највећи број заробљеника сакрили људи из Боке, а Црногорци су их одводили у своју земљу. Двојица паша, сасвим потиштени, на једвите јаде су успели да се брзим и срамотним бекством спасу, праћени остацима своје војске. На страни хришћана у гоњењу непријатеља погинуо је капетан Павловић, уз изванредан број војника.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Исто, 39-41.

Млечани су развили систем откупа заробљеника у Далмацији и Боки Которској, јер су увек имали великих потреба за веслачима на галијама. Заробљеници су откупљивани по фиксној цени од 30 реала, а сужњи су одмах окивани и слати да веслају на галијама. Црногорци и херцеговачки племеници су нерадо предавали заробљенике државној режији, јер су слободним уговарањем откупа са породицом сужња добијали више од 30 реала; супротно су чинили једино ако би се уверили да заробљеник нема родбине или ова нема могућности да га откупи. Корнер је већ 18. септембра почео са куповином робља, како би заменио изнемогле веслаче односно попунио места оних који су умрли за веслима. Савезници су тражили да се заробљеници сакупе на гомилу и деле како се то практиковало на Леванту. У Боки Которској је таква подела била немогућа, јер су хајдуци и Црногорци заробљенике посакривали по шумама и на другим местима.¹⁹⁶

После вечерњег укрштања бодежа и јатагана настало је мало затишје кад је реч о борби прса у прса, те је дејствовање артиљерије добило примат. Млечани су искрцали на копно две батерије од 12 великих топова, који су стално тукли зидине и посебно једну кулу коју су настојали да сравне са земљом. Још су већу примену имали мерзери, бацачи бомби, са убацном путањом пројектила. Таквих оруђа је било осам. Тукли су и топови који су се налазили на лађама, које су примакнули сасвим уз обалу. Главни задатак топова био је да руше камене површине градских зидина, како би се у њима начинио на више места отвор, прокоп, кроз који би нагрнула пешадија, односно преко којих би се увукли у град минери који би срушили кастел подметнутим минама. Због велике употребе топовских грла, неки бацачи бомби су већ напукли, што је била очекивана појава, те су се мерзери крпили и оправљали у самом опсадном прстену. Корнер је 18. септембра послао под тврђаву тумача као парламентарара, који је позвао Новљане да им преда Корнеров позив на предају и да у том смислу започне с њима разговор; ови су одбили да приме писмо и да воде било какав разговор. Остало је да се силом покоре. Стање ни међу опсађивачима није било завидно. Двопек је потрошен већ 17. септембра, те је Корнер морао да позајми у Котору три миљара (око 1430 kg) али ни которске залихе нису могле да трају више од неколико дана. Корнер је молио да му се хитно упуте појачања у људству, двопек и друга храна па и барутни прах. Било му је одређено 400 буради тога праха, а предато му је само половина те количине, у условима кад су артиљеријска оруђа много трошила праха. И олово се ближило крају, а понео је 27 миљара (око 12,88 тона). За чарке изблиза мање су били подесни тешки аркибузи, те су борцима подељени добијени пиштољи. Није било ни одела, јер

¹⁹⁶ Исто, 41-2.

војницима ово није подељено 1686. године, па су морали да изношено и поцепано одело сами стално крпе. Провидур је знао да нема времена да се одела праве у Венецији, него је молио сукна, платна, дугмади и копчи за одела 3000 војника. Војници прекоморци су добили одоре, али их није било довољно, те је мањкало 600 униформи. Како се ближила зима, после сталних киша, Корнер је тражио покриваче за војску. Да би ослабио отпор бранилаца, Корнер је тражио покриваче за војску. Да би ослабио отпор бранилаца, Корнер је 18. септембра наредио да се главе посечених Турака набију на кочеве и да се у земљу пободу задобијене заставе, како би Новљани знали да не могу више очекивати потучену војску из Херцеговине.¹⁹⁷

Лоше време које је ометало ратне операције се мало поправило 21. и 22. септембра, те су се акције могле обновити. Значајну околност је представљао долазак 300 војника под заповедништвом капетана Канчелијера, које је послао као помоћ савезницима велики војвода Тоскане. То су били искусни ратници који су одиграли важну улогу у сламању турског отпора. Двадесет другог почеле су да пристижу лађе са људством пука Бараиде. Тада је већ обављено веома тесно опкољавање тврђаве и доста се унапредовало у стварању отвора у зидинама. Иза тих бреша хришћански војници који су упадали у оборена камена платна фортификација наилазили су на нове отпорне зидине, те је било потребно да се топовима начине прокопи и у њима. Уз много проливане крви и по великој киши ипак су ископане рупе за постављање лагума, како би се зидине минирале. Град је био стално обасипан бомбама које су разориле готово сва здања. Упорне Новљане требало је на делу уверити да нема вредности даље пружање отпора да се одржи град који се већ налазио у рушевинама. О дејству артиљерије најбоље је сведочио барутни прах који је стално недостајао, те су потрошене и све залихе которске тврђаве, па су се морале слати лађе да се у Далмацији или Истри утоваре нове количине експлозивног праха. И други материјал је трошен у великим количинама, јер су Морлаци стално упадали у Херцеговину, како би онемогућили нови долазак војске из султанових земаља. Тада је под Херцег-Новим дејствовало 12 великих и четири мања топа и 12 мерзера (бацача бомби). Поред тога пуцали су и топови са лађа и паландрија. Корнер је тражио и нове количине пиштоља за борбу на кратка одстојања, јер су због сталне употребе многи пиштољи били покварени или су се ломили. Уосталом, од 200 прекоморских доведених војника добар део није имао никакво оружје. Корнер је тражио и новца за подмирење текућих трошкова хране и осталог, што је само повећано придоласком војних појачања. Свота која му је вотирана износила је 30.000 дуката, и она се налазила у Венецији. Пошто се приближавала зима, један је брод послат у Истру

¹⁹⁷ Исто, 42-5.

да донесе потребе за вођење рата у зимским условима. Босански и херцеговачки паша седели су у Требињу и прикупљали су борце за нову акцију под Херцег-Новим. Дубровчани су их подробно обавештавали о сваком кораку хришћанске војске. Албански паша Сулејман Бушатлија је тада стигао у Подгорицу, такође у жељи да укрсти оружје са трупима Сињорије. Да би спречио скадарског санџак-бега да притекне у помоћ опсађенима у херцеговској тврђави, Корнер је послао Пјетра Дуода да обави поморску диверзију у правцу Улциња и Бара са два бојна брода, две паландре и још неколико пловних објеката, са задатаком да топовским пројектилима заспе Улцињ. Будући да је арбанашка обала дуга а хришћани су несумњиво имали предност у ратним бродовима, Сулјеман-паша је морао да чува своју обалу од могућих сличних десаната.¹⁹⁸

У току наредних пет дана опсађивачи су утврђивали свој логор у вароши на западној страни града да одоле каквој турској војсци са стране која би долазила у помоћ тврђави. Ископане су рововске линије, повезане међу собом и утврђене палисадом и другим средствима за одбрану. Ископани су шанчеви до отвора у зидинама које су учинили топови и мине. Тих дана заузет је и један гребен на обали који су Новљани одлучно и по цену велике крви бранили. Артиљеријска ватра је нарочито била усмерена у проширење пролома у зидинама између кастела и ронделе према мору, а почео је рад на копању тунела испод тог кастела. Отвор на зидинама имао се проширити лагумом, с обзиром, на то да је напипано повољно земљиште за минирање. Неколико мерзера је усмерено према горњој тврђави. На најистуренијем месту постављена је батерија од четири мерзера фирентинског бомбардијера који су тукли час Горњу тврђаву час кастел и град. Било је тешкоћа у припреми бомби да би тај први мајстор зналачки тукао све преостале објекте у разрушеном граду. Рововске линије ископане су и према Горњој тврђави, да би се војска приближила косом зиду западне куле и да би се подметнула мина. Прве ноћи отпор је био врло снажан; са обе стране употребљене су и топовске гранате, џакови барутног праха и аркибузи; на млетачкој страни погинуло је неколико људи, а инжењер Барбијери тешко је рањен у главу. У току три наредне ноћи хришћани су успели да се веома приближе контраскарпи и да отпочну бушење основе у зидинама како би се поставиле мине. Ту је рањен последњи инжењер у млетачком логору Камучи. За то време Турци су снажним испадима из тврђаве настојали да омету припреме пионира, но пешадија их је спремно дочекала и отерала из свих склоништа које су Турци још држали изван зидина; у тим крвавим чаркама увек је гинуло по неколико бораца.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Исто, 53-4.

¹⁹⁹ Исто, 59-60.

Минери су полако радили, јер су у основи зидина наишли на тврд камен у који је тешко било утурити мину, тако да се очекивало да ће инжењерци морати радити још недељу дана. Дотад је било 4-500 рањеника који су отпремљени у Котор. Корнер је наставио покушаје да се споразуме са Новљанима о предаји тврђаве, али они више нису хтели да преговарају, очекујући да ће им доћи у помоћ паше са војском. На ратном већу 27. септембра било је одлучено да се не одлаже напад, него да се јуриш у град изведе кроз отвор у зидинама који је износио 35-40 корака, с тим да навалу подржи укупна артиљерија на суву и на галијама. При томе је требало збунити непријатеља и најавити тобоже напад са више страна, како би опсађени поделили своје снаге. Било је важно да се не уједине турске трупе које би поново продрле са херцеговачке стране. Нарочито је ваљало задржати скадарског санџак-бега у Подгорици. Ради напада на Улцињ заповеднику Дуоду придодано је неколико бродова са људима из Паштровића и Маина да би се бучније најавио и изазвао утисак код Турака. Опасност је постојала да се Сулејман-паши у Подгорици не придруже Кучи и брдска племена.²⁰⁰

Корнер је ноћу 27-28. септембра успео да старешине 500 арбанашких сејмена доведе на преговоре у предграђе; објашњавао им је нашироко готово целе ноћи положај града и на крају им дао 150 цекина. По споразуму, у зору 28. септембра изашло је 230 арбанашких муслимана, одабрани и најжешћи Турци. Млечани су их укрцали на једну лађу и пребацили у Албанију, како су они желели, а њихове положаје су посели хришћански борци. Ујутру 28. фирентински тобџија је успео да бомбом погоди велику кулу у тврђави на мору у којој су Новљани држали барут. У ту кулу, која се сматрала као најсигурније место у граду, склониле су се многе породице са оним што им је било најдрагоценије. Бомба је запалила муницију која је бацила у ваздух тврђаву на мору. Ту су изгорели људи који су се налазили у њој. Тај удес и бедела сејмена бацио је опсађене у очај. Батерије са копна и са галија су убрзано проширивале бушотину у зидинама и тукле су зидине и на другим странама. Пред брешом су се постројили изабрани људи који су као први имали да се попну на рупу у зидинама, док је одељење маркиза дар Боро добило задатак да прво јурне у град да за њим пође и коњица. Они који су се попели на пролом успели су да пређу преко ронделе, док је и други део продро преко отвора у град. На ронделу су се попели и неки Малтежани мердевинама које су понели са галија. Један Малтежанин је на копље истурио малтешку заставу. Код неких Малтежана као и код војника из пука Бараидер показао се велики кукавичлук, тј. страх од непријатељске мине под ронделом и због изласка малобројних Турака из неке куће и њихове вике. Ти престрављени хришћански бор-

²⁰⁰ Исто, 60-2.

ци безглаво су побегли према мору да би се склонили у чамце. На попришту у граду остали су малобројни Фирентинци и две чете Корнерове гарде. И Немци са својим трупним командантом су побегли иза Малтежанина са заставом. Кад је Корнер почео да виче и псује бегунце, ови су стали и врховни заповедник их је поново натерао да се врате у град кроз отвор на зидинама. Они који су остали у граду борили су се са Турцима који су се забарикадирали у кућама, одакле су сипали олово из аркибуза, пламен и гранате. Ти хришћански војници нису имали вичне официре да их предводе у уличним борбама, те кад су се јавили губици, повукли су се ка бреши у зидинама у јако лошем стању. У тим борбама у граду погинуо је потпуковник Ђулије Сантонини, који је веома храбро обављао своју дужност; живот је изгубио и један капетан Фирентинац, један малтешки витез, неколико официра и изванредан број војника. Рондела која доминира околином и отвор у каменим платнима утврђења хришћани су ипак задржали у рукама. Како је пала ноћ, бреша је још више осигурана бацањем свежњева пружа и другим радовима. Сутрадан Морлаци су постали нестрпљиви, желећи да се напад обнови. Међутим, само мали број њих је одлучно упао у град и утврдио се у једној кући у подножју зидина док су остали одбијени и нико их није могао поново натерати да упадну у град. Минери су и даље вредно радили да би се и на Горњу тврђаву поставила мина. Радове су и даље успоравали тврд камен и снажан отпор бранилаца. Корнер је настојао да успостави контакт са осталим сејменима и са извесним бројем хришћана који су се још увек налазили у тврђави.²⁰¹

Четрдесет хришћана и заостали сејмени у току ноћи 29-30. септембра предали су хришћанској војсци једну кулу на морској обали, коју су опсађивачи одмах посели. Кад су Турци ујутру видели да је нова хришћанска војска ушла у тврђаву и да је у граду посела и добар део зидина и понеку кућу, упутили су захтев да се приђе преговорима. Изразили су жељу да се обави предаја града и тврђаве, али су тражили четири до шест дана да обаве припреме. Корнер се плашио да би за то време могла пред Херцег-Нови стићи војска из Херцеговине, за коју су и сами Новљани казали да је очекују, те се Корнер цењкао и на крају је натерао саговорнике да се сложе да се одмах повуку. Имали су право да из града пођу под оружјем, са једним обичним завежљајем на леђима. У град је упућен трупни командант маркиз дал Боро, који је поднео највећи терет у сукобима око тврђаве и на бреши у зидинама. Сличан је поступак био са муслиманским борцима у Горњој тврђави - и они су најпре тражили који дан, али кад су одбијени, они су грофу Матијеу изјавили да пристају да одмах изађу. Укупно је град напустило 2200 житеља, од којих 700 под оружјем. Они су се храбро бранили и могли

²⁰¹ Исто, 67-70.

су још издржати, јер су били добро снабдевени намирницама и муницијом сваке врсте. У тврђави је заплењено 57 артиљеријских оруђа разне врсте, сва од бронзе, но било их је још, затрпаних у рушевинама. У граду није било зграде која није била озбиљније оштећена. Корнер је морао да обезбеди квартир за војнике, те је тражио од Сињорије греде, даске и ексере. Био је приморан да од једног которског патриција позајми 4000 цекина, јер новца није имао.²⁰²

Тиме је питање османлијске власти на самом уласку у бококоторски фјорд и гусарства, повезаног са улцињском пиратеријом, скинуто са дневног реда. Млечани су знатно утврдили власт у Боки Которској и још боље се повезали са херцеговачким племенима којима је отоманска власт већ одавно додијала. Незадовољни су могли бити само Дубровчани, који су тим освојењем у знатној мери обухваћени млечачким загрљајем кога су се стално чували. Пре пада херцеговске тврђаве босански и херцеговачки паша су се са својим одредима (6-7000 људи) примакли Херцег-Новом на свега три сата удаљености, но кад су чули да је тврђава пала у руке Млечана, зауставили су се у свом маршу, јер је било очигледно да не могу да остваре своју полазну намеру. Скадарски санџак-бег, који је са великом војском, пре више недеља приспео у Подгорицу, спремајући се да се споји са трупима поменуће двојице паша, кад је чуо да је опседнута тврђава изгубљена, окомио се на Црногорце. Племена су пружила огорчен отпор, те су арбанашке чете на више места претрпеле губитке. Сулејман-паша је успео да спали четири мала села, чије су колибе њихови житељи претходно напустили. Провидур Корнер је желео да искористи концентрисаност своје и савезничке војске, те да нападне Улцињ и бар спали тамошње пљачкашке фусте, односно да крене и под Драч, али савезнички команданти на то нису пристали. Корнер је зато остао у Херцег-Новом док се не обнове фортификације и док се среде елементарни услови млечачке управе и послови с тим у вези.²⁰³

Остаје да се види какво су држање имали Херцеговци и Црногорци за време опсадних борби око Херцег-Новог. Никшићи су, према млечачким обавештењима, страдали од војске скадарског паше последњих дана марта. Скадарски паша је, наиме, одлучио да са око 6000 бораца најпре казни Никшиће, па да се затим спусти ка Рисну и поврати то место; у тој акцији имао је да му садејствује и херцеговачки санџак-бег. Которски ванредни провидур рачунао је да му је дужност да пошаље помоћ Никшићима, помоћ коју су ови тражили; упутио је 200 бокелских хајдука под заповедништвом харамбаше Баја Пивљанина са по десет либара двопека, литром барута, унчом олова и са 20 солди

²⁰² Исто, 75-9; П Шеровић, *Три писма*, Годишњак ПМК XIII (1965), 45-56.

²⁰³ Исто, 87-8; П. Шеровић, *Три писма*, 50-1; Ј. Томић, *Црна Гора за морејској раји*, 92-5; Г. Станојевић, *Југословенске земље*, 337-8.

новца по хајдуку.²⁰⁴ Подробан извештај о дејству те хајдучке скупине није нађен. Ипак, зна се да су још почетком марта Турци уз помоћ Озринића и Бјелопавлића поразили Никшиће. То је утицало на држање по страни Никшића у моменту кад су се Млечани искрцали под Херцег-Новим.²⁰⁵ Неколико дана пре тога искрцавања (12. августа) представници Никшића дошли су у Котор, обећали помоћ у људству и оставили два таоца у знак покорности.²⁰⁶ Месец дана касније (12. септембра) генерални провидур Ђироламо Корнер писао је да код Никшића и Црногораца не наилази на спремност која му је изражена; племена су се показивала као врло наклоњена, али су под разним изговорима избегавали да се сједине са млетачком војском; покорност је изразило свега 200-300 Црногораца и људи из околине Херцег-Новог; Корнер је дозвољавао да су на неодлучно држање утицале просуте гласине о томе да су млетачке снаге дискредитоване; у ствари, племена су обећала неутралност док Млечани не преузму Нови.²⁰⁷ Четири дана касније генерални провидур је јавио да племе Никшића наставља да показује наклоност, те је могао да се нада да се у међувремену неће спојити с Турцима; за своје потчињавање Млечанима тражили су да што пре добију дукал са назнаком онога што им је обећано.²⁰⁸ До 27. септембра Никшићи и остала херцеговачка племена су само саопштила да намеравају да у неком Кланцу дочекају Турке; ипак, на Корнеров захтев, послали су му таоце.²⁰⁹ Два дана касније млетачки сенат је решио да Никшиће прими у поданство; дајући им "оне исте повластице и привилегије које је државна милост дала Приморцима, Пољчанима и новим поданицима."²¹⁰ На дан примопредаје Херцег-Новог Ђ. Корнер је за Никшиће и Црногорце могао да установи: "мада се нису покренули онако како је било претпостављено, ипак сам успео да их спречим да се сједине са непријатељем; да се то десило, не знам како би се завршио овај поход". Генерални провидур је сакупио један одред од 1000 људи са подручја Херцег-Новог и Црногораца и 1000 из Боке Которске које је држао под уобичајеном платом.²¹¹ Међу Бокељима у борбама у Херцеговини (и то не само око Требиња него и у Попову, Љубињу и у

²⁰⁴ А-САНУ, Исписи Перазића, н° 9295/47, лист 100, которски ванредни провидур Сенату 26. III 1687.

²⁰⁵ Г. Станојевић, *Југословенске земље*, 224-6.

²⁰⁶ Г. Станојевић, *Далмација у доба морејског раића 1684-1699*, Београд 1962 82.

²⁰⁷ А-САНУ, Перазићеве исписи, н° 9295/49, Prov. den. dell'armi, Dalmazia, filza 119, Корнер, 12. IX 1687; S. Musić, *Izveštaji*, 30-31.

²⁰⁸ А-САНУ, Перазићеве исписи, н° 9295/49; S. Musić, *Izveštaji*, 33.

²⁰⁹ S. Musić, *Izveštaji*, 62.

²¹⁰ ASV, Senato secreta I, Rettori R. 62, fol. 111, 29. IX 1687; Г. Станојевић *Југословенске земље*, 337.

²¹¹ S. Musić, *Izveštaji*, 77-8; П. Шеровић, *Три извештаја*, 48; Б. Храбак, *Уједи Црногораца*, 75.

Неретви) на првом су месту били Пераштани.²¹² О учешћу Херцеговаца при опсади Новог постоје опречна мишљења, но млетачка грађа лако разрешава дилеме.²¹³

Не треба испустити да се помену и две навале Дубровчана против требињског краја првих дана јануара и у марту 1687, и то заједно са хајдуцима. Тешко је претпоставити да су Дубровчани веровали да ће тај турски крај освојити. Вероватно су постојале сумње у координацију Републике св. Влаха са Турцима, те је требало цару показати како су Дубровчани коначно заузели непријатељско држање према турским суседима. Један аутор сматра да то није био лажан напад, договорен с Турцима, јер се онда господари не би распитивали да ли се о томе зна у Цариграду. Акција је могла изгледати и као полагање претензија на будућност Требиња. Аустријски посланик у Венецији Турн оштро се изразио против тог дубровачког поступка, наводећи да јужну Херцеговину Млечани хоће да обезбеде за себе. Беч је оповргао такву Турнову изјаву, те је дубровачком изасланику речено да Требиње може да припадне само Аустрији, јер је то цар већ тражио. Дубровчани су још почетком марта настојали да херцеговачке Морлаке придобију за царску власт, али је с тим ишло тешко. Чак и непосредно после заузећа Новог (4. октобра) у Венецији је још увек владало огорчење на Дубровчане због њиховог држања у вези с Херцег-Новим. Дубровчани су се озбиљно поплашили да би Млечани уз помоћ херцеговачких влаха лако продирали у унутрашњост Херцеговине, те су обигравали око државника у Бечу.²¹⁴

У првим годинама Морејског рата (1684-87) у источној Херцеговини главну хришћанску борбену снагу нису сачињавала племена, него млетачки хајдуци. Они су имали подстицајну улогу, али су због пљачке стварали негативна осећања код племена, која су желела да остану по страни док њихови господари Турци и Млечани који се нису држали обећања не реше ратни дуел.

²¹² Fr. Viscovich, *Storia di Perasto, Trieste*, 1898, 263-4.

²¹³ П. Шобајић, *Никшићки*, Београд 1938, 47, Сл. Мијушковић, *Племена Никшићки*, 8. Ови аутори тврде да су Никшићи узели учешћа у опсади Херцег-Новог. Глигор Станојевић на основу непосредног увида у млетачку архивску грађу је ту тврдњу опорнио (*Јужнословенске земље*, 336-7; *Историја Црне Горе III-L*, 179, 180.

²¹⁴ S. Ljubić, *Одношаји међу републиком млетачком и дубровачком*, Rad JAZU 54, 68; G. Novak, n.n., Rad 253 (1935), 19.

Academician Bogumil Hrabak

THE TRIBES OF EASTERN HERZEGOVINA HEMMED IN BY TURKISH RULERS AND VENETIANS, IN THE PERIOD OF 1684-1687, WHEN THE VENETIAN DOMINATION EXTENDED OVER THE CITY OF HERCEG NOVI IN THE BAY AREA

Summary

Thoroughly researched, this volume provides a detailed study of the period 1684-1687 and the war activities of the tribes of Eastern Herzegovina, in the course of the first stage of the War of Morea (Peloponessus), i.e. from entering the Republic of Venice into war against the Ottoman Empire in 1684 and up to seize of Herceg Novi in 1687. It is concentrated on the historical material found in the historical archives of Dubrovnik, Venice, Zadar and Herceg Novi.

Many of newly revealed historical facts demonstrate that the tribes and clans (with close ties of kinship) of the eastern part of Herzegovina, even before the beginning of the War of Moea, had been showing quite obviously their willingness and determination not to allow the Turks to aggravate their oppression expected during the wars with the Christian countries. The fierce fights which broke out against the Turks and which involved the tribes of Pivljani and Banjani, particularly their victories over the Turks in 1682, followed by the Christian attacks on Trebinje and Popovo Polje, as well as by the attacks of Montenegrin guerrillas on Moslem villages, may well serve in support of this fact. The Turkish-Austrian war initiated in 1683 and soon brought to the end by Turkish defeat in Vienna, was to give a new impetus to the Christian movement in Herzegovina. Rumours spread among the tribes of Herzegovina that the Republic of Venice is to enter a war against the Ottoman Empire. It was then that the tribes made their first contacts with the representatives of the Venetian government in Kotor, showing their readiness to support the Republic in case of making war with the Turks. In March 1684, the Republic of Venice joined the Holy League to fight against the Ottoman Empire, and soon after the tribes of Eastern Herzegovina, haiducs (patriotic brigands) and uskoks (guerrillas who invaded Turkish territory) of Kotor, together with Montenegrin tribes, stood together in their fight on the side of Venice. However, throughout the first years of anti-Turkish wars, the Venetians were quite passive in their military activities.

From the second stage of war activities taking place in 1658, Venetians, tribes from Herzegovina and Montenegrins were linked by closer ties, and fierce fights broke out against Turska in the territory of the Old Montenegro and Eastern Herzegovina, the leaders of which were the brigands of Bajo Pivljanin and others who acted under the instructions from the Venetian government. The war operations of Venetian army undertaken in the valley of the

Neretva river in Herzegovina, inspired the tribes from Herzegovina to fights against the Turks, while the haiducs from Kotor were active in Montenegro. A bloody battle was fought against the Turks in 1685 in the Vrtilješka, a hill near Cetinje, where the famous leader of the brigands Bajo Nikolic Pivljanin died. But soon after, in 1686, the actions of patriotic brigands in Herzegovina became fewer, as a result of hesitation on the side of several Herzegovina tribes. It was at that time, that the relations between the Dubrovnik government and the haiducs from the Bay of Kotor were aggravated, as neither their intrusions in the territory of the Republic of Dubrovnik or the robberies of its population could please Dubrovnik. The Venetian government was accused by Dubrovnik for failing to take any measures in order to prevent the brigands of the Bay of Kotor from intruding its territory and robbing its citizens.

The haiduc actions, incited significantly by the Venetian government, were continued in Hercegovina throughout 1687, causing thus larger concentration of Turkish military forces there. However, it was at the same time that war operations of the Venetian army were intensified in Herzegovina and assisted by the fleet from the Adriatic Sea. Thanks to both the better response by the Herzegovina tribes to the calls for anti-Turkish fights and growing of brigandage in the Venetian service, and their coordinated actions, Turks were expelled from the larger number of Herzegovina districts. Finally, by the end of September 1687, the Venetian army entered Herceg Novi, and so the Venetian domination extended to this city. The Turks were compelled to leave the city and the whole remaining district of the western Gulf. The fall of Herceg-Novı and its hinterland under the Venetian rule raised great fears with Dubrovnik government that the Venetians, supported by the tribes from Herzegovina, could easily extend their domination over the interior of Herzegovina i.e. the hinterland of Dubrovnik, which was the reason for intensifying their diplomatic activities not only in Constantinople but in Vienna, too.